

SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGA AHI 'AHO KIMUI NĪ • TĪSEMA 2011

Liahona

**Ko e Me'a'ofa 'o e
Melinó mo e Fiefiá
'a e Fakamo'uí, p. 18**

**Mavahe atu mei he Kakapú
ki He'ene Māmá, p. 42**

**Founga Ne Tokoni'i 'Aki Au
mo 'Eku Tamaí 'e Nīfaí, p. 56**

**Manatu 'a Sisitā 'Ukitofa ki
he Kilisimasí, p. 66**

Ko e 'Alo'í, fai 'e Phyllis Luch

'Oku tau ako 'i he Mātiu 2:9–11 na'e foaki 'e he Kau Tangata Potó ha ngaahi me'a'ofa kia Sīsū Kalaisi 'i He'ene kei valevalé, pea na'e tataki kinautolu 'e he fetu'u fo'ou ne hā mai 'i Hono 'alo'í.

"Ko e fetu'u na'a nau [Kau Tangata Potó] mamata ai 'i he potu hahaké, na'e 'alu mu'omu'a 'iate kinautolu, 'o a'u ki he potu na'e 'i ai 'a e tamasi'i pea tu'u mei ai 'i 'olunga.

"Pea 'i he'enau mamata ki he fetu'ú, na'a nau fiefia 'i he fiefia lahi 'aupito.

"Pea 'i he'enau hū ki he falé, na'a nau mamata ki he tamasi'i na'e 'i he'ene fa'ē ko Melé, mo nau fakatōmape'e 'o hū kiate ia: pea kuo nau vete 'enau koloá, na'a nau 'atu kiate ia 'a e ngaahi me'a'ofa; ko e koula, mo e laipeno, mo e mula."

NGAAHI PŌPOAKÍ

4 Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī
'Uluaki: Ko e Fili ke Loto
Hounga'ia

Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring

7 Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Ko ha Ngāue Kāfakafa
Mo'oni

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

18 Ko e Melino mo e Fiefia
'o Hono 'Ilo'i 'Oku Mo'ui
'a e Fakamo'ui

Fai 'e 'Eletā Russell M. Nelson

*'E 'ofeina mo hiki hake koe 'e ha
'Alo fakalangi 'o e 'Otua mo'ui,
mo Ne fakahā Ia kiate koe 'o ka-
pau te ke 'ofa kiate Ia mo tauhi
'Ene ngaahi fekaū.*

24 Ko e Hala ki he Temipalé

Fai 'e Chad E. Phares

*Neongo kuo nau fononga 'i ha
ngaahi hala kehekehe, ka 'oku
'ilo'i 'e he Kāingalotu 'i 'Iukule-
iní 'oku fakatau e hala kotoa pē
'o e angatonū ki he temipalé.*

28 Ko e Kī ki he Faingamālié:
Fakamanatu 'a e Ta'u 'e 10
'o e Pa'anga Tokoni Fakaako
Tu'uma'ú

Fai 'e Rebekah Atkin

34 Na'e Mole pea Kuo Ma'u

Fai 'e Adam C. Olson

*Founga ne hanga ai 'e ha
ongomātu 'a 'o fakafehokotaki
e ngaahi fili faka'ahó 'aki
ha vakai ki hona iku'anga
ta'engatā.*

NGAAHI TAFa'AKÍ

8 Fanga Kī'i Me'a Iiki mo
Faingofua

11 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau
Ngaahi Fāmili: Le'o ua kae
'i he Kaveingá pē

Fai 'e JaNeal B. Freeman

12 Ko e Ngāue 'i he Siasí: Ko
'Eku Tokoni ko ha Mēmipa
Tāutahā

Fai 'e Julie Burdett

'I HE TAKAFÍ

'I Mu'a: tā fakatātā 'e Matthew Reier.

'I Mu'i: *The Birth of Jesus*, tā 'e Carl
Heinrich Bloch, fakangofua ke
faka'aonga'i 'e he National Historic
Museum 'i Frederiksborg 'i Hillerod,
Denmark.

14 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ko
ha Tali ki he Fo'i Fehu'i Kotoa
pē "Fēfē Kapau Na'e?"

Fai 'e Michael D. Woodbury

16 Talafungani 'o e Ongongo-
lelei: Ngaahi Lēsoni mei he
'Eiki

Fai 'e 'Eletā Marvin J. Ashton

38 Ngaahi Le'o 'o e Kau
Mā'oni'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Ongongo 'o e Siasí

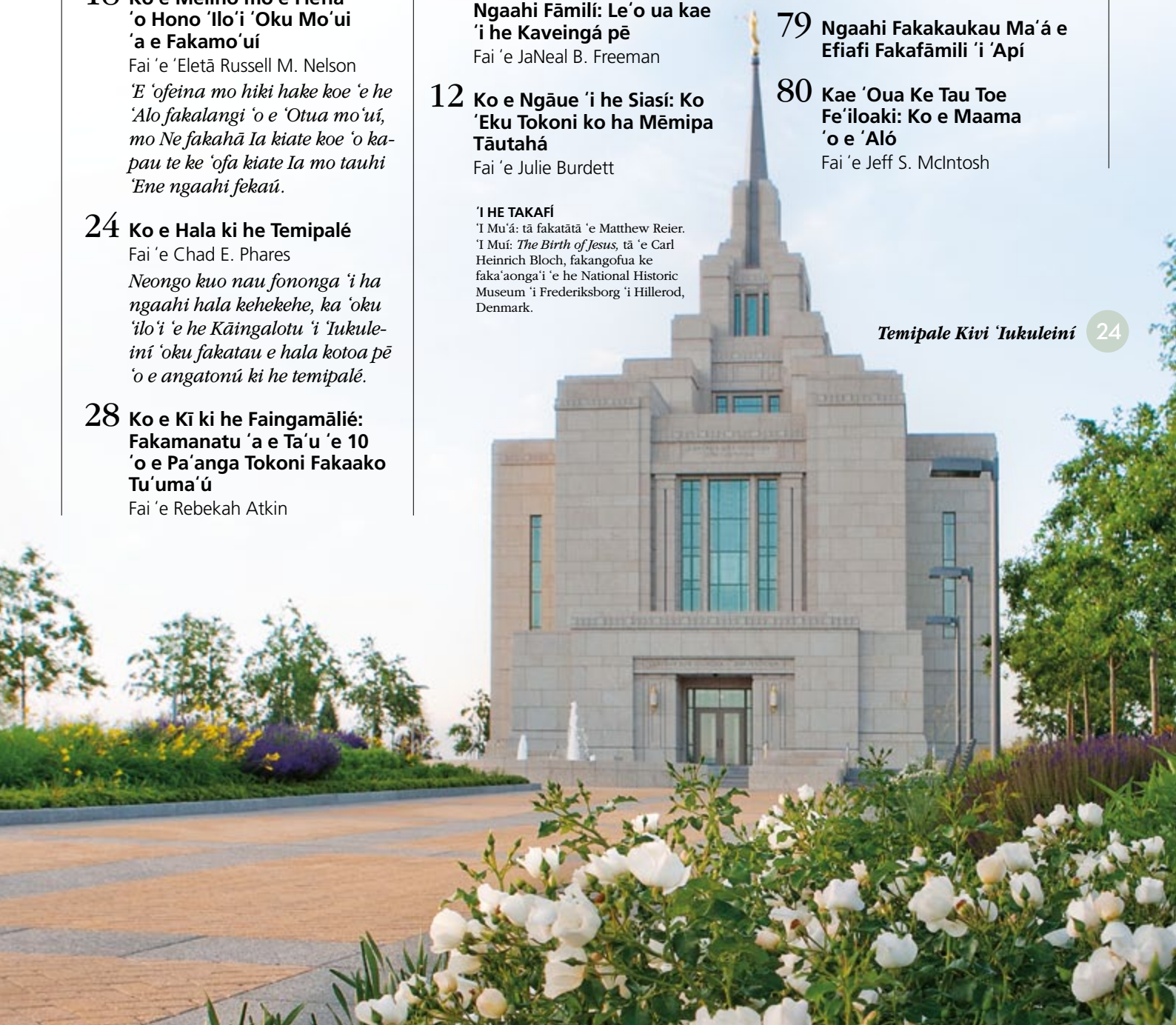
79 Ngaahi Fakakaukau Ma'á e
Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

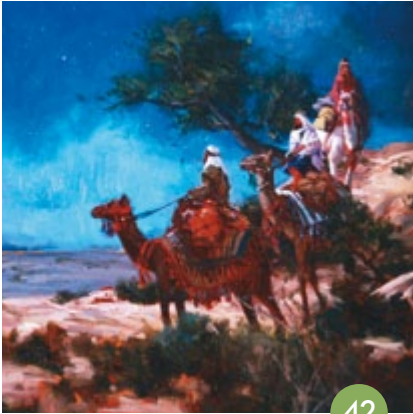
80 Kae 'Oua Ke Tau Toe
Fe'iloaki: Ko e Maama
'o e 'Aló

Fai 'e Jeff S. McIntosh

Temipale Kivi 'Iukuleiní

24

42

42 Na'a Nau Lea Kiate Kitautolu: Mou Omi, ke Tau Hū Kiate Ia

Fai 'e Elder Patrick Kearon

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i e Liahona 'oku fūfuu'i 'i he makasini ko 'eni. Tokoni: ko ha me'a-'ofa 'i he lalo 'akaú.

46 Ngaahi Fehu'i mo e Tali
'E lava fēfē ke u loto fakatu'a-melie ma'u pē ki he kaha'ū?

48 Pousitaá: 'Oku 'Ikai Te Ke Teitei Tuēnoa

49 Founga Ne u 'Ilo Aí: Na'e Lilingi Hifo 'e he 'Eiki e Ngaahi Tāpuakí
Fai 'e Kim Koung

50 Ko ha Fakamo'oni Pau
Fai 'e 'Eletā Carl B. Pratt
'Oku 'i ai nai ha kaunga 'o e palōmesi 'a Molonai kiate koe?

52 'E Hoko 'Eni ko ha Faka'ilonga Kiate Koe
Fai 'e Whitney Hinckley
Na'e fakaofo e founga hono fakahoko e ngaahi kikite kau ki hono 'alo'i 'o Sisū Kalaisi.

55 Ngaahi Me'a'ofa Na'e Fakakaukau'i Fakalelei
Ko hono 'uhinga 'o e koula, laipeno, mo e mula na'e foaki ki he valevale ko Kalaisi.

56 'Oku Totonu ke Nau Liliu
Fai 'e Francisco Javier Lara Hernández

58 Fe'iloaki mo Siosefa
Mahalo ko ha ngaahi me'a 'eni 'oku 'ikai te ke 'ilo kau ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá.

72

59 Fakamo'oni Makehe: Te u Lava Fēfē 'o Muimui 'i he Fakamo'uí?
Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

60 'A e Ngaahi Lea Ko Iá
Fai 'e Angie Bergstrom Miller
Ko e hā 'e lava ke fai 'e Silipa 'i he'ene fanongo ki he kapekape 'a hono ngaahi kaungāme'á?

62 Ko 'Etau Pēsī

63 Ngaahi Kaati Temipalé

64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimeli ki 'Api: 'Oku Ako'i Au 'e he Ngaahi Folofolá fekau'aki mo e 'Alo'i 'o e Fakamo'uí pea mo e Hā'ele 'Angauá
Fai 'e Jennifer Maddy

66 Ko e Fu'u 'Akau Kilisimasí
Fai 'e Harriet R. Uchtdorf
Ko e manatu ki ha Kilimasi 'i he'eku tupu hake 'i Siamané.

68 Ko 'Eku Pa'anga Ngāue Fakafaifekau
Fai 'e Spencer S.
Te ke lava 'o kamata tānaki ha pa'anga he 'ahó ni ki ho'o ngāue fakafaifekau.

69 Ko e Ngaahi Tefito 'o e Tuí
Ko ha hongofulu mā tolu 'o 'etau ngaahi tefito 'i tuí.

70 Ma'á e Fānau Íki

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Ētitā: Paul B. Pieper

Kau 'Etivaisā: Keith R. Edwards, Christoffel Golden Jr., Per G. Malm

Talēkita Pulē: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'ētita: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ū: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulē: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Ētita Pulē: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungā 'Ētita: Ryan Carr, Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'ētita: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Lia McClanahan, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Ode Kirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Paul VanDenBerghe, Marissa A. Widdison, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka'āti: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'āti: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatāta: C. Kimball Bott, Thomas S. Child, Colleen Hinckley, Eric P. Johnson, Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatātā mo e Fakatahataha 'i 'o e Makasini: Collette Nebeker Aune, Howard G. Brown, Julie Burdett, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson

Fokotu'utu'ū: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahonā 'i Tonga:

'Ētita: Tūlima L. Finau

Tokoni 'Ētita: Vika Taukolo

Kaungā 'Ētita: Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahonā* he tā'ū 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'ekē: Senitā Tufaki'anga Nāunau, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke mā'ū 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nāunau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakolo.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'eke'ekē he 'initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he Liahona, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahonā* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e "kāpasa" pe me'a "fakahinohino") 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'a Pule'angā 'i he lea faka-'Alapēniā, 'Amēniā, Bislama, Kemipoutia, PuluKālia, Sepuano, Siaina, Koloēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitāniā, 'Esitōniā, Fisi, Fīlaniā, Falaniseē, Siarmanē, Kalisi, Hungali, 'Aisilēni, 'Initonēsīā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleā, Letiviā, Lifuēniā, Malakasi, Māsēlisi, Mongokōliā, Noauē, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsīā, Ha'amoā, Silovēniā, Sipeini, Suisalanī, Sūēteni, Takālokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinēni. ('Oku kehekehe pē 'a e tū'ō lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2011 'e he Intellectual Reserve, Inc. Mā'ū 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Amelikā.

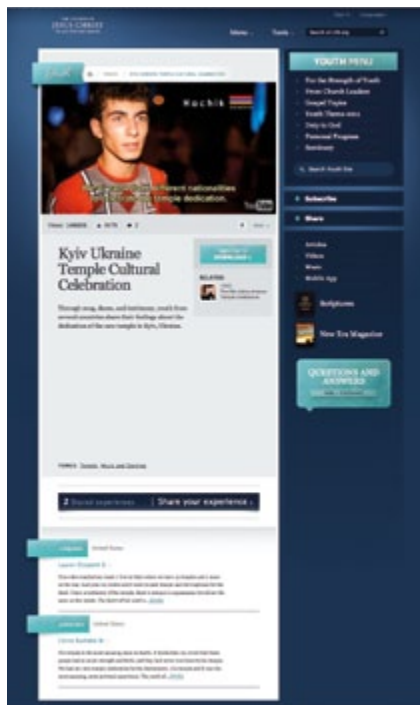
'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'aonga 'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomēsiale pe faka'aonga' pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaa' i atu ai hano fakatapatupai, 'i he tafa'aki 'oku fakamatalā ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatāta. 'Oku tononu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fahu' i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

December 2011 Vol. 35 No. 12. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year, Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address *must* be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi Ange 'i he 'Initaneti' Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

Kuo tupulaki e **Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú** talu mei hono fanongonongo ia 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli 'i he tā'ū 'e 10 kuohilí (vakai ki he peesi 28). Ke lau ha ngaahi talanoa lavame'a lahi ange, 'ilo ki he founga nō mei he PTFT pe ko ha'o foaki ki he sino'i pa'angá, vakai ki he pef.lds.org.

MA'Á E TO'U TUPÚ

Lau e founga hono fakamālohia 'e he Temipale Kivi 'Iukuleini e ngaahi fāmilí (vakai, peesi 24) pea sio ki he founga ne fakamālohia ai e fakamo'oni 'a e to'u tupu ne kau ki he **ngaahi faiva fakafonua 'a e to'u tupú** na'e fakahoko kimu'a pea fakatapui e temipalé. Sio 'i he fo'i vitio 'i he youth.lds.org (kumi 'a e "Kyiv Ukraine Temple").

MA'Á E FĀNAÚ

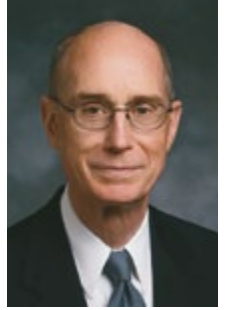
Fiefia 'i he ngaahi talanoa faka-Kilisimasi he peesi 64, 66, mo e 70. Hili iá pea **sio he fo'i vitio 'o e fuofua Kilisimasi 'oku fakatefito 'i he Luke 2**. Hū ki he lds.org/new-testament-videos.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafongonga 'i he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Akó, 28	Loto-hounga'ia, 4
Akonaki, 11, 16	Mūsiká, 11
'Amanaki lelei, 42, 46	Ngaahi tāpuaki, 4
Fa'ifa'itaki'angá, 7, 11, 60	Ngaahi tu'unga mo'ui, 60
Fakalelei, 4, 14	Ngaahi uiui'i, 12
Fakamālohia, 34	Ngāue fakafaifekau, 39, 49, 50, 56, 68
Fakamo'oni, 50	Ngāue fakatemipalé, 24, 63
Fakamo'ui mahaki, 14	Ngāue tokoni, 4, 7, 12, 28, 38, 39, 40, 41, 68
Fakatomalā, 24, 34, 42	Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú, 28
Fakaului, 49, 50, 56	Sāmita, Siosefa, 58
Fāmilí, 11, 34, 56	Sinou, Lolenisou, 10
Fine'ofá, 7	Sisū Kalaisi, 4, 14, 16, 18, 42, 48, 52, 55, 59, 64, 70, 80
Hisitōlia 'o e Siasi, 8	Tō'ongá, 46
Kau Palōfitá, 52, 58	Tui, 69
Kilisimasi, 4, 9, 12, 18, 38, 39, 40, 41, 42, 52, 55, 66, 70, 72, 73	
Laumālie Mā'oni'oni, 50	
Leá, 60	

**Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring**
Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisi 'Uluaki

KO E FILI KE Loto Hounga'ia

Oku fekau'i kitautolu 'e he 'etau Tamai Hēvaní ke tau fakafeta'i 'i he me'a kotoa pē (vakai, 1 Tesalōnika 5:18), pea ko Hono finangalō ke tau fakamālō koe'uhí ko e ngaahi tāpuaki 'oku tau ma'ú (vakai, T&F 46:32). 'Oku tau 'ilo'i na'e fakataumu'a 'Ene ngaahi fekaú kotoa pē ke tau fiefia ai pea 'oku tau 'ilo'i foki 'oku iku ki he mamahí 'a hono maumau 'i 'o e ngaahi fekaú.

Kuo pau ke tau ma'ú ha lotu fakafeta'i ka tau fiefia pea faka'ehi'ehi ai mei he lotu mamahí. Kuo tau mātā 'i he 'etau mo'uí 'a e fekau'aki 'a e lotu hounga'ia mo e fiefia. 'Oku tau faka'amu kotoa pē ke tau ongo'i lotu hounga'ia, ka 'oku 'ikai faingofua ke tau toutou fakafeta'i 'i he ngaahi faingata'a kotoa pē 'oku hoko 'i he mo'uí. 'Oku 'i ai ha ngaahi taimi 'i he 'etau mo'uí 'oku hoko mai ai 'a e puké, lotu mamahí pea mole mo ha kakai 'oku tau 'ofa ai. 'E lava ke hanga 'e he 'etau mamahí 'o fakafaingata'a'ia 'i 'etau vakai mo fakahounga'i hotau ngaahi tāpuaki 'oku teuaki mai 'e he 'Otuá ma'atautolu 'i he kaha'ú.

Ko ha pole ia ke tñaki hotau ngaahi tāpuakí he 'oku tau fa'a hehema ke 'oua na'a tau fakamahu'inga'i ai e ngaahi me'a lelei 'oku tau ma'ú. 'I he taimi 'oku 'ikai ai ha fale ke tau nofo aí, me'akai ke tau kaí pe feohi fiefia mo hotau kaungāme'á mo e fāmílí, 'oku tau toki fakatokanga'i ai na'e totonu ke tau hounga'ia he ngaahi me'á ni 'i he taimi ne tau ma'ú ai kinautolú.

Ka ko e me'atēpuú, 'a e fa'a faingata'a ko ia ke tau fakahaa'i ha hounga'ia fe'unga koe'uhí ko e ngaahi me'a'ofa ma'ongo'onga taha 'oku tau ma'ú: 'a e 'alo'i 'o Sisū Kalaisí, 'Ene Fakaleléi, 'a e tala'ofa 'o e toetu'ú pea mo e faingamālie ke ma'ú ai e mo'ui ta'engatā mo hotau ngaahi fāmílí, 'a hono Fakafoki mai 'o e ongoongoleléi fakataha mo e lakanga fakataula'eikí pea mo hono ngaahi kīi. Te tau toki kamata ongo'i pē 'a hono mahu'inga 'o e ngaahi tāpuaki ko iá kiate kitautolu mo e ni'ihí 'oku tau 'ofa aí, 'i he tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Pea ko e toki taimi pē ia te tau lava 'o 'amanaki ai ke fakamālō 'i he me'a kotoa pē

pea mo faka'ehi'ehi mei he fakatupu houhau ki he 'Otuá koe'uhí ko 'etau ta'ehounga'ia.

Kuo pau ke tau lotu 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oní, 'o kole ke hanga 'e he 'Otuá 'o tokoni'i kitautolu ke tau 'ilo'i lelei hotau ngaahi tāpuakí 'i he lotolotonga 'o hotau ngaahi faingata'á. 'E lava ke Ne tokoni'i kitautolu 'i he mālohi 'o e Laumālie ke tau 'ilo'i mo fakafeta'i koe'uhí ko e ngaahi tāpuaki 'oku 'ikai ke tau fakamahu'inga'i. Kuo tokoni lahi taha kiate au 'eku lotu ki he 'Otuá 'o pehē, "Taki mu'a au ki ha taha ke u tokoni'i ma'á e 'Afioná?" Kuó u mamata lelei ange ki hoku ngaahi tāpuakí 'o fakafou 'i he'eku tokoni ki he 'Otuá 'o faitāpuekina ai 'a e ni'ihí kehé.

Ne tali mai ha'aku lotu 'i ha taimi na'e fakaafe'i ai au ki ha falemahaki 'e ha ongomātu'a ne 'ikai ke mau maheni ki mu'a. Ne u 'ilo ai ha kī'i pēpē valevale ne lahi fe'unga pē mo hoku la'i nimá. Ko e toki 'osi pē ia ha ngaahi uike si'i mei hono fā'ele'i, ka kuó ne foua ha ngaahi tafa kehekehe. Na'e fakahā 'e he kau toketaá ki he ongomātu'á 'oku 'i ai ha tafa faingata'a ange 'e fie ma'ú ke fai ki hono mafú mo e ma'ama'á kae lava ke si'i mo'ui e 'ofefine valevale ko ia 'o e 'Otuá.

Na'e kole 'e he ongomātu'á pea ne u foaki ai ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí ma'á e pēpē. Na'e kau he tala'ofa ko iá 'a hono fakalōloa si'ene mo'uí. Na'e 'ikai ngata he'eku foaki pē ha tāpuakí ka ne u ma'ú foki ai ha tāpuaki 'o ha lotu hounga'ia lahi ange.

Te tau lava kotoa pē 'i he tokoni 'a 'etau Tamai 'o fili ke tau ongo'i hounga'ia ange. 'E lava ke tau kole kiate Ia ke Ne tokoni mai ke toe mahino ange kiate kitautolu hotau ngaahi tāpuakí, neongo pe ko e hā hotau ngaahi tūkungá. Ne u ma'ú ha lotu hounga'ia 'i he 'aho ko iá ne te'eki ke u ma'ú ki mu'a, koe'uhí ko 'eku ma'ú ha mafu mo ha ma'ama'a mo'ui lelei. Ne u fakafeta'i 'i he'eku foki ki 'apí koe'uhí ko e ngaahi tāpuaki 'oku ma'ú 'e he'eku fānaú pea lava ke u mamata lelei ai ki he ngaahi mana 'o e 'alo'ofá mei he 'Otuá pea mo e kakai lelei 'oku nau feohí.

Na'e foaki mai 'e he 'Otuá ko e Tamai 'a Hono 'Aló pea foaki mai 'e Sisū Kalaisi kiate kitautolu 'a e Fakalelei, 'a ia ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha ia 'i he ngaahi me'a'ofa mo e foaki kotoa pē.

Ka ko e me'a tēpuú, 'a 'eku hounga'ia koe'uhí ko e mahino lelei e ngāue 'oku fai 'e he Fakalelei 'i he mo'ui 'a e ongo mātu'a loto hoha'a ko iá pea mo au foki. Kuó u mātā ne malama mei hona fofongá 'a e 'amanaki lelei mo e 'ofa haohaoa 'a Kalaisi, neongo e lahi hona faingata'a'ia. Pea ne u ongo'i e fakamo'oni te ke lava 'o ongo'i 'o kapau te ke kole ki he 'Otuá ke Ne fakahaa'atu 'e lava 'e he Fakalelei ke ke ongo'i e 'amanaki lelei mo e 'ofá.

Te tau lava kotoa pē 'o fili ke tau lotu 'o fakafeta'i mo kole ki he 'Otuá ha tatakí ke tau tokoni'i 'a e ni'ihí kehé Ma'ana—tautautefito he taimi ko 'eni 'o e ta'ú 'i he'etau fakamanatu e 'alo'i mai 'o e Fakamo'ui. Na'e foaki 'e he 'Otuá ko e Tamai 'a Hono 'Aló pea foaki mai 'e Sisū Kalaisi kiate kitautolu 'a e Fakalelei, 'a ia ko e tu'ukimu'a taha ia 'i he ngaahi me'a'ofa mo e foaki kotoa pē (vakai, T&F 14:7).

'E lava 'e he'etau lotu fakamāloó ke tau mamata ai ki hono lahi 'o e ngaahi tāpuaki ko 'eni mo hotau ngaahi tāpuaki kehe kotoa pē pea tau ma'u ai 'a e me'afoki ko ha loto hounga'ia 'oku lahi angé. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

'E lava ke tokoni hono hiki e ngaahi me'a 'oku tau a'usiá mo e ngaahi tāpuaki ke tau manatu'i kinautolu pea lava ke tau toe vakai ki ai. Fakakaukau ke ke kole ki he ni'ihí 'oku mou ako'í ke nau tohi'i e me'a 'oku nau hounga'ia ai—ke tokoni ke nau manatu'i e ngaahi tāpuaki kuo nau ma'ú, 'ilo'i e ngaahi tāpuaki 'oku nau lolotonga ma'ú pea mo hanganaki atu ki he ngaahi tāpuaki 'o e kaha'ú.

Te ke lava foki 'o pou pou'i e ni'ihí 'okú mo ako'í ke nau muimui ki he sipinga 'a Palesiteni 'Aealingí 'o kole ki he Tamai Hēvani ke Ne tatakí kinautolu ki ha taha te nau lava 'o tokoni'i.

TO'U TUPÚ

Poletaki 'o e Loto Hounga'ia

Fai 'e John Hilton III mo Anthony Sweat

Oua mu'a na'a tau talanoa pē ki hono lahi hotau ngaahi tāpuakí—tau ngāue'i ia! Hiki ha lisi 'o e ngaahi me'a 'e 100 'okú ke fakamālō ai. Kapau 'okú ke pehē 'oku fu'u tōtu'a ia, 'ahi'ahi fai ange 'eni:

1. Hiki ha ngaahi me'a 'e 10 'okú ke malava fakatu'asino ke fakahoko, 'okú ke hounga'ia ai.
2. Hiki ha koloa fakaemāmani 'e 10 'okú ke hounga'ia ai.
3. Hiki ha kakai mo'ui 'e toko 10 'okú ke hounga'ia ai.
4. Hiki ha kakai pekia 'e toko 10 'okú ke hounga'ia ai.

5. Hiki ha me'a 'e 10 fekau'aki mo natula 'okú ke hounga'ia ai.
6. Hiki ha me'a 'e 10 fekau'aki mo e 'ahó ni 'okú ke hounga'ia ai.
7. Hiki ha feitu'u 'e 10 he māmani 'okú ke hounga'ia ai.
8. Hiki ha 'ilo fakaonopooni e 10 'okú ke hounga'ia ai.
9. Hiki ha me'akai 'e 10 'okú ke hounga'ia ai.
10. Hiki ha me'a 'e 10 fekau'aki mo e ongoongolele'i 'okú ke hounga'ia ai.

'I he'etau fa'u ko ia ha lisi peheni, 'oku tau 'ilo'i ai na'a mo e ngaahi me'a 'e 100 ko ia kuo tau hiki, 'oku 'ikai teitei ofiofia ia ki he ngaahi me'a kotoa pē kuo foaki mai 'e he 'Otuá ma'atautolu.

FĀNAÚ

Tokoni ke u Mamata ki Hoku Ngaahi Tāpuakí

Oku kole 'a Filipe ki he Tamai Hēvaní ke Ne tokoni ange ke ne mamata ki he ngaahi tāpuaki 'i he'ene mo'uí. Tokoni kiate ia ke ne ma'u e ngaahi me'a 'e lava ke ne fakamālō aí, 'aki ha'o

siakale'i kinautolu. Fakapapau'i 'okú ke ma'u e ngaahi me'a ko 'eni 'oku fufū 'i he fakatātaá: fale, fo'i siaine, kulī, 'apisiasi, 'apiako, vala, pasikala, kitā, fo'i pulu mo e matala'iakau.

Fakakaukau ke ke fa'u ha lisi 'o e ngaahi me'a ke ke fakamālō aí peá ke vahevahe ia mo ho fāmilí.

Ko ha Ngāue Kāfakafa Mo'oni

Ako 'a e fakamatala ko 'enī, peā ka fe'unga, pea alea 'i ia mo e hou'eiki fafine 'okū ke 'a'ahi ki ai. Faka'aonga 'i 'a e ngaahi Jehu 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fafine pea 'ai ke hoko ma'u pē 'a e Fine'ofā ko e kongā ia 'o ho'o mo'ui.

Oku fie ma'u 'e he 'Eikí, Siasí, ngaahi fāmilí mo e tukui koló 'a e ivi tākiekina 'o e kau fafine mo'ui angatonú. Ko hono mo'oni, na'e ako'i mai 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālāti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apo-setolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá "ko e fefine kotoa pē 'i he Siasí ni kuó ne fai ha fuakava mo e 'Eikí, 'oku 'i ai ha 'ane ngāue fakalangi ke tokoni 'i hono fakahaofi 'o e ngaahi laumalié, ke taki 'a e hou'eiki fafine 'o e māmaní, ke fakamālohia 'a e ngaahi 'api 'o Saioné, pea mo langa 'a e pule'anga 'o e 'Otuá."¹

Mahalo na'a fifili ha kau fafine pe te nau lava 'o a'usia ha fa'ahinga taumu'a faka'eieiki pehē. Kae hangē ko e fakamatala na'e fai 'e 'Ilisa R. Sinou (1804–87), ko e palesitēni lahi hono ua 'o e Fine'ofā, "Oku 'ikai ha fefine 'e li'ekina mo si'isi'i hono mālohí te ne ta'e malava ke tokoni ki hono fokotu'u 'o e Pule'anga 'o e 'Otuá he māmaní."² Na'e akonaki mai foki 'a Sisitā Sinou na'e fokotu'u 'a e Fine'ofā ke "fakahoko ai 'a e ngāue lelei mo faka'eieiki kotoa pē."³

'Oku hanga 'e he'etau kau atu ki he Fine'ofā, 'o fakalahi hotau ivi tākiekina 'aki 'etau 'oange ki he fefine takitaha ha ngaahi faingamālie ke langaki ai 'a e tuí, fakamālohia e ngaahi fāmilí mo e 'apí pea mo fai ha tokoni 'i 'api pea mo e funga 'o e māmaní. Pea me'a mālie, he 'oku 'ikai fie ma'u ia ke fu'u lahi mo lōmekina 'etau ngaahi feinga fakafo'ituituí ka 'oku totonu ke 'i ai hono taumu'a pea 'ikai feliliuaki. 'E tokoni e ngaahi tō'onga mā'oni'oni, hangē ko e lotu fakafo'ituitui mo fakafāmilí faka'ahó, ako faka'aho 'o e folofolá pea mo hono fua totonu hoto ngaahi fatongia faka-Siasí, ke fakatupulaki 'a e tuí mo langa hake 'a e pule'anga 'o e 'Eikí.

Ki he kau fafine ko ia 'oku nau fifili pe 'oku 'i ai nai ha lelei 'e hoko mei hono fai e ngaahi tokoni ngali pulipulia ko 'enī: "Ko e fefine kotoa pē 'okú ne taukave 'i 'a e mo'oni mo e angatonú, 'okú ne fakasi'isi'i 'e ia 'a e mālohi 'o e koví. Ko e fefine kotoa pē 'okú ne fakamālohia mo malu'i hono fāmilí 'okú ne fakahoko 'a e ngāue 'a e 'Otuá. Ko e fefine kotoa pē 'oku mo'ui taau ko e fefine 'o e 'Otuá 'oku hoko ia ko ha maama kamo ki he kakai kehē ke nau muimui ai mo tō 'a e ngaahi tenga 'o e ivi tākiekina 'o e angatonú ke utu 'i he ngaahi ta'u lahi ka hoko mai."⁴

Ko e Hā Te u Lava 'o Fai?

1. Te u lava fēfē 'o tokoni ki he kau fafine 'oku ou 'a'ahi ki ai ke nau 'ilo'i mo ngāue'i e me'a te nau malavá ke hoko ko ha tākiekina angatonú?

2. Te u lava fēfē 'o faka'aonga'i 'eku ngaahi me'afoká mo e talēniti makehé ke faitāpuekina 'aki e ni'ihī kehē?

Mei he Folofolá

1 Kolinitō 12:4–18;
1 Tīmote 6:18–19;
Mōsaia 4:27; Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:13

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai ki he www.reliefsociety.lds.org.

Mei Hotau Hisitōliá

Na'e hanga 'e Palesitēni Pilikihami 'Iongi (1801–77) 'o uiui'i 'a 'Ilisa R. Sinou, ko e sēkelitali 'o e Fine'ofā he taimi na'e fokotu'u ai 'i Nāvuú, ke ne fononga holo 'i he Siasí 'o tokoni ki he kau pīsopé ke fokotu'u 'a e Fine'ofā 'i honau ngaahi uōfi.

Na'e akonaki 'a Sisitā Sinou 'o pehē: "Kapau 'oku ongo'i 'e ha taha 'o e ngaahi 'ofefine mo e fa'ē 'i 'Isilelí 'oku ta'ota'ofi [fakangangata] pē honau tu'unga lolotongá, te nau 'ilo'i he taimi ni 'oku 'i ai ha faingamālie lahi ange ke nau ngāue 'aki honau mālohi mo e ivi kotoa pē ke fai lelei, pea kuo fakakoloa 'aki ia kinautolu. . . . Kuo fakafoki mai 'e Palesitēni 'Iongi 'a e ki ki ha ngāue mo ha tokoni lahi mo kāfakafa ke fai."⁵

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. M. Russell Ballard, "Kau Fefine 'o e Angatonú," *Liahona*, Tisema 2002, 39.
2. Eliza R. Snow, "An Address," *Woman's Exponent*, Sept. 15, 1873, 62.
3. Eliza R. Snow, "Female Relief Society," *Deseret News*, Apr. 22, 1868, 81.
4. M. Russell Ballard, *Liahona*, Tisema 2002, 39.
5. Eliza R. Snow, *Deseret News*, Apr. 22, 1868, 81.

Fanga Ki'i Me'a Iki & Faingofua

“Oku fakahoko 'e he fanga ki'i me'a iiki mo faingofuá 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi” (‘Alamā 37:6).

HISITŌLIA 'O E SIASÍ HE FUNGA MĀMANÍ

Mekisikou

Na'e tū'uta ki Mekisikou e fuofua kau faifekau 'o e Siasí 'i he 1875. Na'a nau vahevahe ki ha kulupu 'e ua. Na'e 'oatu 'e he kulupu 'e taha ha ngaahi kongá 'o e Tohi 'a Molomoná kuo filifili 'o pulusi he lea faka-Sipeiní, ki ha kau taki 'iloa 'i he fonuá pea nau ako 'i ha kakai tokolahi ka na'e 'ikai ke nau fakaului ha taha. Na'e

papitaiso 'e he kulupu 'e tahá e fuofua kāingalotu 'e toko nima 'o Mekisikou ki he Siasí 'i Hemasiló 'i Sonolá. Hili mei ai ha ta'u 'e fā, na'e kole 'e ha taha 'o e kau taki na'á ne ma'u e tohi 'a e Siasí 'i he 1875 ko Polotino C. Lotakanati 'o Mekisikou Sítí, ke papitaiso ia mo ha ni'ihí kehe. Na'e kakato 'a hono liliu

'o e Tohi 'a Molomona 'i he lea faka-Sipeiní 'i he 1885.

Ne ta'u lahi e fehangahangai e fonuá mo e ha'aha'a fakapolitikálé ka na'e kei tui faivelenga pē 'a e kau fuofua kāingalotú. Na'e fokotu'u e fuofua siteiki Mekisikou lea faka-Sipeini 'o e Siasí 'i he 'aho 3 'o Tisema 1961. Na'e fakaava 'e he Siasí ha 'ū 'apiako, 'o kau ai 'a e Benemérito de las Américas, na'e fokotu'u 'i Mekisikou Sítí 'i he 1963, pea 'oku kei lele pē he 'ahó ni.

Na'e fakatapui 'i he 1983 'a e fuofua tempale na'e langa 'i Mekisikou, na'e tu'u ia 'i Mekisikou Sítí. Na'e fakatapui ha tempale 'e valu 'i he 2000 'i Mekisikou.

'I he 2004, na'e hoko 'a Mekisikou ko e fuofua fonua mavahe mei he 'Iunaiteti Siteití, ke a'u hono kāingalotú ki he toko taha milioná.

Ko e kau atu e kau taki 'o e Siasí ki hono tanupou 'o e Benemérito de las Américas 'i he 'aho 4 'o Nōvema 1963.

KO E SIASÍ 'I MEKISIKOU	
Tokolahi 'o e Kāingalotú	1,234,545
Ngaahi Misioná	23
Ngaahi Siteikí	221
Ngaahi Uōtí mo e Koló	2,009
Ngaahi tempalé	12 'oku lolotonga ngāue-aki; fanongonongo mo e 1

Kilisimasi ma'á e Kau Fuofua Paioniá

Ne hoko e ha'aha'a 'o e ngaahi māhina momokó ko ha taimi faingata'a mo'oni ki ha kongā lahi 'o e kau paioniá pea na'e fa'a hāhāmolofoa ha ngaahi me'a'ofa pe kātoanga fakafiefia 'o e Kilisimasi. Ka na'e 'ikai teitei tuka ai e kau fuofua paioniá ia mei he'enua fa'u ha ngaahi manatu makehe lolotonga e fa'ahita'u mālōlō ko 'enī. 'Oku 'oatu heni ha ngaahi lekooti 'o e founa ne fakamanatu 'aki e Kilisimasi 'i he taimi 'o e kau paioniá:

Ko Hoku Kilisimasi Fakafiefia Tahá

"Na'e hokosia hoku fuofua Kilisimasi 'i he Tele'a [Sōlek] 'i ha 'aho Tokonaki. Ne mau fakamanatu e 'ahó 'i he Sāpaté. Ne mau fakataha mai ki he tu'unga fuka ne tu'u 'i loto mālie 'i he 'apitangá. Ne mau fakahoko ai ha fakataha. Ko ha fakataha fakangalongata'a ia. Ne mau hiva fakafeta'i ki he 'Otuá. Ne mau kau fakataha 'i hono fai e fua lotú pea he 'ikai toe ngalo 'iate au e tokotaha lea 'o e 'aho ko iá. Na'e 'i ai ha ngaahi lea fakafeta'i mo fakafiefia, pea na'e 'ikai mahe'a ai ha lea fakatu'atamaki. Na'e loto fakatu'amelie mo fiefia 'a e kakaí ko 'enua falala ki he kaha'ú. Hili e fakatahá ne mau lulululu. Na'e tangi ha ni'ihī 'i he fiefia. Na'e va'inga e fānaú he loto 'apí pea pehē ki he ve'e afi ne tafu he pō ko iá. Ne mau fakataha mai 'o hiva, 'Ha'u Kāinga, 'oua 'e manavahē; ke tau fiefia.' Ne mau kai ha lāpisi mo ha mā si'isi'ī 'i he ma'u me'atokoni efiāfi. Ne mau kai mākona pea na'e 'i ai ha ongo'i nonga mo ha fiefia 'iate kimautilu. Kuo te'eki ai ke u ma'u ha Kilisimasi fakafiefia ange ai 'i he'eku mo'uí."

'I'ikai 'ilo e tokotaha na'á ne fa'ú, ka na'e fakamatala'i 'e Bryant S. Hinckley, 'i he Kate B. Carter, comp., *Our Pioneer Heritage*, 20 vols. (1958–77), 14:198.

Me'a Vave Mo'oni ko e Taimí

"I ha pō 'e taha 'i hoku ta'u hongofulu mā onó, na'e fai ai 'e he Tangata'eikí ha paati Kilisimasi ma'a 'ene fānaú mo honau ngaahi fāmilí pea mo honau kaungā'api ofí. Ne mau hulohula. Na'e tā me'alea pē hoku ngaahi tuonga'ané. Ne mau 'ilo'i na'e taumu'a e Tangata'eikí ke

ngata pē 'a e pātí he hongofulu po'ulí, pea na'á ne fai ia lolotonga hono fakahoko ha hulohula tapafā 'o ne fekau ke ta'ofi e tāme'á. Ka na'e 'ikai 'ilo'i 'e he Tangata'eikí ia kuo toutou fua hake au 'e hoku ngaahi tuonga'ané ki he uasí he pō ko iá. Ne u toutou fakafoki e hui 'o e uasí 'aki ha miniti 'e tolungofulu ki mui he taimi kotoa pē ne nau fua hake ai au. Mahalo ne 'osi fakalaka ia he tu'upoó he taimi ko ia ne ta'ofi ai e pātí."

Mei he lekooti fakafāmilí 'a Christian Olsen, 'i he Carter, *Our Pioneer Heritage*, 15:199.

Ko ha Taimi Fakafiefia

"I he 'ā hake 'a e fānaú he pongipongi Kilisimasi 'i he 1849, ne 'ikai ha tamapua ia 'e iloa he fonuá kotoa, pe ko ha fo'i lolo pe ma'u pē ā ha fo'i 'āpele 'i he 'ū falé. Ka na'e fiefia pē 'a e fānaú ia mo 'enua ngaahi mātu'á. Ne nau fiefia pē ne kei 'i ai ha me'akai ke nau kai, pea

kamata ke tupulaki 'enua fakatu'amelie atu ki honau ngaahi 'api fo'ou. Ka 'o kapau ne 'ikai ha fanga ki'i tamapua pe me'avainga ma'á e fānaú, na'e 'ikai pē ngalo e Kilisimasi ia he ngaahi tamaí mo e ngaahi fa'eé he na'a nau fiefia kotoa pē ki mu'a pea toki 'osi e 'ahó.

"I he efiāfi, ne nau fakataha ki he fale 'o Sione Loupelí. Ko e fale 'eni ne fakahoko ai e ngaahi fuofua fakatahá. Na'a nau fai ha ngaahi hulohula fakakuonga mu'a ke faka'osi 'aki e 'ahó pea ko e kakai fiefia taha ia kuo nau fakataha 'i he taimi Kilisimasi. . . Ko e me'a pē na'e ta'eolí ko e 'ū fasí. Na'e 'ikai ma'u ha fa'ahinga me'alea ia 'i ha feitu'u. Ko ha tangata mapumapu mālie 'aupito 'a Sailosi Kolo pea na'á ne mapumapu'i pē 'a e ngaahi fasí kae hulohula fiefia e kau paioniá."

Sarah Tolman, 'i he Kate B. Carter, comp., *Treasures of Pioneer Heritage*, 6 vols. (1952–57), 4:197–98.

MANATUA 'O HA KAKAI MA'ONGO'ONGA

Palesiteni Lolenisou Sinou (1814–1901)

Neongo na'e hoko ki mui 'a Lolenisou Sinou ko e Palesiteni hono nima 'o e Siasí, ka na'e 'ikai fu'u tokanga ia ke papitaiso ka ne ta'e'oua hono fakaafe'i ia 'e hono tuofefine ko 'Īlisá ke ne 'alu ki he kalasi faka-Hepelū 'i he Ako'anga 'o e Kau Palōfitá 'i Ketilani 'i 'Ōhaioó. Na'e kau foki he ako ko iá 'a Siosefa Sāmita mo ha kau taki kehe 'o e Siasí. Na'e vave pē 'a e mahu'ingā 'a Lolenisou 'i he ongoongolelei pea na'á ne kau ai ki he Siasí 'i he 'aho 19 'o Sune 1836. Na'e ngāue fakafai-fekau 'a 'Eletā Sinou ki 'Ītali, 'Otu Motu Saniuisí (ko Hauai'i he taimí ni) pea mo Pilitānia Lahi, 'o ne foaki ai ha tatau 'o e

Tohi 'a Molomoná kia Kuini Vikatōlia.

Na'e ma'u 'e 'Eletā Sinou ha ngaahi me'afuaki faka'oua 'o ne faka'aonga 'i ke tokoni ai ki he 'Eikí. Na'e tala'ofa kiate ia 'i hono tāpuaki fakapēteliaké neongo te ne mo'ui 'o toulekeleka, ka he 'ikai ke ne ongo'i e ha'aha'a 'o e hoholo 'o motu'á. Na'e tupu mei he'ene longomo'ui he'ene toulekeleká, 'a 'ene lava 'o ngāue lelei pē 'i he'ene hoko ko ha 'aposestolo mo ha palōfitá. Na'á ne toe ngāue'aki 'a e lakanga fakataula'eikí ke fokotu'u foki mo ha ni'ihi tokolahi mei he maté.

Lolotonga e hoko 'a Palesiteni Sinou ko ha palōfitá, na'e faingata'a'ia e kakai 'i he fakatonga 'o 'Iutaá ko e lahi e la'ala'aá. 'I ha lea 'a Palesiteni Sinou 'i ha konifele-nisi 'i he fakatonga 'o 'Iutaá 'i he kolo ko Seni Siasí, na'e ue'i ai ia ke ne tala'ofa ki he Kāingalotú 'e 'uha pea te nau ma'u ha ututa'u mahu 'o kapau te nau totongi vahehongofulu. Neongo na'e totongi vahehongofulu 'a e kāingalotú, ka na'e 'osi ha ngaahi māhina mo e te'eki ai pē ke 'uha. Na'e tautapa 'a Palesiteni Sinou ki he Tamai Hēvaní ke tō mai ha 'uha. Kimui ange ai na'á ne ma'u ha mākoní 'o fakahā ange ai, "Oku 'uha 'a Seni Siasí."

Ki ha fakamatala lahi ange, vakai ki he Francis M. Gibbons, Lorenzo Snow: Spiritual Giant, Prophet of God (1982).

'Olungá: La'itā 'o Lolenisou Sinou, fakafuofua ki he 1865. Lotó: Ko Palesiteni Sinou ('i lotó) mo hono ongo tokoni 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, ko Siasí Q. Kēnoni (to'ohemá) pea mo Siosefa F. Sāmita (to'omata'ú) 'i he 1900. Laló: Ne faitā-puekina e Kāingalotú 'aki ha 'uha ma'a 'enau ngoué hili 'enau talangofua ki he akonaki 'a Palesiteni Sinou ke totongi vahehongofulú.

KI' I LE'O UA KAE 'I HE KAVEINGÁ PĒ

Fai 'e JaNeal B. Freeman

Ne hiva'i toko taha pē 'e he'eku tangata'eikí ha kupu 'o ha fo'i hiva—'o 'ikai 'i he le'o tēnoa, pe laulalo kae mei fakaofiofi fakatou-'osi pē ki ai. Neongo na'e 'ikai ke ne lava 'o tala e fo'i nota ko e middle C mei he A flat, ka na'e hiva le'olahi mo mālohi 'aupito e Tangata'eikí.

Kuo te'eki ai ke u manatu'i ha taimi ne u ongo'i mā ai he hiva 'a e tangata'eikí, ka 'oku ou manatu'i pē 'eku fakaoli'ia mo puputu'u he'ene hiva fiefiá. Na'á ne 'ilo'i koā ne fanongo atu e kakai kehé?

'Oku manako 'eku tangata'eikí he ngaahi himi 'o e ongoongoleléi pea na'e 'ikai ke ne tuku ke hanga 'e he si'i hono talēniti 'o ta'ofi 'ene lotu 'o fakafou 'i he hivá. Na'á ne hiva fiefia, loto vēkeveke mo loto māfana. 'Oku ou sai'ia he'ene lava 'o hiva'i 'a e himi hangē ko e "Laumālie 'o e 'Otuá" 'i he ivi lahi mo e loto fakapapau pea hili mei ai ha ngaahi miniti si'i kuó ne hiva'i ha himi sākalamēniti 'i he loto vaivai mo e 'apasia.

'I ha ho'atā 'e taha na'e ako'i mai 'e he tangata'eikí ha lēsoni mālohi kiate au 'o fakafou 'i ha fo'i himi. Ne u fa'a tā piano foki ke u mālōlō ki ai hili ha'aku 'alu ki he akó. Na'e fakasio ma'u pē 'e he tangata'eikí ha taimi ke ma ki'i feohi toko ua ai ko ia na'á ne ha'u ki he'eku tā pianó. Ko ha founga pē ia kuó u maheni mo ia: te ne huke ki mu'a he tohi hivá 'o kumi ha fo'i hiva pea te u tā leva he pianó e fo'i hiva ko iá kae hiva.

'I he 'aho makehe ko 'ení, na'e to'o hake 'e he Tangata'eikí 'a e tohi himi 'o ne kumi hake ha fo'i himi.

Na'á ne pēhē mai mo ne hilifaki e

tohi 'i he pianó, "Ko ha fo'i hiva lelei 'eni. 'Oku kau ia he taha 'o hoku ngaahi manakó." Ko e fo'i hiva ia ko e "Ko ha Tangata Fononga Fonu he Loto Mamahí." Na'e talamai 'e he Tangata'eikí ko e himi ia ne manako ai 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá pea na'e kole ange 'e Siosefa kia Sione Teila ke ne hiva'i e fo'i hivá 'i Kātesi, 'i ha ki'i taimi nounou pē ki mu'a pea fakapoongi 'a Siosefa mo Hailamé.

Hili iá ne u tā e pianó kae hiva'i 'e he Tangata'eikí e veesi kotoa 'e fitú. Ne hoko ha me'a fakaofo 'e ua he momentiti ko iá. 'Uluakí, na'e tonu kotoa e nota ne hiva'i 'e he'eku tangata'eikí 'i he fo'i hivá. Na'e tonu 'a 'ene nota A flats! Ko e le'o mo'oni mo mahinongofua pē ia 'o e Tangata'eikí pea na'e ongo faka'ofa'ofa ia kiate au. Na'e 'ikai fu'u faka'ohovale 'a e me'a fakaofo hono uá ka na'e mahu'inga ange ia. 'I he hiva 'eku tangata'eikí, ne u 'ilo'i na'á ne 'ofa kia Siosefa Sāmita pea na'á ne ma'u ha fakamo'oni ki hono uiui'i fakapalōfitá. Na'e fakamo'oni 'e he Laumālié kiate au ko e palōfita 'a Siosefa Sāmita.

Na'e mālōlō 'eku tangata'eikí 'i ha ngaahi ta'u si'i mei ai pea 'oku ou fa'a fakakaukau ki he 'aho ko iá mo e ongo ne u ma'u aí. 'Oku 'i ai ha kongā mahu'inga 'o 'eku fakamo'oni 'oku mālohi fau koe'uhí ko ha tamai na'e "ikai lava 'o hiva lelei" ka na'á ne fili ke ne hiva 'aki e kotoa 'o hono lotó. ■

FAKA'AONGA'I E NGA AHI FAINGAMĀLIE FAKAFIAKÓ

"Makehe mei he'e-tau tā-sipinga ki he to'u tupú, 'oku tau tākiekina kinautolu 'i he'etau 'ilo honau lotó pea mo fononga fakataha mo kinautolu 'i he ongoongoleléi. Ke mahino kiate kitautolu 'a honau lotó, kuo pau ke tau fai ha me'a kehe mei he nofo pē 'i ha loki tatau pe 'alu ki ha 'ekitiviti fakafāmilie pe faka-Siasi tatau. Kuo pau ke tau palani pea faka'aonga'i lelei 'a e ngaahi faingamālie akonaki 'e tō-loto pea tolonga 'i honau 'atama'i mo e lotó. . . .

"'Oku ou fakatauange ke tau ma'u 'a e faingamālie ke tau fakamo'oni 'oku tau 'ilo 'oku mo'ui 'a e 'Otuá pea ko e Kalaisi 'a Sisū. 'Oku ou faka'amua te tau fai 'etau fakamo'oni ke 'ilo 'e he'etau fānaú 'a e feitu'u 'oku 'i ai hotau lotó pea 'oku tau 'ofa 'iate kinautolu. Ko e 'ofa ma'ong'onga taha mo e ngaahi ako mahu'inga tahá 'oku totonu ke hoko ia 'i hotau ngaahi 'api."

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, Ko Hotau Fatongia ki he 'Otuá: Ko e Misiona 'o e Mātu 'a mo e Kau takí ki he To'u Tangata Kei Tupu Haké," *Liahona*, Mē 2010, 95, 98.

KO 'E KU TOKONI KO HA MĒMIPA TĀUTAHÁ

Fai 'e Julie Burdett

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

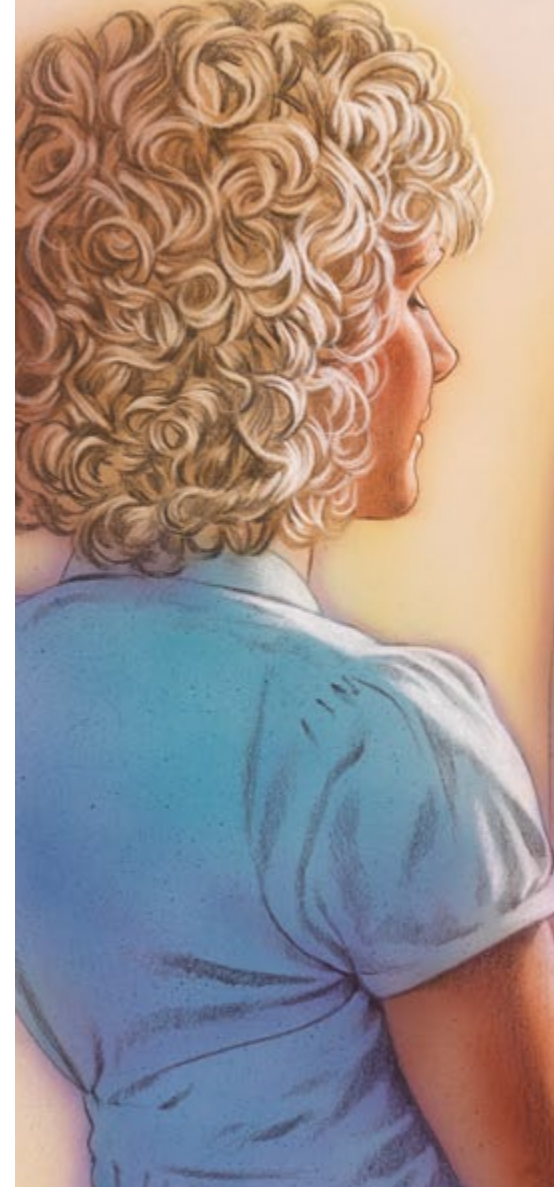
Ne u mo'utāfu'ua he taimi ne u ma'u ai ha uiui'i fo'ou. Ne u fehu'i loto pē, "Te u lava nai 'o fai ia?"

Fakafuofua ki he ta'u 'e fitu kuohilí, 'i hoku ta'u 29, ne u hiki ai mei 'Olikoni ki Iutā 'i he USA. Hili 'eku fakakaukau lahi ki he me'a ke u faí, ne u pehē ke u 'alu pē ki he uooti 'o e ngaahi fāmilí 'i homau feitu'ú, 'o u fakakaukau na'e fie ma'u ke u ki'i liliu mei he ngaahi uooti tāutaha kuó u fa'a 'alu ki aí.

Na'e ako'i au 'e he'eku ongomātu'á ke u tali ma'u pē 'a e ngaahi uiui'i faka-Siasí ko ia ne u fokotu'u ha taimi ke u talanoa ai mo e pīsopé ke u talaange 'oku ou fie ngāue. Na'e 'ikai fuoloa kuó u faiako he fānau ta'u nima 'i he Palaimelí, pea ne u fiefia ai. Hili ha māhina 'e nima mei ai na'e ui au 'e he pīsopé ke u hoko ko e palesiteni Palaimelí. Ne u mo'utāfu'ua. Ne u fehu'i loto pē, "Te u lava nai 'o fai ia?"

Na'e hanga 'e hoku tu'unga tāutahá mo e 'ikai ha'aku fānau 'o 'ai ke u fifili pe na'á ku fe'unga nai ke u ngāue he lakanga ko iá. Ne u anga'aki foki he uooti 'o e ngaahi fāmilí, ko e palesiteni Palaimelí ko ha ngaahi fa'ē na'e nofo mali fiefia, lavame'a mo mateaki. Ka ne u manatu'i e me'a ne ako'i mai 'e he'eku ongomātu'á ko ia ne u tali ai e fatongia fo'ou. Na'e loto 'aki 'e he pīsopé 'a e tu'utu'uni ko ia ke hanga 'e he kau pīsopé 'o ["kumi ha ngaahi fatongia 'oku mahu'ingamālié ma'á e kakai lalahi kei talavou kotoa pē]."¹ Mahalo na'e mei toe mahu'inga mālie ange 'a e uiui'i he me'a ne u 'amanaki ki aí ka ne u hounga'ia pē ai.

'I he'eku ngāue 'i hoku uiui'i fo'ou, ne u a'usia ai ha ngaahi momeniti fakalata, fakafiefia mo fakalaumālie

he feohi mo e fānau. 'I ha ta'u 'e taha he taimi Kilisimasí, ne mau fakatātaa'i ai e 'Alo'i 'i ha taimi fe'inasi'aki makehe. Ne mau hiva'i ha ngaahi hiva. Ne mau fakatu'i ha 'ū kofu tōtōlofa mo kofukofu 'aki e tauvelí e 'ulu 'o e kau tauhisipí pea mo Siosefa. Ne mau fokotu'u ha fanga ki'i pale he 'ulu 'o e kau 'āngeló. Ne mau fa'u ha fanga ki'i kalauni pepa ne kofu foila mo'ó e Kau Tangata Potó.

'I he'emaui fakatātaa'i e talanoa faka-Kilisimasí mo hiva'i e ngaahi hiva toputapu 'o e fa'ahita'ú, ne u fakatoka'nga'i e ki'i ta'ahine faka'ofof'ofa na'á ne fakatātaa'i 'a Melé. Na'e ongo ki hoku lotó 'a 'ene sipinga 'o e loto 'apasía mo e angavaivai 'i he'ene tū'ulutui 'o fuofua fakalongolongo pē 'a e ki'i tamapua na'e fakafofonga'i 'aki 'a e pēpē ko Sisuú. Na'e tokoni e laumālie

‘o e momeniti ko iá ke fakamālohia ai ‘eku fakamo’oni ki Hono misiona fakangalongata’a mo ‘ofá. Ne u toe fakafeta’i foki ai koe’uhí ko e tāpuaki ma’ongo’onga kuó u ma’u ‘i hono ui au ke u ngāué pea pehē ki ha pīsope ne ue’i fakalaumālie, ‘a ia na’á ne tokoni ke u lava ‘o fai e ngāue ko iá.

‘Oku tau lau ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá ‘o pehē, “Ko ia, kapau ‘oku mou ma’u ‘a e ngaahi holi ke ngāue ma’á e ‘Otuá ‘oku ui ‘a kimoutolu ki he ngāué” (T&F 4:3). Neongo ‘oku fa’a fekau’aki ‘a e veesi ko ‘ení pea mo e ngāue fakafaifekau, ka ‘oku ou sa’ia he fakakaukau atu ‘e lava ke ‘uhinga ia ki ha fa’ahinga tokoni pē ‘oku tau fai ‘i he ongoongolelé.

Neongo pe ko e hā hotau tu’unga fakamalí pe fakasōsialé, ka ‘oku

‘uluaki pea mu’omu’a ma’u pē ‘etau hoko ko ha fānau ‘ofeina ‘a e Tamai Hēvaní ‘okú Ne finangalo ke tau tupulaki, kau atu, fakatupulaki hotau talēniti, fetauhi’aki mo fetokoni’aki ke tau toe foki ange kiate Ia.

Na’e vave mo’oni ‘eku ongo’i hono tali lelei mo ‘ofeina au ‘i he uooti ko iá pea ‘oku kei toka pē ia ‘i hoku lotó he ‘ahó ni. Na’e fakatokanga’i pea faka’aonga’i ‘a hoku loto fiengāué pea na’e ala mai ha kakai tokolahi ‘o tokoni’i mo talitali lelei au pea na’e faitāpuekina mo’oni au ‘e he Tamai Hēvaní. Ne u monū’ia ke u faiako mo ako mei ha ní’ihi ‘o ‘Ene fānau faka’ofo’ofa tahá koe’uhí pē ko ha kau taki anga’ofa mo tokanga. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2: Ko Hono Pule’i ‘o e Siasí* (2010), 16.3.3.

TOKANGA ‘OFÁ

“Neongo ‘oku tokolahi ha kā-ingalotu lalahi tāutaha kuo

nau feangainga mo e mo’uí pea mo hono ngaahi palopalemá, ka ‘oku nau kei fie ma’u pē ha ‘ofa mo ha tokanga mei he Siasí mo hono kāingalotú ke fakapapau’i ange ‘a honau ‘aongá pea mo e ‘ofa ‘a e ‘Otuá kiate kinautolu takitaha.”

President James E. Faust (1920–2007), Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluaki, “Ko Hono Talitali Lelei ‘o e Tokotaha Kotoa Pē,” *Liahona*, ‘Aokosi 2007, 4.

Ko ha Tali ki he Fo'i Fehu'i Kotoa pē

“FĒFĒ KAPAU NA'E?”

“Pea [e] hā'ele atu [‘a Sīsū Kalaisi], ‘o kātaki ‘i ‘a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata ‘ā pea mo e ngaahi ‘ahi‘ahi kehekehe kotoa pē; pea ‘e fai ‘eni koe‘uhí ke lava ‘o fakamo‘oni ‘i ‘a e folofolá ‘a ia ‘oku pehē te ne to‘o kiate ia ‘a e ngaahi mamahi mo e ngaahi mahaki ‘oku mo‘ua ai hono kakaí ‘Alamā 7:11

KO E MĀLOHI FAIFAKAMO‘UI 'O E FAKALELÉÍ

“‘Oku ‘afio‘i [‘e Sīsū Kalaisi] hotau ngaahi mamahi, pea ‘okú Ne ‘i ai ma‘atautolu. Pea hangē ko e Samēlia angaleléi ‘i He‘ene tala fakatataá, ko e taimi te Ne ‘ilo ai kitautolu kuo tau kafo ‘i he ve‘e halá, te Ne há‘iha‘i hotau kafó mo tauhi kitautolu, (vakai, Luke 10:34). ‘E kāinga, ko e mālohi fai fakamo‘ui ‘o ‘Ene Fakaleléi ‘oku fakataumu‘a ma‘amoutolu, ma‘atautolu, mo e taha kotoa pē.”

‘Eletā Dallin H. Oaks ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “‘Okú Ne Fakamo‘ui ‘a e Loto Mafasiá,” Liahona, Nōvema 2006, 7.

Fai ‘e Michael D. Woodbury

Ihe ngaahi ta‘u kuohilí ne u tō ai he loto halá mei he‘eku paikí. Ne tuai-e-kemo kuo tui‘i au ‘e ha me‘alele kehe—mo lahi ange—‘o ne toho‘i au he halá. Na‘e hanga ‘e he kakai ne nau lipooti e fakatu‘utāmaki ‘o ui ia ko ha fakatu‘utāmaki fakalilifu.

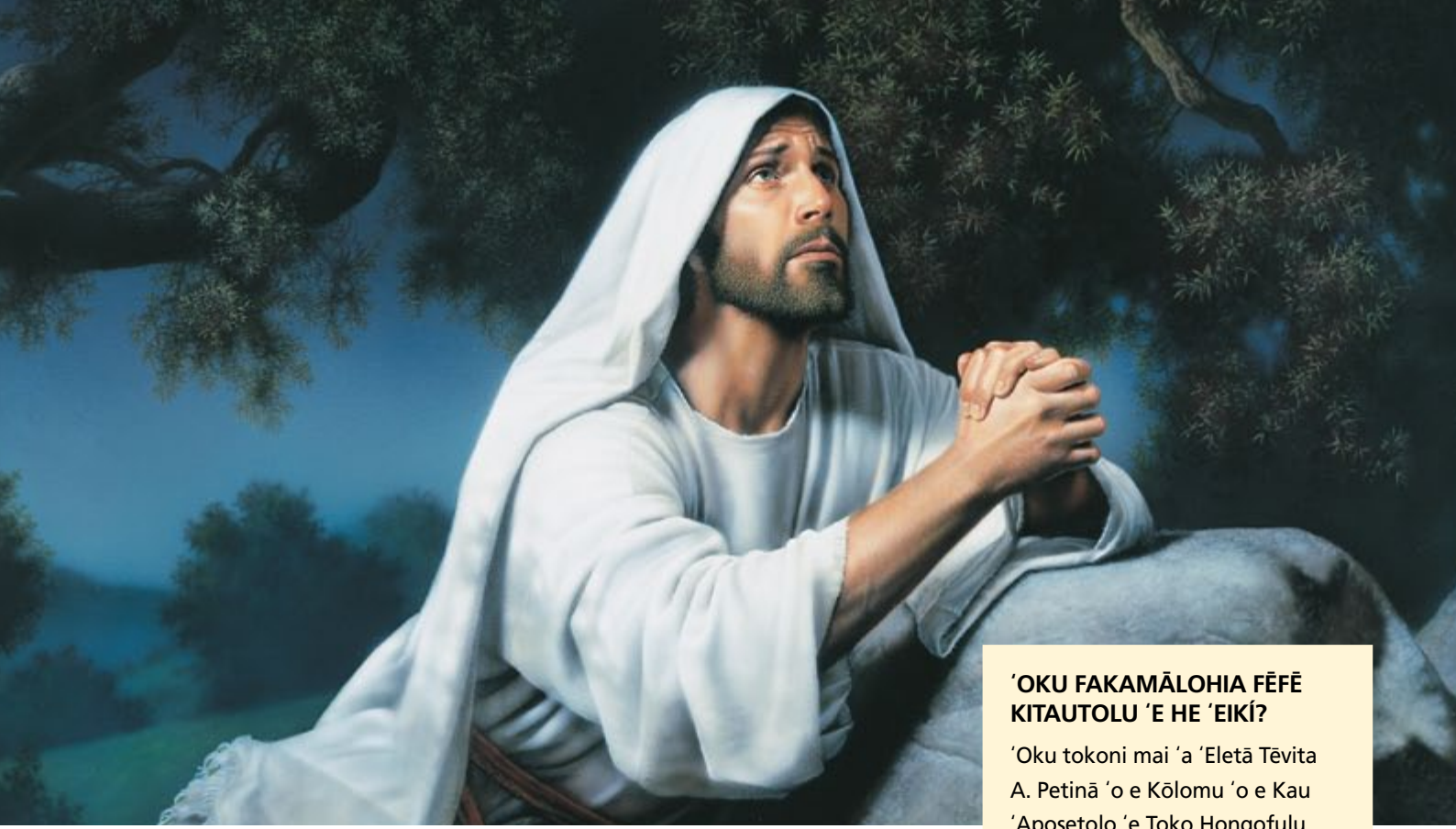
‘I hono ‘ilo ‘e he kau fakahaofi mo‘uí kuó u kei mo‘uí, ne nau leleaki‘i au ki falemahaki ‘o u tokoto ai ‘i ha ngaahi ‘aho si‘i kae fai ha ngaahi tafa fakavavevave kiate au. ‘I he‘eku kei mo‘uí pē he tokoni ‘a e misiní pea te‘eki ai ke u aké, na‘e hilifakinima ‘eku tamaí mo ha ni‘ihi kehe ki hoku ‘ulú pea nau faingāue kiate au ‘o fakafou ‘i he mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eiki. Talu mei he momeniti ko iá mo e fakafo ‘a ‘eku faka‘au ke mo‘uí. Ka ko e me‘a ne mahu‘inga angé, ko e tatau pē e me‘a ne hoko fakatu‘asino mo fakalaumālie kiate aú.

Na‘e fakaava ‘e he me‘a ni hoku lotó ki he ivi tākiekina ‘o e Fakamo‘uí. Hili ha uike ‘e taha mei he fakatu‘utāmaki,

ne u ake hake ‘o u toki ‘ilo e me‘a na‘e hokó. Ne u ‘ilo‘i na‘e malu‘i au ‘e he ‘Eiki mo Ne tuku ke u toe nofo pē mo hoku uaifí mo ‘ema fānau ‘i he māmaní. Ne u ma‘u ha fiamālie kuo ‘ikai lí‘aki au ‘e he ‘Otuá. Na‘e ‘ikai ke u ongo‘i ne uesia mo lōmekina au ‘i he‘eku fakaakeaké, ka ne u ma‘u pē ha ongo‘i nonga.

‘I he ngaahi ‘aho ne hoko atu aí, ne toe lahi ange ‘a ‘eku ‘ofa ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí, pea mālohi ‘aupito ‘a e holi ne u ma‘u ke u faivelenga ‘i hono kotoa ‘o ‘eku mo‘uí. Ne u mamata he ‘ofa ‘a e ‘Eiki ‘i he kakai lelei ne u fe‘iloaki mo iá. Pea ne u mamata ‘i he fanongo mo hono tali ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e ngaahi lotu mo e ‘aukai na‘e fai ma‘aku ‘e ha kakai ‘o ha ngaahi tui fakalotu lahi.

Na‘e ‘ikai hano ngata‘anga ‘o e ngaahi fehu‘i “fēfē kapau na‘é?” ‘i he taimi ne u vahevahe ai e talanoá ni mo e ni‘ihi kehé. “Fēfē kapau [na‘á ke] mate?” “Fēfē kapau na‘e ‘ikai te ke toe lava ‘o alu?” “Fēfē

‘OKU FAKAMĀLOHIA FĒFĒ KITAUTOLU ‘E HE ‘EIKÍ?

‘Oku tokoni mai ‘a ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘i hono tali ‘o e fehu‘í ni ‘i he‘ene lea he konifelenisi lahi ko e “‘I he lvi ‘o e ‘Otuá” (*Liahona*, Nōv. 2004, 76–78):

- “Te tau lava ke kātaki‘i mo lava‘i e me‘a kotoa pē ‘i he mālohi ‘o e ‘Eikí.”
- “‘Oku tokoni e mālohi mo e ivi fakamālohia ‘o e Fakalelei ke tau sio, fakahoko ai ‘o lelei ‘i ha founa na‘e ‘ikai ke tau mei lava ke fakatokanga‘i pe fakahoko ‘aki hotau ivi fakangatangata ‘i he mo‘ui fakamatelié ni.”
- “‘I he ivi ‘o e ‘Eikí ‘o fakafou mai ‘i He‘ene ‘alo‘ofá, ‘oku ou ‘ilo‘i ‘e lava ke tāpuekina kitaua ke ta lava‘i e me‘a kotoa pē.”

Fakakaukau‘i hano vahevahe mo ha taha kehe ‘a ho‘o fakamo‘oni ki he ngaahi tāpuaki ko ia ‘okú ke ma‘u ko e tupu mei he Fakalelei ‘a Sisū Kalaisi.

kapau na‘á ke fe‘ao mo e mamahi lahi ‘i he toenga ho‘o mo‘uí?” Ko e kongā na‘e fakaofa kiate aú ko e ‘omi ‘e he Fakalelei ‘a e tali ki he fo‘i fehu‘i kotoa pē “fēfē kapau na‘e?”

Tu‘unga ‘i he Fakalelei, te u toetu‘u ai pea ‘e to‘o atu ha fa‘ahinga mele pe mamahi‘ia fakaesino pē. Kuó u ‘osi sila mo hoku uai‘i mo e fānau ko ha fānili ta‘engata. Na‘e lava foki ‘eni koe‘uhi pē ko e Fakalelei. Kapau te mau laka ki mu‘a mo e tui ki hotau Fakamo‘uí ‘i he ngaahi faingata‘a ‘o e mo‘uí pea kātaki ki he ngata‘angá, ‘e tofa mai ‘e he Fakalelei ‘a e hala ‘oku fie ma‘u ke mau muimui aí, pea fakatatali mai ‘i he ngata‘angá mo e tala‘ofa nāunau‘ia ‘o e mo‘uí ta‘engatá. ■

“Pea te ne to‘o kiate ia ‘a e maté, koe‘uhi ke ne vete ‘a e ngaahi ha‘i ‘o e maté ‘a ia ‘oku ha‘i ha‘i ‘a hono kakai; pea te ne to‘o kiate ia ‘a honau ngaahi vaivai, koe‘uhi ke fonu hono lotó ‘i he ‘alo‘ofá, ‘o fakatatau ki he kakanó, koe‘uhi ke ne ‘afio‘i ‘o fakatatau ki he kakanó ‘a e founa ke tokoni‘i ai ‘a hono kakai ‘o fakatatau ki honau ngaahi vaivai.’ Alamā 7:12.

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he tefitó ni, vakai, Mātiu 11:28–30; 3 Nifai 17:7–9; mo e Bruce C. Hafen, “Beauty for Ashes: The Atonement of Jesus Christ,” *Liahona*, Apr. 1997, 39.

NGAAHI LĒSONI MEI HE 'Eikí

Fai 'e 'Eletā Marvin J. Ashton (1915–94)

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uā

Na'e fakanofo 'a Māvini J. 'Esitoni ko e 'Aposetolo 'i he 'aho 2 'o Tīsema, 1971. Na'e to'o e fakamatala hoko hakē mei ha lea na'ā ne fai 'i he 'aho 5 'o Sune 1988, 'i ha fakataha lotu 'a e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí.

‘I he'eku manatú, kuo fuoloa pē 'eku ma'u ha 'ofa makehe kia Sīsū Kalaisi. Na'e ako'i kiate au ko e 'Alo Ia 'o e 'Otua mo'uí. Na'e ako'i kiate au ko Ia 'a hoku kaume'á, 'eku faiakó, mo hoku mālohingá. 'I he ngaahi ta'u kuohilí, 'i he taimi ne hoko mai ai ki he'eku mo'uí 'a e uiui'i mo e fatongia pea mo e lāngilangi ke u hoko ko e fakamo'oni makehe Ma'ana kuo hū mai ki he'eku mo'uí, kuó u feinga ai ke akonekina au 'e He'ene 'ofá mo 'Ene ngaahi founzá. Ko e Faiako Tu'ukimu'a mo'oní Ia. Kuó u toutou vakai ki he vahe valu 'o e tohi 'a Sioné 'i he Fuakava Fo'ou ke ma'u mei ai ha mālohi, fakahino-hino, mo ha fá'ifa'itaki'anga. Mou kātaki pē ka tau vakai angé ki ha ni'ihí 'o e ngaahi vēsí ke fakamālohia 'etau mo'uí mo 'etau fetu'utaki mo Sisuú. 'Oku tokoni'i au 'e he 'otu lea mo e leá ni ke u ma'u ha mahino lelei ange kau kiate Ia pea mo ha holi lahi ke u ngāue pea hoko 'o tatau ange mo Ia. . . .

Na'e 'omi kiate Ia 'e he [kau tangata tohi mo e kau Fālesí] ha fefine na'e mo'ua 'i he tonu tangatá. Na'e feinga . . . e ngaahi filí ni ke kākāa'i Ia. Na'a nau tuku e fefiné 'i lotomālie, ko ha tokotaha faiangahala, ko ha tokotaha na'e 'uli. Na'e 'ikai te Ne hola meiate ia. . . . Na'á ne mo'ua 'i he tonu tangata—na'e ma'u tonu atu pē ia. Na'e 'ikai ha toe faka'alo'alongau ia ki he'ene halaiá. Na'a

nau tuku Ia 'i ha tu'unga na'e hangē 'e 'ikai te Ne lava ke hao mei aí. 'Oku pehē 'e he fonu 'a Mōsesé ke tolomaka'i ia. Na'a nau fehu'i ange, "Ka ko e hā [ha'o] lea?" [Sione 8:5], ke fakatauele'i Ia, mo fakahalaia'i Ia—pea foku-tu'u Ia 'i ha tu'unga he 'ikai ke Ne hao mei ai.

Ko e hā pē ha me'a te Ne lea 'aki 'e tuku-aki'i Ia ki he fai hala, ko e fakamaau hala. Na'a nau 'ahi'ahi'i Ia ke sio angé pē 'e 'osi 'Ene kātaki pea ngalo ai pe ko hai Ia. 'E ta'e-'ofa ke tolomaka'i e fefiné. Pea 'e hala kapau he 'ikai te Ne tokanga kiate ia. . . . Na'á Ne tulolo hifo 'o tohi 'i he kekelelé 'o hangē na'e 'ikai te Ne fanongo ki he'enu leá ('o tohoaki'i 'enau tokangá mo teuteu ke ako'i 'a e tokotaha kotoa ne fanongo kiate Iá.). . . . Pea na'e kei hoko atu pē 'enau fakafehu'i lolotonga 'ene lōngonoá. 'Oku ou lava pē ke fakakaukau atu ki he ngaahi fehu'i taukaé: "Fai mo ke lea mai. Kuo mau fakahalaia'i koe. 'Okú ke ilifia ke tali mai?" Ka ko Sisu ia na'e takí. . . .

Na'e tu'u hake 'a Sīsū 'i he fakatōkilalo mo e angavaivai faka'e'i'eiki, peá Ne folofola 'aki e ngaahi lea mālohi ko 'eni: "Ko ia ia 'iate kimoutolu 'oku ta'eangahalá, ke lí 'e ia 'a e fuofua maká ki ai" [Sione 8:7]. Ko ha tali haohaoa mei ha tokotaha haohaoa.

'I hotau ngaahi fatongia, ngaahi tu'unga, mo hotau ngaahi uiui'i he 'aho ní, 'oku fie ma'u ia ke toutou fakamanatu mai 'eni kiate kitautolu. 'I he'etau ngaahi fengāue'aki mo e kakai kotoa pē, tuku ia 'oku 'ikai ha'ane angahalá ke ne fuofua fai 'a e fakaangá pe kumi ha fehālaaki pe tuku hifo ha taha. . . . Na'á Ne tulolo hifo 'o tohi 'i he kekelelé.

Na'a nau fanongo ki he me'a na'a Ne lea 'aki. Na'a nau ongo'i 'a e mālohi 'a Hono laumālié lolotonga 'Ene fakalongolóngó. Na'e fakahalaia i kinautolu 'e honau konisēnisí, 'o 'ikai tuli kinautolu 'e ha taha ka nau 'alu 'iate kinautolu pē. Na'a nau 'alu taha taha—'o 'ikai ke kumi ha maka ka ke faito'o honau kafo fakalaumālié.

Na'a Ne toe toko taha pē mo e fefiné. 'Oku ou fiefia ne tohi e me'a ko iá. 'Oku hehema hatau ni'ihi ke faka'ehi'ehi mei he feohi mo kinautolu kuo hingá. . . . Na'a Ne folofola, "Ko e fē 'a kinautolu na'a nau faka'ilo'i koé? 'oku 'ikai fakahalaia koe 'e ha taha?" Sione 8:10 . . . Na'e vahe'i 'e Sisū Kalaisi ha taimi ke Ne fakafehu'i mo fakafanongo ai. Taumaiā ne lava ke tau fai ke lahi ange ia! 'E fu'u faingofua 'etau talí, 'o fu'u lelei ange. . . .

Na'e tali 'e he fefine na'e mo'ua he tono tangatá e fehu'i 'a e 'Eikí 'o kau kiate kinautolu na'a nau tukuaki'i iá, 'o pehē, "Eiki, 'oku 'ikai ha taha." Pea na'e toki hoko mai 'a e lea mālohí ni: "Alu, pea 'oua 'e toe faiangahala" [Sione 8:11]. Na'e lolotonga akonaki 'a e 'Eikí 'i he 'aho ko iá pea akonaki foki 'i he houa tofu pē ko iá. Ko 'ene pōpoaki ma'ongo'ongá 'eni: fehi'a 'i he angahalá, kae 'ofa 'i he tokotaha faiangahalá. 'Oku ou 'amanaki pē 'e lava ke tau ma'u mei ai ha mālohi mo ha loto falala pea mo ha fetu'utaki 'oku vāofi angé mo hotau Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí. Na'e 'ikai fakaoleole'i 'e Sisū 'a e tonó. Na'a Ne fakahaa'i 'a e 'ofá ki he fefiné kae 'ikai ke ne tafulu'i ia. Na'e fie ma'u 'e he fefiné mo kinautolu na'a nau tukuaki'i iá ha lēsoni 'i he 'ofá. Na'e fie ma'u ha 'alo'ofa mo ha manava'ofa 'i he me'a na'e hokó. Me'a fakafiefia ke 'ilo'i na'e tui 'a Sisū 'oku mā'olunga ange 'a e tangatá 'i he'ene ngaahi angahalá. 'E fai nai ha ofo 'i hono ui la ko e "Tauhisipi Lelefi" Na'a Ne 'ofa 'i He'ene fanga sipí kotoa, tatau ai pē pe na'a nau hē, fiekaia, tuēnoa, mokosia, pe mole.

'I he faka'osinga 'o e akonaki ma'ongo'ongá ni, ko e lēsoni ko 'eni kau ki he 'ofá mo e manava'ofá, ko ha veesi mahu'inga ia.

“Pea toe lea ai 'a Sisū kiate kinautolu, 'o pehē, Ko au ko e maama 'o māmani; ko ia 'oku muimui 'iate aú, 'e 'ikai 'alu ia 'i he po'ulí, ka 'e 'iate ia 'a e maama 'o e mo'uí” (Sione 8:12).

Tau muimui mu'a 'i He'ene māmá. Tau vakai ma'u pē ki he ngaahi leá ni. 'Oku ou fakamo'oni atu na'e fakatolonga mai kinautolu ke lelei ai 'a e tokotaha kotoa pē. ■

Ke ma'u kakato e leá 'i he lea faka-Pilitāniá, hū ki he speeches.byu.edu.

KO E MELINO MO E FIEFIA 'I HONO 'ILO' 'OKU MO'UI 'A E FAKAMO'UÍ

'I he'eku hoko ko ha fakamo'oni makehe 'o Hono huafa mā'oni'oní, 'oku ou fakamo'oni ko Sīsū ko e Kalaisí 'a e 'Alo fakalangi 'o e 'Otua mo'uí.

I he'eku hoko ko e taha 'o e Kau 'Apose-tolo e Toko Hongofulu Mā Uá, 'e lava ke u pehē 'oku mahu'inga'ia e kau mēmipa 'o e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he faingamālie ke nau akonaki ai mo fakamo'oni 'i 'a hotau Fakamo'ui 'ofeiná. 'Oku mau fiefia ke vahevahe 'emaufakamo'oni 'o kau ki He'ene mo'uí, 'Ene ngāue fakafaifekau, pea mo Hono misiona 'i he mo'ui fakamatelié.

'Oku tau fakamanatu 'a hono 'alo'i masiva mai 'o e Fakamo'uí 'i he taimi ko 'eni 'o e ta'ú neongo 'oku tau 'ilo'i na'e 'ikai hoko ia 'i Tisema. Hangehangē na'e 'alo'i 'a e 'Eikí ia 'i 'Epeleli. 'Oku fakatou fokotu'u mai 'e he fakamo'oni fakafolofolá mo fakahisitōliá ha taimi 'i he fa'ahita'u failau 'o e ta'ú, 'o 'ofi ki he katoanga Lakaatu 'a e kakai Sīū (vakai, T&F 20:1).

'Oku pehē 'e he folofolá na'e fakanofa (fakama'u)'a 'Ene fa'eé, ko Mele, kia Siosefa (vakai, Mātiu 1:18; Luke 1:27). 'E ala fakatatau pē 'ena fakama'ú ki ha fakama'u 'i onopooni, 'a ia 'e toki hoko mai ai 'amui 'a e ouau totonu 'o e malí.

'Oku tohi 'i he fakamatala 'a Luké 'a e hā 'a e 'āngelo ko Kepalelí kia Melé 'o ne 'ilo'i ai

'a hono misiona 'i he mo'ui fakamatelié:

"Pea ha'u 'a e 'āngeló kiate ia, 'o ne pehē, Si'oto 'ofa, 'okú ke 'ofeina lahi, 'oku 'iate koe 'a e 'Eikí: 'okú ke monú'ia 'i he fefine fulipē. . . .

"Pea pehē 'e he 'āngeló kiate ia, Mele, 'oua 'e manavahē: he 'okú ke 'ofeina mei he 'Otuá.

"Pea vakai, te ke tu'itu'ia 'i ho manavá, pea fā'ele'i 'a e tama, peá ke ui hono huafá ko Sīsū.

"Pea 'e lahi ia, pea 'e ui ia ko e 'Alo 'o e Fungani Mā'olungá" (Luke 1:28, 30–32).

Ko 'etau Tamai Hēvaní 'a e *Fungani Mā'olungá*. Ko Sīsū 'a e 'Alo 'o e *Fungani Mā'olungá*.

"Pea pehē 'e Mele ki he 'āngeló, 'E fēfē ai 'a e me'á ni, he 'oku 'ikai te u 'iloa ha tangata?

"Pea lea 'a e 'āngeló, 'o pehē ange kiate ia, 'E hoko mai 'a e Laumālie Mā'oni'oní kiate koe, pea 'e fakamalu koe 'e he mālohi 'o e Fungani Mā'olungá: pea ko ia foki 'e ui ai 'a e hako mā'oni'oni te ke fā'ele'i ko e 'Alo 'o e 'Otuá" (Luke 1:34–35).

Na'e feitama'i 'e Mele 'a e Tamasi'i Mā'oni'oni ko iá. Kimu'a peá ne mali mo Siosefá,

**Fai 'e 'Eletā
Russell M. Nelson**

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Apose-tolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

na'e fie ma'u 'e Siosefa ke ne malu'i 'a Mele (vakai, Mātiu 1:18–19), 'o teu ke fakahaofi ia mei he tautea na'e fai ki ha fefine 'oku feitama te'eki ai fakahoko fakalao e malí. Lolo-tonga e fifili 'a Siosefa ki he ngaahi me'á ni, ne hā kiate ia e 'āngelo ko Kepalelí, mo pehē:

“Siosefa, foha 'o Tēvita, 'oua te ke manavahē ke ma'u 'a Mele ko ho 'unoho: he ko ia kuo fakatupu 'iate iá 'oku mei he Laumālie Mā'oni'oní.

“Pea te ne fā'ele'i 'a e tama, pea te ke ui hono huafá ko Sīsū: ko ia ia te ne fakamo'ui hono kakai mei he'enua ngaahi angahalá” (Mātiu 1:20–21).

Na'e 'ikai fie ma'u ia ke ako'i kia Mele mo Siosefa 'a e 'uhinga loloto 'o e huafa ko e Sīsū. 'Oku 'uhinga 'a hono tupu'anga faka-Hepelū ko e *Yehoshua* pe *Jehosua*, ko e “Ko Sihova 'a e fakamo'uí.”¹ Ko ia ko e ngāue 'a e 'Eiki 'Otua ko Sihová, 'a ia ne vave pē hano fakahingoa ko Sīsū, ko e fakamo'uí. Ko Ia 'e hoko ko e Fakamo'ui 'o māmaní.

'Oku tau lau 'i he Tohi 'a Molo-moná ha fetalanoa'aki 'a Nifai mo ha 'āngelo na'á ne fehu'i ange 'o pehē, “Okú ke 'ilo'i 'a e āfeitaulalo 'a e 'Otuá?”

Na'e tali ange 'e Nifai, “Oku ou 'ilo 'okú ne 'ofa ki he'ene fānaú; ka neongo ia, 'oku 'ikai te u 'ilo'i hono 'uhinga 'o e me'á kotoa pē.

“Pea na'á ne pehē mai kiate au: Vakai, ko e tāupo'ou 'okú ke sio ki a'í ko e fa'ē ia 'a e 'Alo 'o e 'Otuá, 'i he anga 'o e kakanó.

“... Na'á ku vakai na'e 'ave ia 'e he Laumālié; pea hili hono 'ave ia 'e he Laumālié 'o fuo-fuolao si'i na'e lea mai 'a e 'āngeló kiate au, 'o pehē: Vakai!

“Pea na'á ku mamata 'o toe vakai ki he tāupo'ou, 'okú ne fua ha tamasi'i 'i hono nimá.

“Pea na'e pehē mai 'e he 'āngeló kiate au: Vakai ki he Lami 'a e 'Otuá, 'io, ko e 'Alo 'o e Tamai Ta'engatá!” (1 Nifai 11:16–21).

Ngaahi Fakamaama meia Luke

'Oku toe tñaki mai ha fakamaama mahu'inga 'e he talanoa mālie mo maheni ko ia 'oku tau lau 'i he taimi

Kilisimasí 'o hangē ko hono tohi 'ia Luke, vahe 2: “Pea pehē, na'e fai 'a e fono 'e Sisa 'Aokositusi, 'i he ngaahi 'aho ko iá, ke tohi 'a e kakai kotoa pē 'o e pule'angá” (Luke 2:1).

Ko hono mo'oní ko ha tñaki tukuhau, ko ha tohi kakai 'eni, mo ha taliui—ko ha lesisita 'o e kakai 'o e pule'anga Lomá. Kuo tu'utu'uni 'e he Tu'i ko Hēlotá ke lau e tokolahi 'o e kakai 'i he fonua 'o 'enua ngaahi kuí. Na'e nofo 'a Mele mo Siosefa 'i Nasaleti he taimi ko 'ení, pea na'e pau ke na fononga faka-tonga ki he kolo 'o Tēvitá, 'a ia na'e

maile 'e 90 (km 'e 145) hono mama'ó. Mahalo na'e toe mama'o ange 'ena fonongá kapau na'á na takai hake 'i he vahefonua ko Sāmeliá 'a ia ne 'ikai ke nau vāleleí.

Kuo pau pē ia na'á na fononga mo ha kāinga na'e fekau ke ō ki he fonua 'o 'enua ngaahi kuí. Kuo pau pē na'a nau fai e fononga faingata'á ni mo 'enua fanga monumanú, hangē ko e fanga kulií mo e fanga 'así. Mahalo na'e lahi e ngaahi pō na'a nau mohe ai pē 'i tu'a he na'e fie ma'u ha 'aho ia 'e tolu ki he fā ke fai ai 'enua fonongá. 'I he'ena a'u ki Pētelihemá, kuo hokosia e taimi ke fā'ele'i ai 'a e Tamasi'i Mā'oni'oní.

*Ko e fale tauhi 'anga 'o e fanga monu-
manú, 'a ia na'e nofo ai 'a Mele mo Sio-
sefá, na'e 'ikai tapafā tatau, pea na'e 'i ai
e feitu'u 'i lotomālie he loto'aá ki he fanga
monumanú, pea takatakai 'i leva ia 'e he
fanga ki 'i loki kuo holisi ke mālōlō ai e
kakaí.*

“Pea fā'ele 'i 'e ia 'a e tama ko hono 'olopo'ou, peá ne takatakai 'aki ia 'a e kofu, 'o fakatokoto ia 'i he 'ai'anga kai 'o e manú; koe'uhí na'e 'ikai te nau hao 'i he fale tali-fonongá.

'Oku fonu 'uhinga 'a e vēsí ni, pea fakalahi mai ki ai 'a hono 'ilo'i ha fo'i lea mei he 'uluaki fakalea 'o e Fuakava Fo'ou Faka-Kalisi' pea mo e mahino 'o e anga fakafonua 'o e taimi mo e feitu'u ko iá. Ko e fo'i lea na'e liliu mei ai 'a e “fale tali-fonongá” ko e *kataluma*.² Ko e 'uhinga 'o e fo'i lea fie pipiki mei mu'a faka-Kalisi ko e *kata* (pe *cata*) ko e “i lalo” he taimí pe feitu'ú. 'I he taimi 'oku fakataha' ai 'a e *katá* mo e *lumá*, 'oku 'uhinga leva 'a e fo'i leá ki he feitu'u 'oku ki'i nofo hifo ai, pe mālōlō ki ai e kakaí mei he'enu fonongá. 'I he Fuakava Fo'ou faka-Kalisi, 'oku 'asi tu'o ua pē ai 'a e fo'i lea ko e *katalumá* pea 'oku fakamatala'i taki taha kinua 'i he ongo taimi ko 'ení ko e “potu fale” (Ma'ake 14:14; (Luke 22:11), kae 'ikai ko e “fale tali-fononga”.

'I he taimi mo e feitu'u ko iá, na'e 'ikai tatau e fale tali-fononga faka-'Ēsiá ia mo e hōtele 'o e ngaahi 'aho ní. Ko e fale nofo totongi he taimi ko iá na'e nofo ai e ngaahi kulupu fonongá, 'a ia na'e kau ai 'a e kakaí mo 'enu fanga monumanú. Na'e nofo e ngaahi kulupu fonongá 'i he potu na'e 'iloa (pea 'oku kei 'iloa pē he taimí ni) ko e *caravansary*, pe ko ha *khan*. 'Oku faka'uhinga 'i 'e he tikisinalé 'a e ongo fo'i leá ni ko ha fale tali-fononga 'i ha feitu'u 'atā 'oku 'ā takatakai 'i he ngaahi fonua fakaha-haké (pe 'o 'Ēsiá) 'a ia 'oku mālōlō ki ai e ngaahi kulupu fonongá 'i he taimi po'ulí.³

Ko e feitu'u pehení na'e 'ikai tapafā tatau, pea na'e 'i ai e feitu'u 'i lotomālie he loto'aá ki he fanga monumanú, pea 'ā takai leva ia 'e he ngaahi konga kuo holisi ke mālōlō ai e kakaí. Na'e ki'i mā'olunga ange 'a e ngaahi loki

ko 'ení 'i he feitu'u na'e 'i ai e fanga manú pea na'e ava pē 'a e ngaahi matapā ki ai koe'uhí ke lava pē 'a e kakaí 'o tokanga 'i 'enu fanga monumanú. 'Oku talamai 'e he Liliu 'a Siosefa Sāmita 'o e Luke 2:7 na'e 'ikai ha feitu'u 'e 'atā ma'anaua 'i he “fale tali-fonongá,” 'a ia ko e pehē na'e fonu kotoa e ngaahi loki 'o e caravansary.

Mahalo 'oku ta'etotonu 'a e fakakaukau ko ia 'oku pehē na'e anga ta'e'ofa pe anga ta'efaka'apa'apa e kau tauhi 'o e fale tali-fonongá. 'Oku 'ikai ha veiveiua na'e 'ulungāanga tatau pē 'a e kakaí 'o e taimi ko iá mo kinautolu 'o e 'aho ní—'o anga'ofa. Pea mahalo na'e mo'oni 'eni 'o fakatautefito ki ha fa'ahita'u na'e fonu ai 'a e kakaí totonu pē 'o Selusalemá mo e ngaahi feitu'u ofi mai 'o Pētelihemá 'i ha kāinga tokolahi 'o e tangata'ifonua totonu pē 'o e feitu'ú.

'I ha fale tauhi 'anga 'o e fanga monumanú 'i 'Ēsia, na'e tauhi e fanga monumanú 'i he tuliki 'i lotó he taimi po'ulí. 'A ia 'e 'i ai e fanga 'asi, fanga kulí, sipi, pea mahalo mo ha fanga kāmeli mo ha fanga pulu, fakataha mo e fakaveve mo e nanamu 'o e fanga monumanú kotoa.

Tupu mei he fonu e ngaahi loki takatakai 'i he loto'aá, mahalo na'e fili ai pē 'a Siosefa ia ke fā'ele 'a Mele 'i he 'ai'angakai 'o e manú 'i lotomālie he loto'aá, fakataha mo e fanga monumanú. 'Oku malava pē ko ha feitu'u mā'ulalo pehē na'e 'alo'i ai e Lami 'a e 'Otuá.

'Oku tu'o ua 'a e lau 'i he Luke 2 ki he kofu. 'Oku 'uhinga ki he hā 'a e kupu'i lea ko e “takatakai 'aki ia 'a e kofú” (Luke 2:7)? 'Oku ou ongo'i 'e au 'oku loloto ange hono 'uhingá 'i hono faka'aonga'i pē 'o ha taipa pe ha ki'i sipi kafu ke kofukofu 'aki hono fā'ele'i maí. 'Oku faka'aonga'i 'i he lea faka-Kalisi 'o e Fuakava Fo'ou ha fo'i lea pē 'e taha kae 'ikai ko e fo'i lea ko 'eni 'e nima 'i he faka-Pilitāniá. Ko e fo'i leá ko e *sparganoo*, ko ha

lea ngāue 'oku 'uhinga ki hano kofu 'aki ha valevale toki fā'ele'i ha fa'ahinga tupenu makehe, 'o takatakai'i 'aki ia.⁴ Mahalo pē ko ha me'a ia na'e 'ilo'i makehe ai ha fāmili. Na'e faka'aonga'i 'a e founa tatau ko iá ki hono fā'ele'i 'o ha 'uluaki tamasi'i tangata.

Na'e fakahā 'e he 'āngeló, "Pea ko e faka'ilonga 'eni kiate kimoutolu; te mou 'ilo 'a e tamasi'i kuo takatakai 'aki ia 'a e kofu, pea tokoto ia 'i he 'ai'anga kai 'o e manú" (Luke 2:12). Pau pē na'e lava ke 'ilo'i pea mahino 'aupito 'a e fa'ahinga tupenu na'e kofukofu 'aki Iá.

Fēfē leva e 'ai'angakai 'o e manú? Ko e 'ai'angakai 'o e manú ko ha topu pe puha 'i ha fale tauhi'anga 'o e fanga monumanú 'a ia 'oku fakaava pē ke 'ai ai e me'akai 'a e fanga monumanú. 'Oku ki'i hiki'i hake ia mei he faliki 'uli mo likoliko 'o e lotoa'á, pea mahalo ko e feitu'u ma'a taha pē ia na'e ma'u aí. Na'e hoko 'a e fafanga'anga ko 'ení ko ha ki'i mohenga ma'a hotau 'Eiki!

Ko e Tu'unga Makehe 'o e Ongomātu'a 'a e Fakamo'uí

'Oku mahu'inga ange 'a e tu'unga makehe 'o e ongomātu'a 'a e Fakamo'uí 'i he feitu'u mā'ulalo na'e 'alo'i ai Iá. 'Oku fehu'i 'i ha ngaahi potufofolo lahi "ko hai te ne fakahā Honu tupu'angá?" (Īsaia 53:8; Ngāue 8:33; Mōsaia 14:8; 15:10). 'Oku 'uhinga 'eni, "Ko hai te ne fakahā Honu tohihohokó?" Ko e 'osi 'eni 'a e afe'i ta'u 'e ua mei ai, pea 'oku tau fakahā na'e 'alo'i 'a Sīsū ko e Kalaisi ki ha Tamai ta'e-fa'a-mate pea mo ha fa'ē matelie. Na'e ma'u 'e Sīsū mei He'ene Tamai ta'e-fa'a-maté 'a e mālohi ke ne mo'ui 'o ta'engata. Na'á ne ma'u mei He'ene fa'ē matelie 'a e iku'anga ko e mate fakaesinó.

Na'e fakahā 'e Sīsū 'a e ngaahi me'a mo'oni ko 'ení 'i he'ene fekau'aki mo 'Ene mo'uí: Na'á Ne folofola, "'Oku 'ikai ke to'o ia 'e ha taha 'iate au, ka 'oku ou tuku hifo ia 'e au pē. 'Oku ou mafai ke tuku hifo ia, pea 'oku ou mafai ke toe to'o ia. Ko e fekaú ni kuó u ma'u mei he'eku Tamai'" (Sione 10:18).

Na'e mahu'inga 'a e ngaahi 'ulungāanga makehe ko ia 'o 'Ene ongomātu'á ki Honu misiona ke fai 'a e fakalelei ma'á e ngaahi angahala 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá. Ko ia, na'e 'alo'i 'a Sīsū ko e Kalaisi ke Ne pekia pea toe tu'u hake ki he mo'ui ta'engatá (vakai, 3 Nifai 27:13–15). Na'á Ne pekia ka tau lava 'o toe mo'ui. Na'e 'alo'i Ia ke lava 'o fakafiemalie'i 'a e kakai kotoa pē mei he huhu 'o e maté pea nau mo'ui hili 'a fa'itoka (vakai, 1 Kolinitó 15:55; Mōsaia 16:7–8; Alamā 22:14; Molomona 7:5).

Na'e fakahoko 'Ene Fakalelei 'i Ketisemani, 'a ia na'á Ne tauta'a 'i ha tulutā toto lalahi (vakai, Luke 22:44), pea 'i Kolokota (pe Kalevale), 'a ia ne hiki hake ai Honu sinó he 'akaú 'i he "potu 'o e 'ulupokó," ko e faka'ilonga 'o e maté (Ma'ake 15:22; Mātiu 27:33; vakai foki, 3 Nifai 27:14). 'E faka'atā 'e he Fakalelei ta'efakangatangatá ni 'a e tangatá mei he mate ta'efakangatangatá (vakai, 2 Nifai 9:7). Kuo fakahoko 'e he Fakalelei 'a e Fakamo'uí ke hoko 'a e toetu'ú ko ha fo'i mo'oni pea malava ai ke ma'u 'e he kakai kotoa pē 'a e mo'ui ta'engatá. Na'e hoko 'Ene Fakalelei ko e 'elito ia 'o e hisitōlia kotoa 'o e fa'ahinga 'o e tangatá.

Na'e fakamamafa'i hono mahu'ingá 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'a ia na'á ne pehē, "Ko e ngaahi tefito'i mo'oni mahu'inga 'o 'etau tui fakalotú, 'a e fakamo'oni ko ia 'a e kau 'Aposetoló mo e kau Palōfitá 'o fekau'aki mo Sīsū Kalaisi, na'á Ne pekia, pea telio, pea toe tu'u 'i he 'aho hono tolú, 'o hā'ele hake ki he langi; pea ko hono toenga 'o e ngaahi me'a kehe kotoa pē fekau'aki mo 'etau tui fakalotú, ko ha ngaahi tākaki atu pē ia ki ai."⁵

Ko e tala 'eni na'e poupu ki he ue'i fakalaumālie na'á ne tataki 'a e Kau Palesitenisi 'Uluaki mo e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo e Toko Hongofulu Mā Uá 'i he ngaahi ta'u kuo hili 'i he ofi ke tau fakamanatu 'a e ta'u 'e 2,000 hono 'alo'i 'o e Fakamo'uí. Na'a mau teuteu 'e kimautolu kau tangata 'e toko 15 na'e foaki ki ai e ngaahi ki 'o e pule'angá 'a 'emau fakamo'oni kuo hiki. Na'a mau ui ia "Ko e Kalaisi Mo'uí: Ko e Fakamo'oni 'a e Kau 'Aposetoló."⁶ Na'e fakamo'oni hingoa ki he fakamo'oni ko iá 'a e kau 'Aposetolo 'e toko 15 na'e mo'ui 'i he taimi ko iá.

Na'e ma'u 'e he taha fakafou'ituitui na'e 'i ai 'ene fakamo'oni ki he 'Eiki, 'i he tui, ke 'ilo'i 'a e faka-'Otua 'a 'Ene mātū'á pea fakamo'oni ko Sīsū ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí. 'Oku kau 'i he fakamo'oni 'oku mo'oni 'a e mo'oni ko ia na'e hā 'a e Tamai mo e 'Aló ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, 'a ia 'oku tau fakamanatu hono 'aho fā'ele'i he 'aho 23 'o Tisemá. 'Oku kau 'i he fakamo'oni ko iá 'a e fo'i mo'oni 'oku mo'oni 'a e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní pea 'oku tataki ia 'e ha 'Eiki 'oku mo'ui 'o fakafou 'i he kikite mo e fakahā 'i ha kau pule kuo fakamafai 'i ia 'oku nau ma'u mai mo tali ki he fakahinohino 'oku ha'u meiate Iá.

Na'a mo e ngaahi taimi faingata'a taha 'o e mo'uí he 'aho ní, 'oku 'omi 'e he 'ilo ko 'ení 'a e melino mo e fiefia kiate kitautolu. Na'e folofola 'a e 'Eiki, "Ke mou fiefia, pea 'oua 'e manavahē, he ko au ko e 'Eiki 'oku ou 'iate

Kuo fakahoko 'e he Fakalelei 'a e Fakamo'uí ke hoko mo'oni 'a e toetu'ú pea malava ai ke ma'u 'e he kakai kotoa pē 'a e mo'ui ta'engatā. Na'e hoko 'Ene Fakalelei ko e uho ia 'o e hisitōlia 'o e fa'ahinga kotoa 'o e tangatā.

kimoutolu; pea te u tu'u 'i homou tafa'akí; pea te mou fakamo'oni'i au, 'io ko Sīsū Kalaisi, ko e 'Alo au 'o e 'Otua mo'uí, na'á ku 'i ai, 'oku ou 'i ai, pea te u ha'u" (T&F 68:6). 'Oku tau 'ofa mo pikitai ki He'ene tala'ofa mā'oni'oní.

Ko 'Etau Me'a'ofa Kiate lá

'Oku tu'unuku mei mu'a ha ngaahi 'aho faingata'a. 'Oku fakautuutu 'a e faiangahalá. Na'e tomu'a mamata mai pē 'a Paula 'e fakatanga 'i e kāingalotu 'o e Siasí (vakai, 2 Tímote 3:1–13; T&F 112:24–26). Na'e fale 'i 'e Pita, "Ka 'oka tautea ha taha koe'uhi ko 'ene anga faka-Kalisitiané, ke 'oua na'a mā ai ia; kae tuku mu'a 'a e fakaongoongolelei ki he 'Otuá koe'uhi ko ia" (1 Pita 4:16). 'I he 'alu hifo 'a Sīsū 'o mā'ulalo ange 'i he me'a hono kotoa kae lava ke ne 'alu hake 'o mā'olunga 'i he me'a kotoá, ko 'Ene 'amanakí ke tau muimui 'i He'ene tā sipingá. 'I he'etau to'o mo Ia 'a e ha'amongá, 'e lava ke tau 'alu hake takitaha 'o mā'olunga 'i hotau ngaahi faingata'á, 'o tatau ai pē pe ko e hā honau faingata'á (vakai, Mātiu 11:29–30).

'I he'etau fakakaukau atu ki he me'a kotoa ko ia kuo fai 'e he Fakamo'uí—pea mo ia 'okú Ne lolotonga fai—ma'atautolú, ko e hā 'e lava ke tau fai Ma'aná? Ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha 'e lava ke tau foaki ki he 'Eikí 'i he Kilisimasí, pe 'i ha toe taimi pē, ko 'etau tauhi kitautolu ke ta'e 'i ai hatau mele mei māmani, 'o tau mo'ui taau ke hū ki Hono temipale mā'oni'oní. Pea ko 'Ene me'a'ofa kiate kitautolú ko e melino ko ia 'o 'etau 'ilo'i 'oku tau mateuteu ke fe'iloaki mo Iá, ko e fē pē taimi 'e hoko mai aí.

Ko hono kakato 'o e ngāue 'a e 'Eikí 'oku 'i he ka-ha'ú ia. Kuo te'eki ai fakahoko 'a e ngaahi kikite 'o 'Ene

Hā'ele 'Angaua maí. Ko e mo'oni, 'oku tuku taha 'etau tokangá ki Hono 'alo'í 'i he Kilisimasí. Pea te Ne toe hā'ele mai ki he māmani ko 'ení. 'I he 'Uluaki Hā'ele Mai 'a Sisuú, na'e meimei ke fakapulipuli ia. Ko e kakai tokosi'i pē na'a nau 'ilo'i Hono 'alo'í maí. 'I he'ene Hā'ele 'Angaua maí, 'e 'ilo'i ai 'e he fa'ahinga kotoa 'o e tangatā 'a 'Ene toe foki maí. Pea te Ne toki hā'ele mai, 'o 'ikai "ko ha tangata 'oku fononga holo 'i he māmani" (T&F 49:22), ka "e fakahā 'a e nāunau 'o [e 'Eikí] pea 'e mamata ki ai 'a e kakai kotoa pē" ('Īsaia 40:5; vakai foki, T&F 101:23).

'I he'eku hoko ko ha fakamo'oni makehe ki Hono huafa mā'oni'oní, 'oku ou fakamo'oni ko Sīsū Kalaisí 'a e 'Alo fakalangi 'o e 'Otua mo'uí. Te Ne 'ofa 'iate koe, hiki hake koe, pea fakahā Ia kiate koe 'o kapau te ke 'ofa kiate Ia mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú (vakai, Sione 14:21). Ko e mo'oni, 'oku kei 'ofa pē kiate Ia 'a e kakai tangata mo fafine potó. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha lotu na'e fai 'i he 'Umwēstiti Pilikihami 'Iongi he 'aho 10 'o Tisema, 2002. Ke ma'u kakato e lea 'i he lea faka-Pilitāniá, hū ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Eric D. Huntsman, "Glad Tidings of Great Joy," *Ensign*, Dec. 2010, 54.
2. Vakai ki he fika 2,596 mo e 2,646 'o e ongo fo'i lea 'i he James Strong, "Greek Dictionary of the New Testament," *Strong's Exhaustive Concordance of the Bible* (1890), 39, 40.
3. Vakai, *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, 11th ed. (2003), "caravansary" mo e "khan."
4. Vakai ki he fika 4,683 'o e fo'i lea 'i he "Greek Dictionary of the New Testament," 66.
5. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta* (2007), 112; ko e toki tñaki atu hono fakamamafa'í.
6. Vakai, "Ko e Kalaisi Mo'uí: Ko e Fakamo'oni 'a e Kau 'Aposetoló," *Liahona*, 'Epeleli 2000, 2–3.

KO E HALA KI HE he Temipalé

*Neongo kuo fou atu e kāingalotú 'i he ngaahi hala kehekehe,
ka 'oku 'ilo 'e he Kāingalotu 'i 'Iukuleiní 'oku fakatau 'a e
ngaahi hala kotoa pē 'o e mā'oni'oni ki he temipalé.*

Fai 'e Chad E. Phares

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku faka'uli fakalongolongo atu e kau fonongá 'i he Hala Kilisiva 'i Kivi, 'Iukuleiní, kimu'a pea mafoa e atá, ke nau a'u ai ki he Temipale Kivi 'Iukuleiní. Ko e ngaahi maama si'isi'i pē 'oku ulu 'i he kakapu 'o e pongipongí 'i he lele afeafe atu 'a e ngaahi me'alelé 'i he ngaahi luoluo iiki he halá.

'Oku hoko 'a e ulu 'a e temipalé mei mu'á ko ha maama kamo, ko ha maama fakahino-hino kiate kinautolu 'oku fononga ki he temipalé 'o fakahā ange ai e feitu'u 'oku fie ma'u ke nau ō ki aí.

Neongo kuo monū'ia ha ni'ihī ke muimui 'i he hala nonga ko 'eni ki he temipalé talu hono fakatapui 'i 'Aokosi 'o e 2010, ka 'oku lava ke fakamu'oni ha ni'ihī kehe ia na'e 'ikai ke fu'u nonga pehē honau ngaahi hala 'onautolu ki he temipalé.

'I he maama hake 'a e pongipongí pea hā mai e la'aá 'i he tafatafalangí, 'oku fonu e Hala Kilisivá 'i he kaá mo e pasí. Kuo fonu e ngaahi me'alelé, pea hoko 'eni e hala ia na'e nongá ko ha tau'anga me'alele longoa'a.

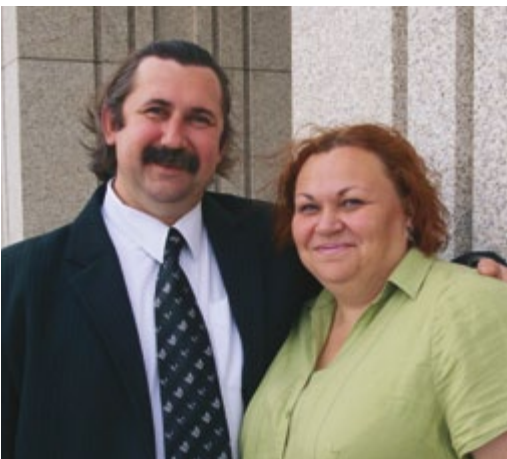
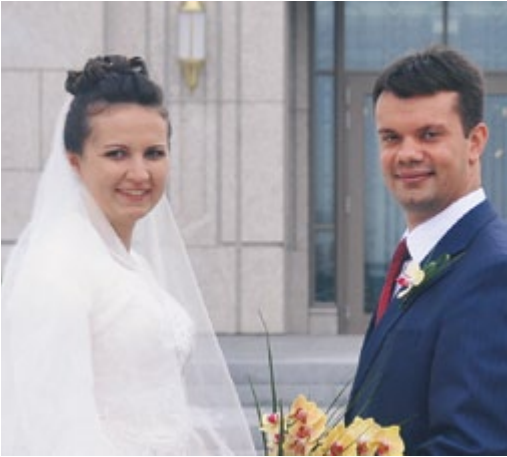
'Oku 'ilo'i 'e he ni'ihī tokolahi 'oku ō ki he temipalé ko e kongá pē ia 'o e fonongá ke

lahi 'a e me'alelé, pea māmālie ka nau kātaki pē mo nga'unu 'i ha lau fute si'i pea ki'i tu'u. 'Oku nau kei fakataumu'a pē ki he temipalé, ka 'oku tuai e faka'uli ki aí.

'Oku fili 'e he ni'ihī kehe ia ha ngaahi hala kehe. 'Oku 'i ai ha ngaahi hala kekeke mo ha fanga ki'i hala iiki pē he tafa'aki ki mui 'o e temipalé. 'Oku 'ikai ke fu'u 'ilonga e halá, pea 'oku faingofua pē ke hē 'a kinautolu 'oku lele atu aí pea nau afe ki ha feitu'u kehe. Neongo iá, kapau 'e sio hake 'a e tokotaha 'oku faka'ulí ki 'olunga, te ne lava 'o sio ki he taua 'o e temipalé, te ne toe hoko pē ko ha fakahino-hino, 'o fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke ha'u ki he temipalé.

'Oku faitatau pē 'a e ngaahi hala fakalaumālie 'oku 'alu ai e kāingalotu 'Iukuleiní ke nau a'u ki he fale 'o e 'Eikí mo e ngaahi hala 'oku nau 'ātakai'i e temipalé.

Neongo kuo monū'ia ha kāingalotu kei talavou ke tupu hake 'i he Siasí pea nau lava ke 'alu ki he Temipale Kivi 'Iukuleiní he taimí ni mo fakahoko 'enau ngāue ouau pē 'anautolú, ka 'oku tokolahi ha ni'ihī kuo nau foua ha ngaahi hala fakalaumālie mohu faingata'a ke a'u ki ai.

Mei 'olungá: Na'e sila 'a 'Asia mo Nikolía Kemisova 'i he Temipale Kivi 'Iukuleiní hili ha 'aho 'e tolu mei hono fakatapuí. 'Oku fakamālō 'a Pita mo 'Atalina Mikailenikō 'i he hanganaki atu hona mokopuna fefine ko Masá, ki ha'ane hū 'i he temipale 'i honau fonua tupu'angá. Na'e fa'a 'a 'ahi 'a 'Anitelū mo Valenitina Tuka ki he feitu'u na'e tu'u ai e temipalé lolotonga hono langá.

Na'e fanongonongo 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) e temipalé 'i he 1998 pea na'e kakato hono langa 'i he 2010. Lolotonga e ngaahi ta'u ko ia 'e 12, na'e nofo pē ha kāingalotu 'o e Siteiki Kivi 'Iukuleiní 'i he hala lausi'i—mo hā ngali fu'u tuaí—'o tatali 'i he fa'a kā-taki ke 'osi hono langa 'o e temipalé. Na'e fononga ha ni'ihi kehe 'i ha ngaahi hala kehe, 'o fa'a puli ai meiate kinautolu 'enau ngaahi taumu'a ki he temipalé.

Neongo 'oku kehekehe 'a e ngaahi hala fakalaumālie 'oku fou ai e kāingalotú ke nau a'u ki he temipalé, ka 'oku 'ilo 'e he kāingalotu faivelenga 'i 'Iukuleiní 'oku tataki kinautolu 'e he ngaahi hala kotoa pē 'o e mā'oni'oni ke nau foki ki he temipalé.

Ko e Hala Hangatonú

Na'e tokolahi ha kāingalotu lalahi kei talavou ne tākiekina kinautolu ki he ongoongoleléi 'i 'Iulope Hahake 'i he'enau kei talavou. Na'e 'ikai ngata pē 'ene tupu mei he'enau 'ilo'i 'a e ongoongoleléi 'o tupulaki 'enau ngaahi fakamo'oni 'i he'enau kei talavou, ka na'e mālohi ange ai foki 'enau fakapapau 'i te nau mali 'i he temipalé.

Na'e fakatou fakafe'iloaki 'a Nikolai Kemisova mo hono uaiifi ko 'Asiá, 'o e Uooti Kakivisikií, ki he ongoongoleléi 'i he'ena kei ikí—na'e ta'u valu 'a Nikolai kae ta'u hongofulu tupu 'a 'Asia.

'Oku pehē 'e Misa Kemisova, "Talū pē mei hono papitaiso aú mo 'eku 'ilo'i ko e palani 'a e Tamai Hēvaní ko e hala ia 'o e hakeaki'i. Na'e mahu'inga ma'u pē kiate au 'a e ngaahi akonaki fekau'aki mo e misi-ona 'o e fāmili."

Na'e 'ilo'i foki 'e Sisitā Kemisova 'a hono mahu'inga 'o e ngaahi fāmili ta'engatá 'i he'ene kei si'i pē. 'Okú ne pehē, "I he'eku 'alu ki he lotú he'eku kei finemuí, na'e ako'i kiate au 'a hono mahu'inga ke fakahoko e ngaahi fuakava toputapu 'o e temipalé. Ne u faka'ānaua ma'u pē ke u mali temipale, pea ne u feinga ma'u pē ke u mo'ui taau ke u lava 'o mali 'i he temipalé."

Ne kamata teiti e ongome'á ni 'i he 2009. 'I he faka'au ke na fe'ofa-aki pea kamata ke na talanoa malí, ne na 'osi 'ilo'i 'a e me'a te na hoko atu ki aí. 'Oku pehē 'e Sisitā Kemisova, "I he'enau fakahā pē 'e fakatapui 'a e Temipale Kivi 'i 'Aokosi 'o e 2010, na'á ma fakapapau 'i te ma sila ai."

Ne toe pehē mai 'e Misa Kemisova, "Me'a lelei ko e 'ikai ke ma tatali fuoloá."

Na'e sila e mali 'a e ongome'á ni 'i he 'aho 1 'o Sepitema, 2010.

'Oku pehē 'e Misa Kemisova, "Ko e 'aho faka'ofa'ofa taha ia 'o 'eku mo'uí. Ne u ongo'i mohu tāpuekina ke u puke mai 'a e nima hoku 'ofa-anga ko 'Asiá pea 'ave ia ki he fale 'o e 'Eikí. 'Oku lelei pē ke u pehē ne hoko 'o mo'oni 'eku faka'ānauá 'i he 'aho ko iá—'a 'eku faka'ānaua ke fa'u ha fāmili ta'engatá."

Ko e Hala Lōloá

Neongo na'e hangatonu tatau pē 'a e hala ki he mali ta'engatá ki he ongo mēmipa 'o e Uooti Vainohatasikií ko Pita mo 'Atalina

*‘Oku ngāue
‘aki ‘e he kā-
ingalotu ‘i ha
fonua ‘e hiva
‘a e Temipale
Kivi Tukuleiní,
ko e temipale
ia hono 134
‘o e Siasí ‘oku
lolotonga
ngāue ‘akí.*

Mikailenikoó, ka na‘e toe lōloa ange ‘a e halá ia. Ne kau ‘a Misa mo Sisitā Mikailenikō ‘i he ngaahi fuofua fāmili ke kau ki he Siasí ‘i ‘Iu-kuleiní, he na‘e papitaiso kinaua ‘i he 1993—hili pē ha ta‘u ‘e ua hono fokotu‘u ‘o e fuofua kolo ‘o e Siasí ‘i Kiví.

Neongo ‘ení, na‘e hanga ‘e he mama‘o ‘a e temipalé mo ha ngaahi me‘a kehe pē ‘o ta‘ofi ‘a e sila ‘a e ongome‘á ni ‘i ha ngaahi ta‘u lahi. Na‘e ‘ikai te na lotosi‘i ai, ka na kei fetauhi‘aki pē ki he‘ena faka‘ānaua ki ha mali ta‘engatá.

‘Oku pēhē ‘e Misa Mikailenikō, “Ne u kā-taki pē ‘o tatali ki he temipalé. Ne ‘ikai pē ha taimi ia ne u fakakaukau ke u mavahe ai mei he Siasí. Na‘e mahino ma‘u pē ‘a e halá.”

Hili hono fakatapui ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ‘a e temipalé ‘i ‘Aokosi ‘o e 2010, na‘e ‘ikai kei fa‘a tatali e ongome‘á ni ke na sila. ‘Oku pēhē ‘e Sisitā Mikailenikō, “Na‘á ma vave mai ‘aupito ‘i he ‘aho ne teu ke fai ai ‘ema silá ‘oku te‘eki ke ava e temipalé ia.”

Na‘e ‘ikai ko e ongome‘á ni pē. Na‘e ha‘u e kāinga-lotu tokolahi ‘o e uōtí ki he temipalé ‘i he ‘aho ko iá, ko ‘enau fiefia ke kau fakataha mo Misa pea mo Sisitā Mikailenikō.

‘Oku pēhē ‘e Sisitā Mikailenikō, “Na‘e faka‘ofu‘ofa ‘a e silá. Na‘á ke ongo‘i ‘ofa ai ki ho hoá ‘o laka ange ‘i ha toe taimi ki mu‘a.”

Talu mei he ‘aho ko iá mo e ‘i ai ma‘u pē ‘a e ongo‘i ‘ofá. ‘Oku pēhē ‘e Misa Mikailenikō. “‘Oku fu‘u makehe ‘aupito ‘ema feohí. Kuo fuoloa ‘ema nofo-malí, ka ‘oku ‘i ai ha ongo kehe ia he taimí ni. ‘Okú ma loto ke toe lahi ange ‘a e me‘a ‘okú ma fai ki he tokotaha ko ē, pea ‘okú ma fakahoko ia ‘i ha ‘ofa ‘oku toe lahi angé.”

Toe Foki ki he Halá

Na‘e fakafe‘iloaki ‘a ‘Anitelū mo Valenitina Tuka ‘o e Uooti Vainohatasikí ki he ongoongoleléi ‘e hona kaungā‘apí ‘i he 2003. Hili ‘ena fakataha mo e ongo faifeaká ‘i ha ngaahi uike lahi, na‘á na fakakaukau ke na kau ki he Siasí.

Neongo ne fiefia ‘a Misa mo Sisitā Tuka ke na ako ‘a e ngaahi mo‘oni ‘o e ongoongoleléi ‘o hangē ko e fie ma‘u ko ia ‘o ha ngaahi temipale ‘i he ngaahi ‘aho kimui ní mo e malava ke ma‘u ha fāmili ta‘engatá, ka na‘á na mavahe māmālie atu ‘o māmālohi pē ‘i he Siasí. ‘Oku pēhē ‘e Sisitā Tuka, “Na‘e ‘i ai pē ‘ema ngaahi ‘uhinga ke ‘oua na‘á ma ma‘ulotu ai. Na‘á ma tuku ke

hoko ha ngaahi me‘a—hangē ko ha‘ama fu‘u hela‘ia pe na‘e ‘i ai ha polokalama he TV ne ma fie sio ai.”

Na‘e uesia e fiefia ‘a Misa mo Sisitā Tuká ‘e he ‘ikai ke na mālohi he Siasí. Na‘e pēhē ‘e Misa Tuka, “Hili pē ‘ema mavahe mei he Siasí, na‘e kamata ke ma sio ki he faikehe-kehe mo‘oni ‘i he mo‘ui he Siasí pea mo e mo‘ui fakamāmaní. Na‘e ‘ikai ke ma fiefia.”

Hili ha māhina ‘e fā ‘o e ‘ikai ke ma‘u-lotu ‘a Sisitā Tuká, na‘e a‘u ki he taimi na‘á ne faingata‘a‘ia ‘aupito ai. ‘Okú ne pēhē, “Ne a‘u ki ha Sāpate ‘e taha, peá u pēhē ai, ‘Kapau he ‘ikai ke u ‘alu he ‘ahó ni, mahalo he ‘ikai ke u mo‘ui. Ne u hangē ha taha kuo fuoloa ‘ene ta‘e inú. Na‘á ku fie ma‘u ‘a e vai ko iá.”

Hili e foki ‘a Sisitā Tuka ‘o toe mālohi he Siasí, na‘á ne kātaki mo lotua pea fakalotolahi‘i hono husepānití ke na foki ki he siasí. Hili ha vaeua ta‘u ‘o ‘ene foki ki he lotú, ne foki mo hono husepānití.

‘Oku pēhē ‘e Misa Tuka, “Ne ‘aonga e lotu ‘a hoku uaifí kiate au. Ne u ‘ilo‘i na‘e ‘i ai hoku fatongia ‘i he‘eku hoko ko e tokotaha ma‘u Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí ke u hoko ko ha mēmipa mālohi he siasí. Ne u ‘ilo‘i he ‘ikai te u lava ha me‘a ta‘ekau ai ‘a e ‘Otuá.”

Hili e foki ‘a e ongome‘á ni ki he Siasí, na‘e foki ‘ena fakakaukau ki he ngaahi ouau fakamo‘ui ‘o e temipalé. Na‘á na kaungā fiefia fakataha mo e Kāingalotu kehe ‘o e Siasí ‘i he tanupou he 2007.

“Hili ‘enau kamata langa e temipalé, ne ma fa‘a omi pē ‘o sio ki he ngāue na‘e faí,” ko e lau ia ‘a Misa Tuká.

‘Oku tānaki mai ki ai ‘e Sisitā Tuka, “Ne u punopuna fiefia ‘aupito he‘eku mamata ki he‘enau fakatoka e ‘uluaki maká.”

‘I he taimi na‘e fokotu‘u ai e ‘āngelo ko Moloná ‘i he tumu‘aki ‘o e temipalé, na‘e lahi e fefā‘ofua‘akí mo e tō ‘a e lo‘imatá ‘i he Kāingalotú kae fakatautefito ki he fāmili Tuká.

‘Oku pēhē ‘e Misa Tuka, “‘I he faifai pea ‘osi ‘enau langa e temipalé, ne mau ongo‘i ‘a e fiamālie ‘i he‘emau ‘ilo‘i na‘a mau mo‘ui taau ke hū ki ai.”

Na‘e pēhē ‘e he ongome‘á kuo hanga ‘e he‘ena sila ‘i he temipalé ‘o fakatupu ‘iate kinaua ha ‘ilo mālohi ange ki he ta‘engatá fekau‘aki mo e mo‘uí. ‘Oku pēhē ‘e Sisitā Tuka, “‘Oku mahino kiate koe ‘oku ‘ikai ko ho fāmili pē koe mo ho husepānití—‘oku toe kau ‘eni mo e ‘Eikí ki ai. ‘Okú ma fesiofaki he taimí ni ‘aki ‘a e mata ‘oku ta‘engata.” ■

Ko e Kī ki he Faingamālié

FAKAMANATU
E TA'U 'E 10
'O E PA'ANGA
TOKONI
FAKAAKO
TU'UMA'Ú

'Oku tupulaki e taumu'a mo e ni'ihī 'oku kau ki he Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú hili ia ha ta'u 'e hongofulu mei hono fakahā 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelī.

Fai 'e Rebekah Atkin
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ihe 1850, hili pē ia ha ta'u 'e tolu mei he tū'uta 'i he Tele'a Sōlekí, na'e kamata fokotu'u 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77) ha ngaahi 'apiako mo ha ngaahi 'univēsiti ke ako'i e Kāingalotú. Kuo fakalotolahi'i 'e he kau palōfita kotoa pē 'o e kuongá ni e kāingalotu 'o e Siasí ke nau ako.

Na'e kau ai 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelī (1910–2008), na'á ne kamata 'a e Pa'anga Tokoni Fakaakao Tu'uma'ú (PTFT), 'i he sipinga 'o ha polokalama 'e taha na'e fokotu'u 'e Pilikihami 'Iongi 'i he senituli 19, 'a e Pa'anga Tokoni Hikifonua Tu'uma'ú. Hangē ko e lea 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, 'e hoko 'a e pa'anga tokoni fakaako tu'uma'u fo'ou ni ko ha taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga lolotonga e taki 'a Palesiteni Hingikelī.¹ Kuo mamata 'a Palesiteni Hingikelī 'i hono hanga 'e he masivá mo e ta'eakó mo e ta'eako ngāué 'o ta'ofi 'a e kakai lalahi kei talavou tokolahi 'i he Siasí mei hono a'usia e ngaahi me'a te nau malavá. Na'á ne kole ki he 'Eikí ke ma'u ha ngaahi tali.

Na'e fakahā 'e Palesiteni Hingikelī 'ene vīsone ki he polokalamá 'i he konifelenisi lahi he 'aho 30 'o Mā'asi, 2001. Na'á ne pehē “ko ha me'a 'eni 'oku faingata'a” ka “ko e akó 'a e kī ki he faingamālié.”² Na'e fakaafe 'i 'e Palesiteni Hingikelī 'a e kakai kotoa pē na'a nau fie tokoní ke nau fai ia, pea na'e kamata e polokalamá.

Ko e hili 'eni e ta'u 'e 10 mei ai, pea kuo hanga 'e he ngaahi tokoni lalahi mo iiki meiate kinautolu kuo nau fai e foakí mei māmani kotoa 'o 'ai ke tupulaki 'a e polokalamá—mo kinautolu 'oku kau ki aí. 'Oku pehē 'e 'Eletā Sione K. Kāmeki, ko ha mēmipa mālōlō 'o e Kau Fitungofulú mo e Talēkita Pule 'o e PTFT “ko hono fakahaofi ia 'o e Kāingalotú mei he fakamala'ia 'o e masivá.” 'Oku pehē 'e Leka 'Ālani, ko e talēkita ngāue ta'etotongi 'o e akó mo e ngaahi fetu'utaki ma'á e PTFT, kuo ola lelei e fai fakahaofi ko iá he 'oku fokotu'u ia 'i he ngaahi tefito'i mo'oni 'oku ta'engata pea ō fakataha mo e ngaahi tala'ofa fakakikite

Kuo fakalelei'i 'e he PTFT e mo'ui 'a ha toko 50,000 'i ha fonua 'e 51, hangē ko Kēvini Moa mei he Uesi 'Ini-tiisi mo ha ni'ihī ne kau mai mei Pelū ('i to'ohemá).

2001

FIKA 'O E NI'IHI 'OKU KAU 'I HE TA'U

2011

TOKOLAHÍ 'OKU KAU KI HE PTFT

Kuo faitāpuekina 'e he Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú e mo'ui 'a ha toko 50,000 tupu 'oku kau atu ki ai 'i ha fonua 'e 51 'i he ta'u 'e 10 kuohilí. Ko ha ngaahi fakamatala fakasitetisitika 'eni 'o kau ki he kakai lalahi kei talavou ko 'eni:

- Peseti 'e 51 ko e kakai tangata, peseti 'e 53 ko e kakai fefine.
- Peseti 'e 34 kuo 'osi mali.
- Peseti 'e 80 'o e kakai tangatá ko e kau 'osi ngāue fakafaifekau.
- Ko e peseti 'e 82 'oku nau ngāue pē mo ako.
- Ko e faka'avalisi honau ta'u motu'á ko e 24.5.
- Ko e faka'avalisi e taimi ke fakakakato ai 'enau akó ko e ta'u 'e 2.6.
- 'Oku liunga tolu ki he fā 'a e lahi ange 'o honau vahengá hili e akó.

'oku 'i ai "hono 'aonga 'oku taumama' o ange ia 'i he me'a 'oku mahino ki ha taha 'o kitautolu."

Ko ha Kamata Fefeka

Hangē ko hono fakamatala 'i 'e Palesiteni Hingikelí 'i he 2001, na'e ma'u e pa'angá mei he ngaahi foaki 'ofa; 'oku nō atu 'a e tupu 'oku ma'u mei he sino 'i pa'angá ki he ni'ihí te nau fie akó.

Ko e kakai lalahi kei talavou 'e fie kau ki aí, 'e lava ke nau talanoa ki ai mo e kau taki lakanga fakataula'eikí pea mo e kau talēkita 'o e 'inisititiutí. Ka nau fakamo'oni ki ai, 'e ma'u 'e he "kau talavou mo e kau finemui loto feinga" ko 'ení, ko honau tokolahí ko ha kau 'osi ngāue fakafaifekau, ha ngaahi nō ke nau ako 'i honau tukui koló.³ Te nau kamata totongi 'enau noó lolotonga pē 'oku nau kei akó, pea 'e lava heni ke faka'aonga 'i foki e pa'angá 'e ha ni'ihí kehe.

'I he ta'u 'e hongofulu mei hono kamata 'o e polokalamá, kuó ne fai e fakalalakaka ki he mo'ui 'a ha toko 50,000 nai kuo kau ki aí 'i he ngaahi fonua 'e 51, 'o tokoni 'i ai kinautolu ke nau "fakalaka hake 'i he ngaahi tu'unga masiva na'a nau 'i ai mo e ngaahi to'u tangata lahi 'i mu'a 'iate kinautolú," 'o hangē ko ia ne pehē 'e Palesiteni Hingikelí 'e hokó.⁴

'Oku peheni hono fakamatala 'i 'e Misa 'Alani 'a e PTFT: "Na'e fakahoko 'e he palōfitá ha me'a fakaofa 'i he 'aho ko iá. 'I he kuonga fuoloá, na'e fakamafao atu 'e Mōsese hono tokotokó 'i he fukahí Tahí Kulokulá pea na'e mavaeua 'a e tahí. Na'e fakahā 'e Palesiteni Hingikelí 'a e tui tatau 'i he'ene pukepuke hono mafai fakapalōfitá 'i he fukahí tahí fakapo'uli 'o e masivá peá ne kamata 'a e PTFT."

Ngaahi Tefito 'i Mo'oni

'Oku fokotu'u e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú 'o makatu'unga 'i ha ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e ongoongolelé—ko e tui mo e 'amanaki lelei 'ia Sīsū Kalaisí, akó, ngāué, feilaulá, mo'ui fakafalala pē kiate kitá, angatonú, mo e tokoní. 'Oku hanga 'e he ni'ihí kotoa 'oku kau ki he PTFT pea 'osi 'enau akó, 'o faka'aonga 'i 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni ko 'ení 'i he'enu mo'uí.

'Oku pehē 'e Kalolaina Telo Vēkasi, 'a ia ne 'osi 'ene akó mei Kolomupia, na'e hoko

'a e PTFT ko ha "huelo 'o e 'amanaki lelei" pea ko e fakamo'oni ia 'o e tokoni mai 'a e Tamai Hēvaní, 'a ia 'okú ne "tataki [ia] mo fakaava hake 'a e hala ki he fakalalakaká."

'Oku mahino kiate ia 'a hono mahu'inga 'o e akó pea mo e ngāue mo e feilaulau 'oku fakahoko aí. Kimu'a pea kau 'a Kalolaina ki he PTFT, na'e lahi e ngaahi ngāue'anga na'á ne ngāue aí peá ne fakatau atu kotoa 'ene ngaahi me'a mahu'ingá kae lava ke ne ako lao. Na'e feilaulau foki mo hono fāmilí ke lava 'eni.

Ko e fakamatala 'eni 'a Kalolainá, "Na'á ku 'ilo' 'oku totonu ke u fai ha ngaahi feilaulau kae lava ke u ako. Ne u vēkeveke ke fai ia kae lava ke u ma'u ha ngaahi faingamālie fakangāue lelei ange 'i he kaha'ú."

Ka na'e hoko ha ngaahi faingata'a faka-fāmilí lolotonga hono ta'u faka'osi he akó 'o 'ikai ai ke lava 'o totongi 'ene akó. Na'á ne ma'u ha nō mei he PTFT peá ne faka'aonga 'i ia ke lava 'i lelei 'ene akó 'o ma'u hono mata'itohí.

Na'e faka'ali'ali foki 'e Seli Milase 'o 'Afi-liká Tongá 'a e ngaahi tefito 'i mo'oni ko 'ení. Na'á ne ngāue 'aki ha nō mei he PTFT ke faka'osi 'ene kalasi polokalama fakakomipiutá, pea hili 'ene ma'u ha'ane ngāue 'i ha kautaha malu 'i, na'e vave 'ene totongi fakafoki 'ene toenga noó, pea na'e tokoni 'eni ke ne ongo 'i "oku falala'anga ia."

Ko e fakamatala 'eni 'a Selí, "Ko e ma'u ko ia ha ngāue 'oku totongi lelei angé, ko e lelei ange ia 'o e tu'unga mo'uí. Na'e lava ke u tokoni ai ki he'eku ongomātu'á mo e fāmilí, pea kuo tokoni 'i lahi au 'e he ngaahi pōto 'i ngāué mo e lelei ange 'eku ngāué ke u fakahoko lelei ange kotoa hoku ngaahi fatongia faka-Siasí."

Kuó ne fakahoko ha me'a lahi 'i he'ene ngāue ko ha tokotaha fa'u polokalamá. 'Okú ne pehē, "Oku ou ongo 'i ka ne ta'e'oua 'eku akó mo 'eku ngāue ma'u pē 'i he Siasí, ne 'ikai te u mei lava 'o ma'u ha ngāue, pe te u malava pē ā 'o a'usia ha taha 'o e ngaahi me'a lelei ni."

Ngaahi Tala'ofa mo e Ngaahi Tāpuaki

'I he taimi na'e fakahā ai 'e Palesiteni Hingikelí 'a e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú, na'á ne tala'ofa 'e ma'u ai ha ngaahi tāpuaki ki he kakai fakafa'ituitui, ki honau ngaahi fāmilí mo e tukui koló, pea ki he Siasí

OLA 'E 10 'O E NGAHI 'ULUAKI TA'U 'E 10

'O ku pehē 'e 'Eletā Sione K. Kāmeki, ko e Talēkita Pule 'o e PTFT, kuo 'omi 'e he pa'angá 'a e ngaahi ola ko 'eni:

1. Ko hono langa hake 'a e mo'ui fakafalala pē kiate kitá mo e angatonú: fakakakato e ngaahi ngafá mo tokonaki ma'á e ngaahi fāmīlī.
2. Poupou'i e fakalalakaka ta'engatá: ko hono ma'u 'i he mo'uí ni 'o e potó 'a ia 'e 'aonga 'i he mo'ui ka hoko maí (vakai, T&F 130:18–19).
3. Ko hono langa hake 'o ha kau takimu'a lavame'a: kumi ha ngaahi ngāue lelei ange 'e ma'u ai ha taimi ke fai e ngāue 'a e Siasí.
4. Ko hono fakaava ha ngaahi faingamālie 'o fakafou 'i he akó: ke fe'unga mo e ngaahi ngāue 'oku fie ma'u ki ai ha ako mo ha ngaahi pōto'i ngāue pau.
5. Fakakoloa'i e mo'uí: toe fakalahi ange 'a e mahinó mo fakatupulaki e 'atamaí.
6. Ko hono poupou'i 'o e laumālie 'o e fono 'o e fakatapu'i: fakaafe'i 'a e tokotaha kotoa ke kau mai, ofiofi mai ke nau taha pē (vakai, T&F 38:27).
7. Tokoni 'i hono tokanga'i 'o e masivá: fakakakato 'o ha tufakanga mahu'inga 'o e Siasí (vakai, T&F 81:5; 83:6).
8. Ko hono fa'ufa'u 'o e ngaahi fāmīlī mālohi ange: mavahe mei he siakale 'o e masivá.
9. Ko hono fa'ufa'u 'o ha ngaahi tukufakaholo lelei 'aupito: faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongolei.
10. Ko e muimui 'i he sīpinga 'o e feilaulau 'a e Fakamo'uí: ko e foaki 'o e me'a 'oku tau ma'ú ke tokoni ki he ní'ihī kehē.

fakakātoa 'o fakafou 'i he ngaahi faingamālie fakangāue, tokoní, mo e tu'unga fakatakimu'á.

Na'e tala'ofa 'a Palesiteni Hingikelí ko kinautolu 'e kau ki aí, "e tokoni'i kinautolu ke nau ma'u ha ako lelei, 'a ia 'e hiki hake ai kinautolu mei he loto fo'í tu'unga 'i he masivá. . . . Te nau mali pea hoko atu 'enau mo'uí kuo nau ma'u ha ngaahi poto fakangāue ke fakafe'unga'i ai kinautolu ke nau lava 'o ma'u ha mo'ui pea ma'u honau tu'unga 'i he sosaieti 'a ia te nau lava 'o fai ha tokoni ki ai."⁵

Kuo fakahoko 'a e tala'ofá ni ki ha lauiafe na'a nau kau ki he PTFT, kau ai 'a Papiloa Penitesi 'o 'Ulukuai. Na'e lolotonga ngāue houa 'e 12 he 'aho 'a Papiloa 'i ha falekoloa me'akai, pea 'ikai ma'u ai ha pa'anga fe'unga ke ne mo'ui 'aki, peá ne fakakaukau leva ke liliu 'ene mo'uí. Na'á ne kamata ako, pea 'i he faka'au ke mamafa ange 'a e totongi akó, na'á ne 'ilo'i he 'ikai ke ne lava 'o fakapa'anga 'ene akó 'iate ia pē.

Na'e lava ke ma'u hono mata'itohi 'i he physical education (tokanga'i mo fakatupulaki e sinó 'o fakafou 'i he fakamālohisinó). Ko e me'a na'e hoko aí ko 'ene ma'u ha ngaahi ngāue lahi he ngaahi ta'u hoko aí, pea ko e ngāue takitaha na'e toe lelei ange ai pē 'ene

Na'e fakangāue'i 'a Miliame 'Ekuisa, ko ha ta'ahine 'osi ngāue fakafaifekau mei Filipaini, 'e ha kautaha fakafofonga folau; pea faka'atā ia 'e he'ene ngaahi houa ngāue ke ne hoko ko ha palesiteni 'o e Kau Finemuí mo ha faiaiko 'inisititiuti.

FOUNGA KE KAU MAI AÍ

Kuo 'osi fakamatala'i 'e he PTFT ha founga 'oku sitepu 'e nima ma'anau-tolu 'oku nofo 'i he ngaahi feitu'u 'oku fakangofua ke kau 'i he polokalamá. Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he founga pe ngaahi me'a te ke lava ke kau aí, hū ki he pef.lds.org. Ke kamata, talanoa mo ho'o taki lakanga fakataula'eiki fakalotofonua pe talēkita 'o e 'inisititiutí.

Sitepu 1: Faka'anaua—'Ai ke ke 'ilo ki he polokalama PTFT mo 'ene lava ke fakahoko 'i homou feitu'ú peá ke kau atu ki he faesaiti ako mo e kumi ngāue 'a ho siteiki.

Sitepu 2: Palani pea 'ai ke ke fe'unga ke kau—Kau ki he fakataha ako ko e Palani ki he Lavame'á (Planning for Success) 'i ho'omou 'inisititiutí pea feinga ke ma'u e fakamo'oni mo e fale'i 'a ho'o kau taki lakanga fakataula'eiki.

Sitepu 3: Tohi kole—Fakafonu kakato e tohi kole 'a e PTFT he 'Initanetí, 'o makatu'unga 'i he me'a 'okú ke ako 'i he kalasi ako Palani ki he Lavame'á.

Sitepu 4: Tukupā—Ka tali koe, kau ki he 'initaviu 'o e nō PTFT, 'a ia 'okú ke loto fiemālie ai ke fakahoko ho'o ngaahi tukupaá.

Sitepu 5: Ako, 'osi mei he akó, fakalelei'i e ngāue, pea totongi fakafoki e noó—Ngāue 'aki ho'o tui pea faka'ali'ali 'a e ngāue, angatonu, tukupā, mo e fakafalala pē kiate koé; ngāue mālohi ke fakahoko ho'o ngaahi faka'anauá.

vahé. Na'e a'u pē ki he'ene fai e fakamatala ko 'ení, "Ne u fa'a ma'u ha tu'uaki ngāue taimi kakato pe ngāue fetongi fakataimi 'o ha taha, ka 'oku 'ikai te u lava ke tali 'eni he na'e 'ikai ke u ma'u ha taimi fe'unga. Pea 'oku ou fakamālō ai ki he PTFT pea ki he ngaahi faingamālie kuo ava mai kiate au tupu pē mei he'eku 'alu 'o akó."

Koe'uhi ko e ngaahi faingamālie ne ma'u 'e Papiloa 'i he'ene akó, 'oku lava ai ke ne tauhi hono fāmīlī lolotonga 'ene tokoni mo langa hake hono koló 'i he'ene hoko ko ha faiakó.

'Oku pehē 'e Misa 'Alani ko e ngāue lau-lau houa 'o ma'u pē ha ki'i pa'anga si'isi'i ki hono totongi e ngaahi fakamole ki he mo'uí mo e vahehongofulú, ko ha faingata'a lahi ia ki he ngāue he Siasí. 'Oku fekuki 'a e kāinga-lotu tokolahi 'i māmani mo e me'á ni, ka na'e fai 'e Palesiteni Hingikelī 'a e palōmesi ko 'ení kau kiate kinautolu 'e kau ki he PTFT: "Te nau hoko ko ha kau takimu'a 'i he ngāue ma'ongo'ongá ni 'i honau ngaahi fonuá. Te nau totongi 'enau ngaahi vahehongofulú mo e ngaahi foakí, pea 'e lava ai 'o mafola atu 'a e ngāue 'a e Siasí 'i he māmani."⁶

'Oku 'ilo 'e kinautolu tokolahi 'oku kau

Na'e hoko 'a Venitelei Lila 'o Palāsīlá ko ha palesiteni fakakolo 'i ha ta'u 'e ono lolotonga 'ene ngāue leipá. Hili e hoko atu 'ene akó koe'uhi ko ha nō mei he PTFT, na'e ma'u 'ene ngāue fo'ou pea toe lahi ange ai hono vāhengá. Na'e fakamatala 'i ia 'e he'ene palesiteni fakasiteiki "ko ha saianiti kuo fakatau'atāina 'i 'e he faingamālié."

ki he polokalamá 'oku 'omi 'e he ako 'oku malava 'o fakafou 'i he PTFT ha ngaahi ngāue lelei ange pea 'i ai mo honau taimi lahi ange ke nau ngāue ai 'i he Siasí. Na'e fakakakato 'e Meliame 'Ekuisa, ko ha faifekau na'e ngāue 'i Filipaini, ha polokalama ta'u 'e ua ki hono fokotu'u 'o ha uepi saítí, pea 'i ha'ane "lotu lahi," na'á ne ma'u ai ha'ane ngāue 'i ha kautaha fakafongonga folau. 'I he'ene ma'u e tu'unga ko 'ení na'e lava ke ne tauhi ai hono fāmílí pea ma'u mo ha taimi ke ne hoko ai ko e palesiteni 'o e Kau Finemuí mo ha faiaiko 'inisititiuti.

Na'e hoko 'a Venitelei Lila 'o Palāsílá ko ha palesiteni fakakolo 'i ha ha ta'u 'e ono, 'o ne tokoni ki he tupu 'a hono koló mei he kau mēmipa mālohi 'e toko 18 ki he toko 110 lolotonga 'ene ngāue leipa koe'uhi pē he na'e 'ikai ako. 'I hono fakahā pē 'o e PTFT, na'á ne ako leva ki he malu fakangāue pea ma'u 'ene ngāue fo'ou 'a ia ne tokoni ke toe lahi ange 'ene vahé pea vave ai 'ene totongi fakafoki 'ene noó. 'Oku kei hokohoko atu he 'ahó ni 'ene ngāue 'i he Siasí. 'Oku fakamatala 'i ia 'e he'ene palesiteni fakasiteikí ko ha taki mo ha tamai tu'ukimu'a, ko ha "saianiti kuo fakatau'atāina 'i 'e he faingamālié."

Na'e fakahā 'e Palesiteni Hingikeli ki he kāingalotu 'o e Siasí 'e ola lelei 'a e polokalamá koe'uhí he 'oku ma'u 'e he Siasí "a e fokotu'utu'u . . . mo e kau tamaio'eiki ngāue mateaki 'a e 'Eiki' 'oku fie ma'u kae a'usia ai ha ola lelei.⁷ Ko e mo'oni, 'oku ola lelei 'a e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú he 'oku fengāue'aki 'a kinautolu 'oku kau ki aí mo e kau taki la-kanga fakataula'eiki fakalotofonua 'i he malumalu 'o e fakahinohino 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí, Kō-lomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, mo e kau taki mā'olunga kehe 'o e Siasí. 'Oku

KO HA KAHĀ'U LELEI ANGE

"Kuo hanga 'e he Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú . . . 'o holoki 'a e palopalema 'o

e masivá 'i hatau kāingalotu 'i ha ngaahi feitu'u lahi 'o e māmaní mo 'omi ha ngaahi taukei mo ha ako fakangāue 'okú ne fakafé'unga'í 'a e kau talavou mo e kau finemuí ki ha ngāue ma'u'anga mo'ui. Kuo hanga 'e he palani ne ue'i fakalaumālie ko 'ení 'o fakaulo 'a e maama 'o e 'amanaki lelei 'i he fofonga 'o kinautolu ne nau ha'isia 'i he masivá ka kuo nau ma'u he taimí ni ha faingamālie ki ha kaha'u 'e toe lelei angé."

Palesiteni Thomas S. Monson, "Na'a Nau Faka'ilonga 'i 'a e Hala ke Muimui Ai," *Liahona*, 'Oka. 2007, 6.

FOUNGA KE KE TOKONI AÍ

'Oku fakafalala lahi 'a e ola lelei 'o e pa'angá 'i he angalelei pea mo e tokoni 'a e kāingalotú mo e kau ngāue tokoní 'i he māmaní. Ko ha ngaahi founga 'eni 'e ni'ihí 'e lava ke ke tokoni ai:

- Ngāue tokoni fakataimi 'i ha senitā tokoni fakalotofonua 'a e PTFT.
- Ngāue fakafaifekau taimi kakato mo ho hoá ko ha ongo mātu'a faifekau 'i he polokalama PTFT.
- Foaki ki he Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú.

kau kakato mai foki ki he ngāue ni 'a e ngaahi senitā ma'u'anga tokoni fakangāue 'a e Siasí.

'Oku 'ikai ngata pē 'i he tu'uloa fakapa'anga 'a e ngaahi ola 'o e pa'angá, he 'oku totongi fakafoki ia pea toe nō atu ki ha kau ako kehe, ka 'oku tu'uma'ú fakalaumālie mo fakasōsiale foki he 'oku faitāpuekina ai foki mo kinautolu 'oku kau 'i he polokalamá, kinautolu 'oku nau fai 'a e ngaahi foaki tokoní, kau pulé, mo ha ni'ihí ta'efa'alaua. 'Oku pēhē 'e Misa 'Alani, "Ko e akó 'a e kī ke fakaava 'aki ha matapā 'i ha fu'u holisi malu, 'o 'ikai ma'á e fakafō'ituituí pē kae ma'a honau ngaahi fāmílí mo e tukui koló."

'I he ngaahi ta'u 'e hongofulu kuo hilí, kuo tokoni 'a e tekinolosía mo e taukei ke fakalelei 'e founga ngāue ma'anautolu 'oku kau mo kinautolu 'oku nau tokanga'í, ka 'oku kei feinga pē 'a e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú ke fakahoko 'a e vīsone fakaepalōfita ne fokotu'u ki aí. 'Oku kei hokohoko atu pē 'e Palesiteni Monisoni 'a e ngāue ki he pa'angá, 'a ia 'okú ne pēhē "e hokohoko atu 'eni 'o a'u ki he kaha'u mama'ó."⁸ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALĀ

1. Vakai, "16th President Fields Questions from Media," *Church News*, Feb. 9, 2008, 15.
2. Gordon B. Hinckley, "Ko e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'ú," *Liahona*, Siulai 2001, 62.
3. Gordon B. Hinckley, *Liahona*, Siulai 2001, 62.
4. Gordon B. Hinckley, *Liahona*, Siulai 2001, 62.
5. Gordon B. Hinckley, "Oku Laka Atu 'a e Siasí Kimu'a," *Liahona*, Siulai 2002, 6.
6. Gordon B. Hinckley, "Ala Hifo 'o Hiki Hake ha Taha," *Liahona*, Sān. 2002, 62.
7. Gordon B. Hinckley, *Liahona*, Siulai 2001, 67.
8. Thomas S. Monson, 'i he "16th President Fields Questions from Media," *Church News*, Feb. 9, 2008, 15.

Hū ki he pef.lds.org 'o lau ha ngaahi talanoa lahi ange kau kiate kinautolu na'e kau ki he PTFT pea 'ilo 'i ai e founga ke kau ki aí.

NA' E MOLE PEA KUO MA 'U

*'E faingofua 'etau hē mei hotau halá kapau
'oku 'ikai fehokotaki e ngaahi fili 'oku tau fai
faka'ahó mo hotau iku'anga ta'engatá.*

Fai 'e Adam C. Olson

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Kimu'a si'i pea hoko e ta'u 30 'o Lōpeta Tuilimú, na'á ne fakatokanga 'i 'a e 'ikai ke ne fiefiá. Na'e 'i ai 'ene fānau faka'ofa'ofa 'e toko tolu, pea na'á ne 'ofa 'ia Taniela Nepia, ko 'enau tamaí ia, ka na'e te'eki ke mali 'a Lōpeta mo Taniela. Na'e 'ikai ke kau 'a Taniela ki he Siasí, pea kuo fuoloa mai 'eni mo e 'ikai fa'a ma'ulotu 'a Lōpeta.

'Oku kei taumama'o e mali temipale ia na'á ne fa'a faka'anaua ki ai 'i he'ene kei finemuí 'i he'ene ma'ulotu mo 'ene ongomātu'á he uike kotoa pē 'i 'Aokalani, Nu'u Silá. Na'e 'ikai ko ha'ane fili pē ne tupukoso ke situ'a mei he'ene ngaahi taumu'a ta'engatá; ka ko ha'ane tafoki mā-mālie pē mei ai koe'uhí ko e ngaahi fili iiki ko ia na'á ne fakahoko 'i he 'aho takitaha.

“Te u kumi kiate ia na ‘e molé, pea te u toe ‘omi
‘a ia na ‘e fakahee ‘i atú, te u nono ‘o ‘a ia na ‘e
mafesí, pea te u fakamālohi [a] ‘a ia na ‘e vaivaí”
(‘Isikeli 34:16).

‘Ikai ke Fehokotaki e Ngaahi Filí

‘Oku mahino lelei kia Lōpeta ha fili ‘e taha ‘a ia ne hoko ko e momeniti ke ne fuofua manga ai ki tu‘a mei he hala ‘o e ongoongoleleí, neongo na‘e ‘i ai pē mo ha ngaahi fili kehe na‘á ne a‘u ai ki he tu‘unga ko ‘ení. ‘I he kei finemui ‘a Lōpetá, na‘e fa‘a li‘aki lotu ia ‘i ha uike ‘e ua ke nofo ‘o fai ‘ene ngāue fakaako mei ‘apí. ‘Okú ne pehē, “Mālie mo‘oni ‘ene lava ke kamata ‘aki ha me‘a na‘e hā ngali si‘isi‘i pē he taimi ko iá.”

Hili pē ha‘ane li‘aki ‘i ha uike ‘e ua kuo faingofua ange ki ai ke ‘oua na‘a ‘alu ia he uike hoko maí. Na‘e ‘osi e ngaahi uike hāhāmolofia ke ma‘ulotú ‘o hoko atu ki ha ngaahi māhina. ‘I he hoko hono ta‘u 18, na‘e fakaloto‘i ia ‘e hono ngaahi kaungāme‘á ke nau ō ki he kalapú he ngaahi pō Tokonaki kuo fuoloa e po‘ulí, ‘o toe faingata‘a ange ai pē ke ‘alu ki he lotú he ‘aho Sāpaté. Na‘e kamata leva ke ne inu kava mālohi.

Ko ‘ene laú ‘eni, “Ne u ‘ilo pē ‘e au na‘e ‘ikai totonu, ka ne u pehē ko ‘eku loto pē ke tukú ko ‘ene ‘osí ia. Na‘á ku feinga ke fakatonuhia ‘i ‘eku ngaahi fili na‘e faí.”

Na‘á ne mo‘ui ‘aki ha tō‘onga mo‘ui na‘e ‘ikai fe‘unga ia ke hū ai ki he temipalé, ka ‘i he hili ‘ene fetaulaki mo Tanielá, na‘á ne ‘ave ia ki he kekekele ‘o e Temipale Nu‘u Silá ‘i Hamiltoni peá ne talaange ‘ene fie ma‘u ke ne mali aí.

‘Okú ne pehē, “Na‘a ku ‘ilo‘i ko e feitu‘u ia ne u fie ‘alu ki ai.” Ka ne hangē ne hanga ‘e he fili kotoa pē na‘e ‘ikai leleí ‘o ‘ai ke toe faingofua ange ‘a e fili hoko ne ‘ikai leleí—‘o taki ia ke mama‘o ange mei he feitu‘u na‘á ne loto ke a‘u ki aí. Ne ‘ikai fuoloa kuo nonofo ‘a Lōpeta mo Taniela.

‘Okú ne pehē, “Na‘e ‘ikai fehokotaki ‘a e me‘a ne u fie ma‘ú—‘a e me‘a ne u ‘ilo‘i na‘e totonú—mo e ngaahi fili ne u faí. Ne u nofo pē au he taimi lolotongá. Na‘e ‘ikai ke u fakafehokotaki ‘a ‘eku ngaahi fili he taimi ní mo e feitu‘u te nau ‘ave au ki aí,”

‘Oku Kumi ‘e he ‘Eikí ‘a Kinautolu ‘Oku Heé

Neongo e mama‘o ‘a Lōpeta mei he feitu‘u na‘á ne fakataumu‘a ki aí, ka na‘e ‘ikai te ne puli mei he ‘Eikí.

Neongo na‘e ‘ikai fakatokanga ‘i ‘eni ‘e Taniela mo Lōpeta he taimi ko iá, ka na‘e fekumi kiate kinaua ‘a e Tauhisipi Leleí, ‘a ia na‘á Ne ha‘u “ke kumi mo fakamo‘ui ‘a ia kuo molé” (Luke 19:10).

Na‘e ngāue ‘a e Laumālié kia Taniela, hangē ko e taimi ko ē na‘e ‘ave ai ia ‘e Lōpeta ki he kekekele ‘oku tu‘u ai e temipalé mo e taimi na‘e tāpuaki ‘i ai ‘ena fānaú ‘e he tamai ‘a Lōpetá. Na‘e lahi ‘ena fehikitaki holó, pea ko e taimi kotoa pē na‘á na hiki ai, te na fetaulaki—pea fa‘a fai ‘enau ako—mo e kau faifekaú.

Pea hili ha‘ane toe hiki ‘i he 2006, na‘á na fetaulaki ai mo hona kaungā ako, ko Teni mo Lisa Nētane, ‘a ia na‘á na mālohi he Siasí. Na‘á na hiki atú ki he uooti na‘e ‘i ai ‘a Teni mo Lisá.

Na‘e uike ‘e tolu mo e ‘ikai ke tali ‘e Lōpeta ‘a e fakaafe ‘a Lisa ke na ō ki he lotú. Talamai ‘e ia, “Na‘e ‘ikai ke u fie fakamatala au ki he tu‘unga ne u ‘i aí. Ka ne u fie ma‘u ke ‘alu ‘eku fānaú ki he Palaimelí.”

Ne ‘ikai fuoloa kuo toe fe‘iloaki ‘a Taniela mo Lōpeta mo e kau faifekaú. Na‘e kamata ma‘ulotu ‘a Taniela, pea na‘e fakahoko ‘e ha faiako lelei ‘o e Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni ‘o e Ongoongoleleí ha liliu lahi. Na‘e ‘a‘ahi ange ‘a e kau faiako ‘a‘ahí ‘i he māhina kotoa pē. Ne a‘u ki he fe‘iloaki ‘a e ongome‘á mo ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘i ha fakataha lotu makehe na‘e fai.

Na‘e mamata ‘a Lōpeta ki ha fakamo‘oni ‘i he ngaahi me‘a ne na a‘usiá kuo teuteu‘i ‘e he Tamai Hēvaní “ha kakai lelei tokolahi ‘a ia ne nau tokoni‘i kimaua.”

Fakakaukau ki Homou Ngaahi ‘Alungá

Kuo hanga ‘e he Tamai Hēvaní ‘o foaki ha ngaahi faingamālie ma‘a Taniela mo Lōpeta ‘o fakafou ‘i he ngaahi me‘a kehekehe na‘á na a‘usiá pea mo ha kakai, ke na “fakakaukau ki [hona] ngaahi ‘alu‘angá” (Hakeai 1:7). Ka na‘e fie ma‘u ke na “tuku [hona] halá ki [he ‘Eikí]” (Saame 37:5) kimu‘a pea toki lava ke na fakalakalaka.

‘Oku pehē ‘e Lōpeta, “Na‘á ku ‘ilo‘i na‘e ‘ikai ko hoku ngaahi halá ‘a Hono ngaahi halá, (vakai, ‘Isaia 55:8–9), ka

na'e 'ikai ke u 'ilo e founa ke fakafehokotaki ai kinauá."

Na'e hoko e liliú 'i he taimi ne kole ai 'e he ongo faifekaú kia Taniela mo Lōpeta ke na fili 'a e feitu'u 'okú na fie ō ki aí, ko e 'uhinga fakalaumālie 'eni, mo e me'a 'oku fie ma'u ke na fai ke a'u ki aí.

'Okú ne pehē, "I he'ene 'osiangé peá ma fakakaukau 'okú ma fie ma'u ke ma 'i he feitu'u 'oku fou ai Hono halá, ne ma kamata fekumi leva ki he me'a 'e fai ke ma muimui atu ai 'i Hono halá."

'I he ngaahi māhina hoko aí, na'e ngāue 'a Lōpeta ke ne si'aki 'a e ngaahi fili hala 'o e kuohilí pea foki ki he hala na'á ne mavahe mei ai 'i he ta'u 'e hongofulu tupu kimu'á. Na'e hangē pē 'a e kamata tafoki 'a Lōpeta mei he hala 'o e ongoongolelé 'i he'ene kei finemuí 'aki 'a e fanga ki'i fili ikí, mo e kamata 'a 'ene toe foki ki he halá 'aki hono fai 'o e fanga ki'i me'a iiki 'i he 'aho takitahá.

'Oku pehē 'e Lōpeta, "I he'eku kamata feinga ke fai e ngaahi tefito'i me'a paú 'i he 'aho takitahá—'a e lotu fakafo'ituitui mo fakafāmilí, lau folofola, 'ave 'o e fānaú ki he lotú, tokoni ki he ni'ihí kehé 'i he taimi 'e lava aí—na'e lava ke u ongo'i hono tokanga'i kimautolu 'e he Tamai Hēvaní mo fanongo mai ki he'emauga ngaahi lotú. Na'e fiefia ange homau fāmilí.

Na'e tokoni e fanga ki'i fili ko iá ke fakamālohia 'a Taniela mo Lōpeta 'i he'ena fai 'o e ngaahi fili lalahí. Na'á na fakakaukau ke na mali. 'I he hili leva 'a e kamata fakataha 'a Taniela mo Lōpeta mo e ongo faifekaú, na'e fakatupu 'e he'ena fie ma'u ke na fakataha ta'engata mo hona fāmilí 'a hono papitaiso 'o Taniela.

Hili ha feinga 'a Taniela mo Lōpeta ke fakatau 'a e me'a 'okú na fai 'i he 'aho takitahá ki

he me'a na'á na fie ma'u 'i he kaha'ú, na'e faifai peá na sila 'i he temipalé—'o fakahoko 'a e faka'anaua 'a Lōpeta 'i he'ene kei tupu haké.

Mo'ui he 'Ahó ni ke A'usia 'a 'Itāniti

Ko e kongia ia 'o e palani 'a e Tamai Hēvaní, ke ma'u 'e Taniela mo Lōpeta 'a e faingamālie ke na fakakaukau 'i he 'aho takitaha 'a e hala te na fili ki aí—'a hona halá pe ko Hono halá. 'Oku tokanga 'eni e ongome'á ki he feitu'u 'e 'ave kinaua ki ai 'e he'ena ngaahi fili faka'ahó.

'Oku mahino kiate kinaua mei he me'a kuó na a'usia fakatāutahá 'a e faingofua ke na hē mei he halá 'i he taimi 'oku fai ai 'ena ngaahi fili faka'ahó 'o 'ikai ke na fakakaukau ki he'ena uesia 'a e ngaahi iku'anga ta'engata. Ka 'okú na hounga'ia 'i he'ena tomu'a 'ilo'i 'oku 'i ai 'a e hala ke na foki ai.

'Oku pehē 'e Lōpeta, "Oku ou 'ilo 'oku 'ofa 'a e 'Eikí 'iate au mo fie ma'u ke u foki ange he 'okú Ne tāpuaki'i 'ema mo'uí 'aki 'a e kakai 'okú ma fetaulaki he'ema fonongá 'o nau tokoni'i kimaua ke ma foki. Kuo 'ikai pē ngalo au 'iate Ia lolotonga 'a e taimi na'á ku mama'o ai mei he Siasí."

'Oku ou fakamālō ki he 'ofa—pea mo e feilaulau fakalelei—'a e Tauhisipi Lelei, "'e [lava ke] li'aki 'e he angahalá hono halá, pea . . . foki ki [he 'Eikí], pea te ne 'alo'ofa kiate ia . . . , he te ne fakamolemole 'o lahi 'aupito" ('Īsaia 55:7).

'Oku lolotonga feinga 'a Taniela mo Lōpeta ke tuku 'ena tokangá 'i he feitu'u 'okú na loto ke na 'i aí. 'Oku pehē 'e Taniela, "I he taimi 'okú ke 'ilo'i ai 'oku lahi ange 'a e me'a 'oku mahu'inga ki he mo'uí ni 'i he me'a 'oku lolotonga hoko he *taimi ní*, 'okú ne liliu ho'o ngaahi fili 'oku faí." ■

'OKU MAKATU'UNGA E IKU'ANGÁ MEI HE NGAHI FILÍ

"Kuo taku foki, 'oku takai 'a e ngaahi matapā 'o e hisitōliá 'i ha ngaahi hinihi iiki, pea 'oku pehē foki mo e mo'uí 'a e kakai. 'Oku makatu'unga hotau iku'angá mei he'etau ngaahi filí."

President Thomas S. Monson, "Decisions Determine Destiny," *New Era*, Nov. 1979, 4.

HANGĒ KO HONO FAKAFIEMĀLIE'I KITAUTOLU 'E KALAIŚÍ

Ko homa fuofua Kilisimasi ia 'i he Motu Noate 'o Nu'u Silá—ko ha fonua faka'ofu'ofa mo faka'ofa. Ka neongo 'a e la'ala'aá mo e angalelei 'a e kāingalotu 'o e Siasí, ne u ongo'i ta'elata mo 'ofa ki he'eku ongomātu'á mo hoku ngaahi tokouá. Na'á ma hiki mai mei he 'Tunaiteti Siteití he konga kimu'a 'o e ta'u ko iá, pea na'á ku ongo'i ta'elata.

'I he feitu'u fo'ou ne u 'i ai mo hoku husepānití, ne ma kaungāme'a ai mo e fāmili Uilisoní, ko ha fāmili mei 'Ailani na'a nau kau ki ha tui faka-Kalisitiane kehe pea ko 'enau toki ha'u foki 'eni 'anautolu ki Nu'u Sila. Na'á ma ngāue fakataha mo Noelini Uilisoni, pea na'e vave 'ema kaungāme'a lelei, 'o ma vahevahe e ngaahi me'a ne ma a'usia 'i he'ema hiki maí pea mo 'ema 'ofa 'i homa 'api fo'ou. 'I he tupulaki 'ema feohi fakakaungāme'á, na'á ku fakatoka-nga 'i na'e ta'elata pē foki mo honau

fāmili pea taulōfu'u mo e ngaahi ongo ne nau ma'ú. Na'e toko tolu 'ena fānau pea 'oku teu ke fā'ele'i mai 'a e fika faá.

'I he'eku ongo'i ta'elata 'i he efiafi 'e taha, ne u ongo'i ko e founa lelei taha pē ke tuku ai 'eku ta'elatá ko ha'aku tokoni'i ha taha kehe—kae taufefito pē ki he fāmili Uilisoní. Ne ma fakakaukau ai mo hoku husepānití he pō ko iá ke ma kamata fakafiefia 'i e 'aho 'e 12 'o e Kilisimasi mo e fāmili Uilisoní 'aki ha'ama tuku ha fanga ki'i pōpoaki pe ngaahi me'a'ofa 'i honau sitepú kae 'oua 'e 'ai ke 'ilo'i pe ko e 'oange 'e hai. Na'e fetongi 'aki 'eku ta'elatá 'i he pō takitaha 'a e fiefia mo e hanganaki ki he me'a te ma faí 'i he'ema tolo- tolu atu ki honau 'apí, tuku 'ema ki'i pōpoakí mo e me'a'ofá, tukituki 'i honau matapaá, peá ma hola mei ai mo e malimalí.

Na'e talamai kiate au 'e Noelini he

ngāue 'i he 'aho takitaha 'a e "fanga ki'i tēvolo Kilisimasi" fakamisiteli na'a nau 'a'ahi ange he pō kimu'á. Na'á ne fakamatala ki he nofo 'ene fānau 'o tatali ki ha a'u ange 'a 'enau kau 'a'ahí, 'a ia na'a nau ngaohi ke fakafiefia e Kilisimasi 'a e fāmili. 'I ha ngaahi efiafi lahi, na'e kau fakataha mai e to'u tupu 'o e uōtí mo kimaua 'i he me'a fakafiefia ne ma faí.

'I he pō faka'osí, 'a e Efiafi Kimu'a he Kilisimasi, na'e tuku 'e he fāmili Uilisoní ha pōpoaki mo ha kūkisi 'i honau sitepú, mo 'enau kole ke nau fe'iloaki mu'a mo e fanga ki'i tēvolo ne nau fa'a 'alu angé. 'I he'ema a'u atu mo e to'u tupú ke foaki 'emau me'a'ofa faka'osí, 'a ia ko 'emau hiva kilisimasi, na'e fiefia e fānau pea na'e fā'ofua kiate kimautilu homau ngaahi kaume'á pea tō honau lo'imatá 'i he'ema hounga'ia. Ne fetongi 'aki e ta'elata 'i hoku lotó 'a e 'ofa mo e fiefia, pea na'e fakamālohia 'a e ha'i fakakaungāme'á 'i he vā homau ongo fāmili.

Ne ma ma'u kimui ha 'i-meili mei ha tangata 'i he siasi 'o e fāmili Uilisoní 'a ia na'á ne pehē na'e ongo kiate ia 'a e me'a ne ma fai ma'á e fāmili pea ne fakafehu 'i ai 'o kau ki hotau Siasí pea mo e ngaahi ngāue tokoni 'oku nau fai ma'á e kakai kehé. Kuo te'eki ai fanongo e ha'ofangá ia 'i he 'aho 'e 12 'o e Kilisimasi pea 'oku nau lau e tukufakaholó ni ko e me'a ia 'a e Kāingalotú.

He 'ikai teitei ngalo 'iate au 'a e fuofua Kilisimasi ko ia 'i Nu'u Silá, 'a ia ne u ako ai ha founa ta'e'ama- nekina ke fakangalo'i 'eku fie ma'ú, ke u 'alu 'o ngāue, pea "fakafiemālie" 'a kinautilu 'oku 'aonga ki ai 'a e fakafiemālie" (Mōsaia 18:9)—'o hangē pē ko hono fakafiemālie'i kimautilu 'e Sisū Kalaisi 'i he ngaahi taimi 'oku tau faingata'a'ia mo ta'elata aí. ■

Angela Fallentine, Nu'u Sila

'I he'ema a'u atu mo e to'u tupú ke foaki 'emau me'a'ofa faka'osí, 'a ia ko 'emau hiva kilisimasi, na'e fiefia e fānau pea na'e fā'ofua kiate kimautilu homau ngaahi kaume'á.

KO 'EKU KAATI KILISIMASI MEI 'OPEKONÍ

Lolotonga 'eku ngāue fakafaifekau 'i Mekisikoú, ne ma fetaulaki mo hoku hoá mo ha tangata mei 'Opekoni, ko ha kolo 'i he feitu'u tokelauhihifo 'o Mekisikoú, 'ofi ki he Kūlifa 'o Kalefōniá. Na'á ne fie fanongo ki he'ema pōpoaki kau ki Hono Toe Fakafoki mai 'o e ongo-ongoleléi, ka ko e miniti pē 'e 10 'e lava ke mau talanoa aí kae tali 'ene lēlué. Na'á ma ako'i ki ai e me'a kotoa ne ma lavá 'i he ki'i taimi nou-nou ko iá pea 'oange ha'ane tatau 'o e Tohi 'a Molomoná mo e fanga ki'i tohi tufa 'okú ma ma'ú. Na'e 'ikai ha kau faifekau ia 'i homau misioná 'i 'Opekoni he taimi ko 'ení.

Hili ha ngaahi māhina lahi mei ai ne u ma'u ha kaati Kilisimasi mei ha taha 'i 'Opekoni. Ne u sio hifo ki he kātí mo fifili pe ko e kaati nai meia hai. Na'á ku toki 'ilo'i ko e 'omi mei he tangata na'a mau talanoa pē 'i he miniti 'e 10. Ne u tautau e kātí 'i homau falé fakataha mo e ngaahi kaati Kilisimasi kehe ne u ma'u mo e kau faifekau kehé.

Hili e Kilisimasi ne teu ke u li e kātí mo 'eku ongo'i hake ke u tauhi pē mu'a. Na'e 'ikai ko ha le'o 'eni na'e ongo mai ka ko ha ongo na'e 'i hoku lotó. Na'e 'ikai ke u li e kātí ka ne u fa'o ia 'i he'eku kato letá.

'I he 'osi mei ai ha ngaahi māhina si'i lolotonga 'eku lau 'a e tohi fakamāhina mei he 'api fakamisioná, ne u fakatokanga'i ha fanongonongo 'e fakaava e ngāue fakafaifekau 'i 'Opekoni. Ne u toe fakakaukau hake, "Ko e hā e fekau'aki 'a e kolo ko iá mo au?" Peá u toe manatu'i hake 'a e tangata mei 'Opekoni ne mau fe'iloakí. Ne u hua hake 'eku kato letá 'o ma'u e kaati Kilisimasi. Ne u tohi'i he kātí, "Ko hoku ngaahi kaume'a e kau 'eletā ko 'ení, pea

Hili e Kilisimasi ne teu ke u li e kātí mo 'eku ongo'i ke u tauhi pē mu'a.

'oku ou fekau ke nau ō atu 'o toe ako'i lahi ange koe 'o kau ki he ongoongoleléi." Ne u 'oange leva e kātí ki he kau faifekau ne vahe ke ngāue 'i 'Opekoni mo talaange ke nau 'ave ia pea nau 'a'ahi ki he tangatá.

Ne taimi si'i kuó u ma'u ha tohi mei he kau faifekau 'i 'Opekoni. Na'e pehē hono fakaléa: "Si'i 'Eletā Lamosi, na'e faingata'a 'aupito e ngāué heni 'o palani ai e palesitini fakamisioná ke 'ave kimautolu mei heni mo 'emau ma'u ho'o kātí. Na'a mau ō 'o sio ki he tangatá ni, pea na'á ne fiefia 'aupito 'i he'emau

pōpoakí 'o ne 'ave ai kimautolu ke fe'iloaki mo hono fāmilí mo e kaungāme'á. Koe'uhi ko e tangata ko 'ení, kuo mau kamata ai ha kolo."

Kuo 'osi atu ha ngaahi ta'u, pea kuo fokotu'u 'eni ha siteiki 'e tolu 'i 'Opekoni. 'Oku ou loto fakatōkilalo 'i he'eku 'ilo'i ne tupu mei he'eku fakafanongo ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié, kuo faitāpuekina au ke u fai ha kongá si'i ke tokoni'i hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'i 'Opekoni ke nau tali 'a e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. ■ Robert Ramos, 'Olikoni, USA

NE 'IKAI HA ME'A KE MA KAI

Ne u 'ā hengihengia hake 'i he 'aho kimu'a he Kilisimasí mo hoha'a he na'e 'ikai ha'ama me'akai efiāfi ki he pō Kilisimasi ko iá; pea 'ikai foki ha'ama pa'anga ke fakatau 'aki ha me'akai. Ne u lolotonga nofo mo hoku tokoua ko 'Etikaá 'i Malakaipo, 'i Venesuela.

'I he'eku tu'u hake mei mohengá, ne u tū'ulutui 'o kamata fai 'eku lotu. Ne u kole ki he'eku Tamai Hēvaní ke manatu'i mu'a kimaau. Ne u kole ange ke Ne 'omai pē ā ha'ama me'akai ki he 'aho makehe ko iá *la Noche Buena* (Efiāfi kimu'a he 'aho Kilisimasí).

Ne u ongo'i nonga 'i he'eku lotú. Hangē ne u fanongo ki ha le'o na'e pehē mai kiate aú, "E lelei e me'a hono kotoa. 'Oua na'á ke hoha'a." 'I he 'osi 'eku lotú, ne u 'ilo'i 'e hoko ha me'a lelei he 'aho ko iá.

'I he 'osi 'eku fafangu hoku tokouá, ne u 'alu 'o tafi e tafa'aki fale ki mu'á. Ne sio mai e kaungā'api he tafa'aki hala 'e tahá peá ne ha'u 'o 'omai kiate au ha bolívares 'e 1,000 ko e totongi 'o ha tupenu 'ufi'ufi tēpile mo e ngaahi me'a teuteu faka-Kilisimasi ne u tui ma'ana. Na'á ku 'ohovale he na'e 'ikai ke u manatu'i na'e totonu ke ne totongi mai ha pa'anga kiate au.

Ne u lele ki he loki hoku tokouá 'o faka'ali'ali ange e pa'anga ne u ma'ú. Na'á ne 'ohovale 'o 'eke mai pe na'á ku ma'u ia mei fē. Ne u tali ange, "Oku fa'a fai 'e he 'Otuá 'a e me'a kotoa pē" (Mātiu 19:26).

Hili ha ngaahi miniti si'i mei ai ne ma fanongo atu ki ha taha na'á ne ui hoku tokouá mei tu'a. 'I he'ema 'ilo ko e kaungā'api tatau peé, ne ma hū atu ki tu'a ke talanoa mo ia. Na'á ne totongi ange ki hoku tokouá ha bolívares 'e 1,000 ki he me'a na'á ne tuitui ma'ana. Ne u fiefia lahi mo hoku tokouá he 'e lava 'eni ke ma fakatau ha me'akai ki he kai pongi-pongi, ho'ataá, mo e kai efiāfi.

'I he'ema foki mai mei he falekoloa me'akai, ne talitali ange hama kau-me'a. Na'á ne kole mai pe 'e lava ke ha'u ke mau fakataha he *la Noche Buena* he na'e 'ikai te ne fie nofo toko taha ia he Efiāfi kimu'a he Kilisimasí. Na'á ma talaange na'e si'isi'i pē 'ema me'akai efiāfi ka na'á ma fiefia ke ha'u ke mau kai. Na'á ne 'omai ha bolívares 'e 2,000 ke tokoni ki he'e-mau me'akai efiāfi. Na'e 'ikai ke ma meimei tui ki he fu'u tāpuaki lahi kuo foaki 'e he 'Otuá ma'amauá.

Ne telefoni mai kimui hoku 'ilamutú 'o talamai 'e ha'u he pō ko iá mo ha kakano'i pulu pauni 'e 33 (kk 'e 15) kuó ne 'osi fakavai soosi. Pea na'e a'u ange he ho'ataá hoku fakafotú mo hono malí mo 'ena fānaú. Na'a nau kole mai pe 'e lava ke nau ō mai he efiāfi ko iá mo ha

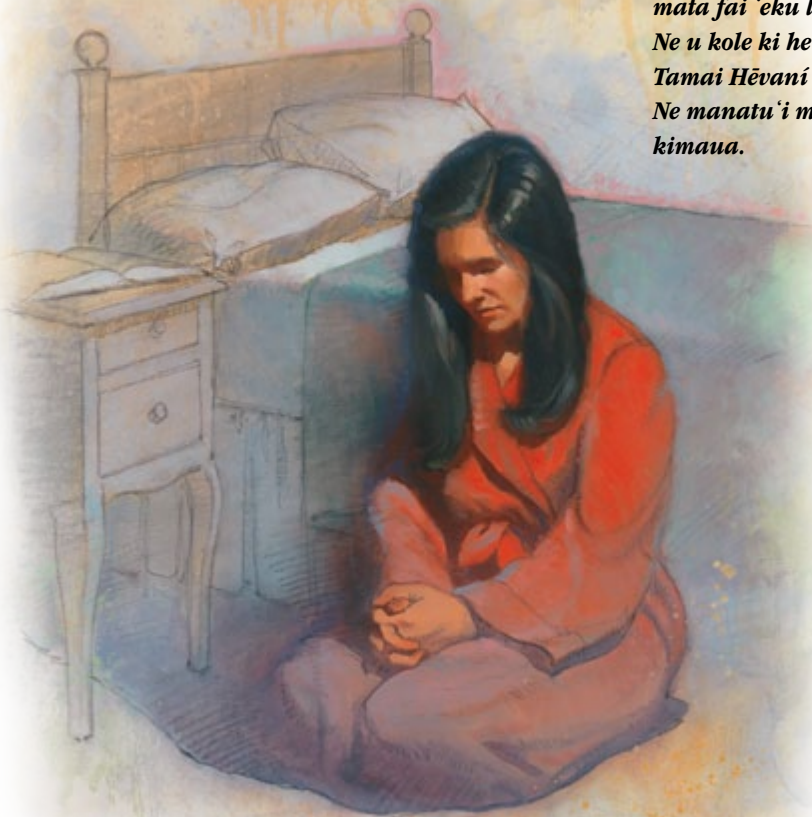
me'akai ke mau fakamanatu 'a e Efiāfi kimu'a he Kilisimasí.

Ne ma taliange, "He 'ikai ke fēfē fau 'etau kai efiāfi, ka 'e 'i ai e me'akai fe'unga ma'á e tokotaha kotoa pē."

'I he efiāfi ko iá, na'á ma ta'o mo 'Etika ha moa, ngaohi mo e sālati pateta, hikingaua lēmani, mo e *majarete*, ko ha hikingaua puteni niu tukufakaholo, 'a ia ne mau ifo'ia kotoa ai mo kinautolu na'a nau ō angé. Ka na'a mau 'uluaki tuku ha fakamālō ki he Tamai Hēvaní koe'uhi ko e ngaahi tāpuaki ma'ongo'onga kuó Ne foaki kiate kimaautolú. Na'e fakamanatu'i mai 'e he 'aho ko 'enī kiate kimaautolu kapau te mau tui pea 'ikai veiveiua, te Ne tāpuaki'i kimaautolu 'i he taimi te mau kole ai ke Ne tokoni mai. ■

Estilita Chacin Hart, 'lutā, USA

'I he'eku tu'u hake mei he mohengá, ne u tū'ulutui 'o kamata fai 'eku lotu. Ne u kole ki he'eku Tamai Hēvaní ke Ne manatu'i mu'a kimaau.

KO E KILISIMASI FAKA'OSI 'O LINITĀĀ

Lolotonga hoku ta'u hono ua 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí, na'e 'ai 'e he kau pīsopeliki 'o e uōtí ke kau homau uōtí 'i he polokalama Fakafofonga 'i-'o-Sanitā Kolosí, 'a ia te mau foaki ai ha ngaahi me'a'ofa ki ha fāmili faingata'a'ia.

Ka ne 'ikai pē ke 'asi e hingoa homau uōtí 'i he lisi 'o kinautolu ke tokoní. Na'e ofi e Kilisimasi mo e 'ikai pē ha fāmili ke mau tokoni ki ai. Na'e fakahā mai leva 'e ha taha 'o e ongo tokoni pīsopé 'oku 'i ai ha fāmili 'e 'aonga ki ai ha'amau tokoni. 'I he'emaui fanongo 'i he fāmili ni, ne mau ongo'i fakapapau'i kotoa pē 'oku totonu ke tuku 'emaui tokangā 'iate kinautolu.

Na'e 'i ai ha fānau tangata tokolahi 'a Linitā (kuo liliu e hingoā) kamata pē mei he ta'u 9 ki he 15, pea na'á ne fāinga mo e kanisā 'o e huhú. Lolotonga si'ene faingata'a 'i he'ene puké, na'e 'alu hono husepānití kae lí'aki ia. Na'á ne toki hiki mai pē mei ha siteiti kehe ke ngāue 'i Polovo, 'i 'Iutā, ka na'e mole 'ene ngāue pea 'ikai ha'ane pa'anga hū mai.

Na'a mau 'ofa lahi 'ia Linitā 'i he'e-mau fetaulaki mo iá. Ne mau monū-ia ke mamata kiate ia 'i he anga ne mamata 'aki 'e he Fakamo'uí kiate iá—ko ha laumālie ma'ong'onga mo faka'e'i'eiki kuó ne ikuna'i ha ngaahi faingata'a lahi. Ne 'ikai pē ha taimi te mau pehē ko ha taha ia 'oku mau fai ha ngāue ki ai; ka ko hamau kaume'a ta'engata. Na'e foaki 'e he mēmipa kotoa pē 'o e uōtí ha me'a ke tokoni kiate ia mo 'ene fānau. Ko ha fānau ako 'univēsiti kei talavou pē kinautolu pea na'a mau masiva, ka na'a mau fiefia ke foaki he na'a mau 'ofa 'iate ia.

Na'e ha'u 'a Linitā ki he'emaui paati Kilisimasi fakauōtí, pea

Lolotonga e taimi ko iá ne 'i he'emaui paati Kilisimasi fakauōtí ai 'a Linitā, na'e 'alu ha kāingalotu tokolahi 'o e uōtí ki hono falé 'o fakafonu me'akai 'ene 'ū kōpaté mo e 'aisí.

lolotonga e taimi ko iá ne 'alu ai ha kāingalotu tokolahi 'o e uōtí ki hono falé 'o fakafonu me'akai 'ene 'ū kōpaté mo e 'aisí. Na'a nau teuteu'i ha fu'u 'akau Kilisimasi pea tuku takai ai ha 'ū me'a'ofa ma'á e fāmili kotoa. Na'a nau tuku foki ai mo ha va'e kā fo'ou 'e fā pea totongi e ngaahi māhina lahi ki hono falé. 'Oku 'ikai ke u fakapapau'i pe na'e lava fēfē 'e he'emaui fanga ki'i foaki 'o fai kotoa 'eni, ka na'á ku 'ilo'i na'e ngāue 'aki 'e he Tamai Hēvaní 'emaui ngaahi feilaulau ke faitāpuekina 'a Linitā.

'I he 'osi ha ta'u 'e taha mei ai ne u 'i ha uooti fānau ako kehe au, ka na'á

ku foki he taimi Kilisimasi ke 'a'ahi ki he'eku kau pīsopeliki kimu'á. Ne u 'ilo ai kuo foki mai e husepāniti 'o Linitā ki he fāmili, pea kuo faingamālie 'enau ngaahi me'a fakapa'angá. Ka ne toe foki mai hono kanisā 'o si'i mole ai 'ene mo'uí. Ne u 'ilo'i na'a mau tokoni ke foaki kia Linitā hono Kilisimasi faka'osi.

'I he'eku ongo'i mālohi e "'ofa haohaoa 'a Kalaisí" (Molonai 7:47) 'i he me'a ko ia ne u a'usiá, ne u 'ilo'i ai ko e 'ofa faka-Kalaisi mo'oní ko ha me'a'ofa fakalaumālie mahu'inga lahi ia 'okú ne ue'i kinautolu ke tau fai e ngāue 'a e Fakamo'uí. ■

J. Audrey Hammer, 'Iutā, USA

Fai 'e 'Eletā
Patrick Kearon
'O e Kau Fitungofulú

Mou Omi,

KE TAU HŪ KIATE IA

Ihe Kilisimasi kuo 'osí lolotonga 'eku ngāue 'i he hetikouta 'o e Siasí 'i Sōleki Siti, Tutā, USA, ne u fetaulaki ai mo e feliliuaki. Ko e feliliuaki 'o e 'eā ko ha tu'unga ia 'oku mokomoko ange ai 'a e 'ea 'oku ofi ki he kelekelé 'i he 'ea 'oku mā'olunga angé, ko hono fehangaangaí—'a e feliliuaki 'o e 'eā—e tu'unga angamahení. 'Oku 'ikai ko Sōleki Siti pē 'oku hoko ai 'a e feliliuaki 'o e 'eā, ka 'oku fu'u 'ilonga ia ko e tu'u 'a e koló 'i he tele'á pea takatakai 'i 'e he ngaahi 'otu mo'unga mā'olungá. 'Okú ne hanga 'e ia 'o puke 'a e kakapu 'oku fio mo e 'ahú he koló pea ta'ofi ia 'i lalo he tele'á, 'o ne 'ufi'ufi 'a e koló mo e 'ēlia takatakai aí 'aki ha 'ao matolu, fakapo'uli, mo momoko. 'Oku fakatu'utāmaki 'a e kakapu 'oku fio mo e 'ahú ki he mo'ui lelei 'a kinautolu 'oku faingata 'a ia 'enua mānavá pea 'okú ne uesia 'e ia 'a e ongo'i 'e ha ni'ihī tokolahi ke nau fai ha me'á, he 'okú te ongo'i pē e 'uli 'a e 'eā pea 'oku puli e la'aá ia 'i ha ngaahi 'aho lahi, 'o a'u pē ki he ngaahi uike.

Neongo ia, 'i ho'o faka'uli hake he 'otu mo'ungá, te ke 'ilo ai 'oku fute pē nai 'e teau hono matolu 'o e kakapú. 'I ha ngaahi miniti si'i pē kuó ke mamata koe ki he maama 'o e la'aá, mo ke mānava 'aki 'a e 'ea mokomoko mo ma'a, 'o ke hanga hake ki he 'otu mo'unga faka'ofa'ofa kuo 'ufi'ufi honau tumu'akí 'e he sinoú. Me'a kehekehe lahi ia mo e tele'a 'i laló. Ko e mā'olunga ange ho'o 'alu hake 'i he mo'ungá, 'okú ke sio hifo ki lalo ki he kakapu na'á ke mavahe hake mei aí 'i he tele'á, pea 'oku hā hake ia 'o hangē ha fu'u sipi likoliko 'i lalo 'i ha langi lanu pulū vaivaí.

*Kuo pau ke tau 'ilo'i
'oku tau ma'u 'a e
mālohi mo e ivi ke tau
mavahe ai mei he 'ea
'uli 'o e tele'á 'o 'alu
ki he maama 'o e la'aá
pea mo e melino mo e
'amanaki lelei 'oku toki
ma'u pē 'i he'ete ha'u ki
he Fakamo'ui.*

'Oku 'i ai e taimi 'i he'etau mo'uí, 'oku hoko e me'a tatau, 'oku tau 'ilo ai 'etau 'efihia 'i lalo 'i he tele'á, 'i he kakapu fakata'elata mo fakapo'uli 'i aí. Tupu mei ha ngaahi fili ta'efakapotopoto na'a tau fai, ngaahi 'ulungā-anga 'oku nau fakamamahi 'i 'a e Laumālié, pe ha ngaahi fili fakamamahi mo lahi mo ha ngaahi faingata 'a angamaheni pē 'o e mo'ui matelié, 'oku tau ongo'i ai kuo ma'u kitautolu 'i ha kakapu matolu 'o 'ikai ke tau lava 'o mānava. 'Oku 'ikai ke tau lava 'o sio lelei, 'oku tau ongo'i puputu'u, pea 'oku tau ongo'i kuo tau mavahe mei he maama mo e māfana 'o e 'ofa 'a 'etau Tamai Hēvaní. 'Oku ngalo 'iate kitautolu 'oku fakatatali mai 'a e maama 'a e 'Eiki kiate kitautolu, 'oku ta'alo mai, pea ko e ngaahi laka si'i pē hono mama'o 'o e tuí meiate kitautolú. Kuo pau ke tau 'ilo'i 'oku tau ma'u 'a e mālohi mo e ivi ke tau mavahe ai mei he 'ea 'uli 'o e tele'á 'o 'alu ki he maama 'o e la'aá pea mo e melino mo e 'amanaki lelei 'oku toki ma'u pē 'i he'ete ha'u ki he Fakamo'uí.

'Oku tau fiefia 'i he taimi Kilisimasi ko 'eni 'o e ta'ú 'i hono 'alo'i mai 'o Sisū Kalaisi, ko e Maama 'o Māmaní, 'a ia kuó Ne fakaafe'i kotoa kitautolu ke ha'u kiate Ia pea ki he māmá. 'Oku lava ke tau lau 'i he folofolá 'o kau ki ha kau tangata mo ha kau fafine ne nau monū'ia ke ha'u tonu kiate Ia 'i he taimi 'o e 'Alo'i. Ne ha'u mama'o e ni'ihī, pea ofi mai pē mo e ni'ihī. Na'e hā ha kau 'āngelo ki ha ni'ihī, pea fai 'aki pē 'e ha ni'ihī 'a e fakahā fakatāutahá. Ka na'e tali 'e he tokotaha kotoa pē 'a e fakaafe ke ha'u kiate Ia.

Ko e hā 'e lava ke tau ako mei he kau tauhisipí, Simione, 'Ana, mo e Kau Tangata Potó, 'a ia ne nau monū'ia ke omi 'o mamata tonu ki he valevale ko Kalaisí? 'I he'etau fakalaululoto ki he'enau ngaahi tali 'i he loto faivelenga ki he fakaafe ke ha'u kia Kalaisí, te tau ako ke tau lava lelei ange 'o mavahe hake mei he (inversions) ngaahi tu'unga 'oku fehanga'angai mo hotau tu'unga totonú, 'i ha'atau mavahe mei he ta'emanonga mo e puputu'u 'oku hoko kiate kitautolú, pea tau ma'u 'a e 'amanaki lelei 'oku mahino mo hao-haoa 'a ia 'oku 'omi 'e he Maama 'o e Māmaní.

***'I he'etau mo'ui
fakaeākongá 'oku
'ikai fie ma'u ia
ke tau tuku 'etau
fanga sipí 'i he
ngoué pe kolosi 'i
he ngaahi toafá.
'Oku 'ikai ke
fakatu'asino 'etau
fononga kiate lá;
'oku fakalaumālie
mo fakae'ulungā-
anga ia. 'Oku kau
ai 'a hono tali mo
pukenimā 'Ene
Fakalelei.***

Ko e feitu'u ia 'oku tau ongo'i ai pe ko hai mo'oni koā kinautolu 'i he'etau 'i ai mo Iá, pea tau taau ai mo e palani ta'engata 'a e 'Otuá. 'Oku toe fulihi 'etau ngaahi fakakaukaú, pea 'oku fakafoki mai 'a e 'ilo totonú.

Ko e Kau Tauhisipí

'Oku tau ako 'i he ngaahi veesi 'iloa mei he Luke vahe 2 ha ngaahi mo'oni mahu'inga fekau'aki mo e kau 'uluaki fakamo'oni ki he 'alo'i 'o Kalaisí, 'a e kau tauhisipi 'i he ngaahi ngoue ofi ki Pētelihemá. 'I he "tu'u mai kiate kinautolu 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí, . . . na'a nau manavahē 'aupito" (veesi 9). Ka na'a nau fanongo ki he "ongoongolelei 'o e fiefia lahi" kuo 'alo'i 'a e Fakamo'ui kuo talaki mei mu'á, ko e Misaiá, ko e Kalaisí (veesi 10). Na'a nau fakafanongo ke nau 'ilo'i 'a e faka'ilonga 'e lava ke nau 'ilo ai 'a e Fakamo'uí, 'a ia 'e "takatakai 'aki Ia 'a e kofu, pea tokoto ia 'i he 'ai'angakai 'o e manú" (veesi 12). 'I he 'osi e tala fakafiefia 'a e kau 'āngelo mei he langí, na'e ngaue leva e kau tauhisipí mo pehē, "Ke tau o 'eni ki Pētelihema, 'o mamata ki he me'á ni kuo faí" (veesi 15). Na'a nau omi "fakavavevave" (veesi 16) 'o 'ilo 'a e valevale ko Kalaisí 'o hangē ko hono tala 'e he 'āngeló, pea nau

“liu mai, ‘o fakamālō mo fakafeta’i ki he ‘Otuá’ (veesi 20). ‘I he‘enau loto ke vahevahe atu ‘a e ongoongo nāunau‘ia ‘o hono ‘alo‘i ‘o e Fakamo‘uí, na‘a “nau [fanongonongo] holo [ia].” (veesi 17).

Kuo pau ke tau hangē ko e kau tauhisipí, ‘o ngaue leva, pea fakavavevave, ‘i ha taimi pē ‘oku lea mai ai ‘a e Laumālié kiate kitautolu. Hangē ko e ngaahi lea ‘a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, kuo pau ke “oua ‘aupito ‘aupito na‘a tau teitei fakatoloi ha‘atau muimui ki ha ue‘i ‘a e Laumālié.”¹ Taimi ‘e ni‘ihi hili ha‘atau talangofua ki ha ue‘i ‘a e Laumālié, ‘oku ‘ikai mahino ia kiate kitautolu hono ‘uhinga ne tataki ai kitautolu ‘e he Laumālié ke tau fai ha fa‘ahinga me‘a. Kae hangē ko e kau tauhisipí, ‘oku tau fa‘a mamata ki he hoko ‘a ha ngaahi mana, pea ‘oku tau fakapapau‘i leva ke tau tali ki he ue‘i ‘oku fai mai. ‘Oku lava leva ke tau faka‘aonga‘i ai ha ngaahi faingamālie ke vahevahe mo e ni‘ihi kehé ‘a ‘etau fiefiá mo e fakamo‘oní. ‘I he‘etau fai iá, ‘e lava ke tau fakamālohia ai e tui mo e ‘amanaki lelei ‘a e ni‘ihi kehé, toe fakapapau‘i ange ai mo ‘etau ngaahi fakamo‘oní atautolú, pea ‘omi ai kitautolu ke tau toe ofi ange ki he Fakamo‘uí mo Hono ngaahi halá.

Simione

Ko Simione ‘a e fakamo‘oní falala‘anga ‘e taha ki he valevale ko Kalaisí. Ko ha tangata “angatonu mo fa‘a lotu” ia na‘á ne ma‘u ma‘u pē ha fetu‘utaki mei he Laumālie Mā‘oní‘oní (Luke 2:25). Na‘e fakahā kiate ia “‘e ‘ikai mate ia, kae ‘oua ke ne mamata ki he Kalaisi ‘a e ‘Eikí” (veesi 26), pea na‘á ne mo‘ui pē ‘o ‘amanaki mo hanganaki atu ki ha hoko ‘a e me‘a fakakoloa ko ‘ení. Na‘e ue‘i ia ‘e he Laumālié ke ne ha‘u ki he temipalé ‘i he ‘aho na‘e ‘omi ai ‘e Mele mo Siosefa ‘a e valevale ko Sisuú ki Selusalemá “ke ‘atu ia ki he ‘Eikí” (veesi 22). Na‘e ‘ilo‘i ‘e Simione ko e valevalé ko e Misaia ia na‘e tala‘ofa ‘aki mai peá ne “to‘o hake ia ‘i hono nimá, pea fakafeta‘i ki he ‘Otuá” (veesi 28), ‘o ne kikite‘i ‘a e iku‘anga ‘o e valevale mā‘oní‘oní ‘o pehē ko e “maama ke fakamaama ‘aki ‘a e Senitailé mo e nāunau ‘o ho‘o kakai ko ‘Isilelí” (veesi 32).

‘I he mo‘ui mā‘oní‘oní mo faivelenga ‘a Simioné na‘e lava ai ke ne ‘i he temipalé ke fakamo‘oní‘i ‘a e Māmá ‘i he‘ene ‘ilo‘i iá. Hangē ko Simioné, ‘e lava ke tau feinga ke toe lahi ange ‘etau ongo‘ingofua mo talangofua ki he ngaahi fanafana ‘a e Laumālie Mā‘oní‘oní kae lava ke fou ‘etau mo‘uí ‘i he hala kuo tofa ‘e he‘etau Tamai Hēvaní ma‘a- tautolú. Koe‘uhí he kuo teuteu‘i ‘e Simione ia ke ne malava ‘o ongo‘i pea talangofua ki he Laumālié, na‘e ‘i he feitu‘u totonú ai ‘i he taimi totonú, pea na‘e fakahoko e ngaahi tala‘ofa ‘a e ‘Eikí kiate iá ‘i he founa nāunau‘ia tahá.

‘E lava pē ke foaki mai e ngaahi faingamālie tatau kiate kitautolu takitaha pea ‘e lava pē ke hā e palani ‘a e ‘Eikí ‘i he‘etau mo‘ui. ‘I he taimi ‘oku tau fehanganagai ai mo ha ngaahi fili ‘oku ta‘engata honau mahu‘ingá, ‘i he taimi kuo pau ke fai ai ha fili mahu‘inga ‘i he‘etau mo‘uí, ‘oku fie ma‘u ke maama ‘etau fakakaukau pea tonu ‘etau vakaí. Taimi ‘e ni‘ihi ‘oku tupu mei he fa‘ahinga natula ‘o e ngaahi fili mahu‘inga ko ‘ení ‘a ‘etau ongo‘i ta‘epau‘ia, veiveiua, ‘o a‘u pē ki he ‘ikai ke tau lava ‘o fai ha ngāue, ‘i he‘etau ‘i he tele‘a fakapo‘uli ‘o hono fai e me‘a ‘oku fehanganagai mo e me‘a ‘oku tau tui ki aí. Ka ‘i he‘etau tui pea ngāue ‘o fakatatau ki he ngaahi tefito‘i mo‘oní mā‘oní‘oní, ‘e māmālie pē ha‘atau mamata ki he hāsino e palani ‘a e ‘Otuá ‘i he‘etau mo‘uí, pea ‘oku toe fakafoki mai kitautolu ki he huelo ngingila ‘o e ‘ofa ‘a e ‘Otuá.

Ana

Ko ‘Aná ko ha fefine na‘e “lahi hono motu‘á,” ko ha uitou na‘e fakamatala‘i ko ha “fefine palōfita” (Luke 2:36), ‘a ia na‘á ne anga ‘aki ‘i he‘ene mo‘ui fuoloa mo faivelengá ‘a e fa‘a ‘aukaí mo e lotú pea na‘e “‘ikai mahu‘i ia mei he [temipalé]” (veesi 37). ‘I he‘ene mamata ki he valevale ko Sisuú ‘i he temipalé, na‘á ne “atu ‘a e fakafeta‘i” ki he valevale ko Kalaisí “peá ne fakahā ia kiate kinautolu kotoa pē na‘e tatali ki he huhu‘i ‘i Selusalemá” (veesi 38).

‘Oku tau ako mei he me‘a ne a‘usia ‘e ‘Aná ‘e lava pē ke tau mo‘ui faivelenga ‘i he ngaahi tūkunga kotoa pē kapau te tau

KO E TALA KI HE KAU TAUHISIPÍ: ‘E DEL PARSON; KO E LOTU FAKAFETA‘I ‘A SIMIONÉ: ‘E ROBERT T. BARRETT; KO E UHO ‘O E ‘AMANAKI LELEI: ‘E EISPETH YOUNG; ‘OUA NANA HIKI HANO TATAU; KO E AU‘ATU: ‘E MICHAEL ALBRECHTSON; ‘OUA NANA HIKI HANO TATAU

‘aukai mo lotu ma’u pē pea kapau he ‘ikai ke mavahe ‘a e tempalé mei hotau lotó. Kapau kuo te’eki ai ke tau ma’u ‘a e faingamālie ke ‘alu atu ki ha tempale ‘o ma’u hono ngaahi tāpuakí, te tau kei lava pē ‘o ma’u ‘a e ngaahi tāpuaki ‘oku ha’u ki he’etau mo’uí ‘i he taimi ‘oku tau mo’ui taau ai ke ma’u ha lekomeni tempale. Kuo toutou fakaafe ‘i kitautolu ‘e he kau palōfitá ke ‘i ai ha’atau lekomeni tempalé neongo he ‘ikai ke tau lava ‘o ‘alu ki he tempalé koe’uhi ko ha tūkunga ‘oku tau ‘i ai.² ‘E lava ke tau mahiki hake mei he ngaahi momeniti fakapo’ulí ki he maama ‘o e loto fakafeta ‘i ‘i he’etau lotu he tempalé pea ‘i

‘I he’etau fakalaululoto ki he ngaahi tali ‘a e kau tauhisipi, Simione, ‘Ana, mo e Kau Tangata Potó, ‘e lava ke toe lelei ange ai ha’atau ako ke tau mavahe mei he ngaahi me’a ‘oku fehanganangi mo e me’a ‘oku tau tui ki ai, ‘etau ta’emanongá mo e puputu’ú, pea ‘oatu kitautolu ki he Maama ‘o Māmaní.

he’etau fakamo’oni ‘i ‘a Sisū ki he kakai kotoa pē ‘oku nau fekumi ki he melinó mo e ‘amanaki lelei.

Ko e Kau Tangata Potó

Faka’osí, ‘oku tau lau ‘i he Mātiu 2 ‘o kau ki he Kau Tangata Potó, ‘a ia ne nau fononga mama’o mai, hili ‘enau “mamata ‘i he potu hahaké” pea mahino kiate kinautolu ‘a e faka’ilongá (veesi 2). Na’a nau ō mai ‘o fekumi kiate Ia mo ‘enau ngaahi me’a’ofa ke fakalāngilangi ‘i mo hū kiate Ia, mo fehu’i, “‘Oku ‘i fē ia ‘a ia kuo ako ‘i ko e Tu’i ‘o e kakai Siú?” (veesi 2). ‘I he ‘osí ‘enau fekumí pea nau ‘ilo’i ‘a e valevale ko Kalaisí, na’a nau “fakatōmape’e ‘o hū kiate ia” pea foaki ‘enau ngaahi koloá (veesi 11). Neongo ‘enau fetaulaki mo e kākā ‘a Hēlotá, ka ne “valokia ‘a kinautolu ‘e he ‘Otuá, ‘i he misi, ke ‘oua te nau toe ‘alu kia Hēlota” ka ke nau foki ki honau fonuá “‘i ha hala kehe” (veesi 12). Na’e fai fakatatau e Kau Tangata Potó ki he fakahā

ko ‘eni mei he ‘Otuá ‘o nau malu ‘i e fāмили mā’oni’oni mei he ngaahi taumu’a kākā ‘a Hēlotá.

‘Oku lahi e me’a ‘e lava ke tau ako mei he Kau Tangata Potó. ‘Oku totonu ke tau hangē ko kinautolú, ‘o tau ako ‘a e folofolá pea ‘ilo’i ‘a e ngaahi faka’ilonga ke tau fakasio ‘i he’etau teuteu’i ‘a e māmaní ki he Hā’ele ‘Angau mai ‘a e Fakamo’uí. Pea ‘i he’etau fekumi mo fakalaululoto ki he folofolá, ‘e toe kakato ange ai ‘a ‘etau holi ke fekumi ki he ‘Eikí ‘i he ‘aho kotoa pē ‘o ‘etau mo’uí, pea tuku ‘etau siokitá, fielahí, mo ‘etau angatu’ú ko ‘etau me’a’ofa ia kiate Ia. ‘I he ma’u mai ‘o e ngaahi fakahā fakatāutahá ke nau fetongi e ngaahi palani kuo tau faí, ‘e lava ke tau talangofua ‘i he’etau tui mo falala ‘oku ‘afio’i ‘e he ‘Otuá ‘a e me’a ‘e lelei taha ma’atautolú. Pea ‘i he’etau mo’ui ‘aki e anga fakae’apose-tolo mo’oni, kuo pau ai ke tau fakatōmape’e ‘o hū ki he Fakamo’uí ‘i he loto fakatōkilalo mo e ‘ofa.

‘I he mo’ui fakaeākonga ko ‘ení ‘oku ‘ikai fie ma’u ia ke tau tuku ‘etau fanga sipí ‘i he ngoué pe kolosi ‘i he ngaahi toafá. ‘Oku ‘ikai ke fakatu’asino ‘etau fononga kiate Iá; ‘oku fakalaumālie ia mo fakae’ulungāanga. ‘Oku kau ai ‘a hono tali ‘o e fo’i mo’oni ko ia ‘oku ta’efakangatangata ‘a ‘Ene Fakalelei pea ‘oku ne kāpui ‘a e tapa kotoa pē ‘o ‘etau mo’uí— ‘etau angahalá, vaivaí, mamahí, mahakí, mo e faingata’a’iá (vakai, ‘Alamā 7:11–13). ‘Oku ‘uhinga ia te tau lava ‘o tukuange ‘a e ngaahi me’a’o ko ia ‘oku nau pukepuke hifo kitautolu ‘i he kakapú ka tau mo’ui ‘i he māfana mo e ‘ofa ‘a e Maama ‘o Māmaní. Hangē ko e akonaki ‘a Palesiteni Henelí B. ‘Aealingi, ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí: “Ko ha fakaafe ‘a e ngaahi fo’i lea ko ia ko e “ha’u kia Kalaisí.” Ko e fakaafe mahu’inga taha ia te ke lava ke fai ki ha taha. Ko e faka-afe mahu’inga taha ia ‘e lava ke tali ‘e ha taha.”³ ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, “The Spirit Giveth Life,” *Ensign*, May 1985, 68, 70.
2. Ke sipinga ‘akí, vakai ki he Howard W. Hunter, “The Great Symbol of Our Membership,” *Tambuli*, Nov. 1994, 6.
3. Henry B. Eyring, “Ha’u kia Kalaisí,” *Liahona*, Mā’asi 2008, 49.

“E lava fēfē ke u fakatu'amelie ki he kaha'ú?”

Oku tau a'usia kotoa pē ha ngaahi taimi 'oku hangē ka taulōfu'u mai ai 'a e fakalotosi'í mo e ngaahi ongoongo fakamamahí, 'o hoko fakatāutaha 'eni pe fakamāmanilahi he taimi 'e ni'ihi. Ka kuo pau ke tau manatu'i 'oku 'i ai ha'atau 'uhinga ke ma'u

'a e 'amanaki lelei koe'uhí ko 'etau tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisí.

I he konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2009, na'e fakamanatu mai ai 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni kiate kitautolu 'a e fekau 'a e 'Eiki "ke mou fiefia" (T&F 68:6) peá ne fai mai mo e ngaahi lea fakalotolahi ko 'ení: "Neongo 'e fakatahataha 'a e ngaahi 'ao 'okú ne 'omi 'a e matangi, neongo 'e lolo hifo 'a e 'uhá 'iate kitautolu, 'e fakafiemalie' mo poupu'i kitautolu 'e he'etau 'ilo 'a e ongoongolelei mo e 'ofa 'a 'etau Tamai Hēvaní mo hotau Fakamo'uí peá ne 'omi 'a e fiefiá ki hotau lotó 'i he'etau 'a'eva angatonu mo tauhi e ngaahi fekaú. He 'ikai lava i kitautolu 'e ha me'a 'i he māmaní."

Na'a mo e taimi 'e ngali fakamanavahē taha ai e ngaahi me'a 'oku hokó, 'o 'ikai ke ki'i hā mai 'i he tafa'akilangi 'e holo e matangi, 'e lava ke tokoni i kitautolu 'e he mahino 'oku tau ma'u 'o kau ki he ongoongolelei ke tau fakatu'amelie ki he kaha'ú. Hangē ko e lau 'a Palesiteni Monisoni 'i he lea tatau pē: "Okú hā ngingila mai e kaha'ú 'o hangē tofu pē ko ho'omou tu'i" ("Ke Mou Fiefia," *Liahona*, Mē 2009, 92).

Laukonga, Lotu, Malimali

I he ngaahi ta'u si'i kuohilí, na'e tuku mai kiate kitautolu 'e he kau palesitenisi lahi 'o e Kau Finemu'i 'a e tukupa peseti 'e 100: lau e Tohi 'a Molomoná 'i he 'aho kotoa pē, lotu 'i he 'aho kotoa pē, peá ke malimali. Ne u pehē ke u 'ahi'ahi' i ia pea hokohoko atu pē ki he lōloa taha te u lavá. Ne u 'ohovale 'i hono fakahoko 'e he tukupaá ha fu'u liliu lahi 'i he'eku mo'uí. Ne u fiefia ange, ne u ma'u 'a e Laumalié, pea ne u ma'u ha loto fakatu'amelie. Neongo ne u kei fehanga'angai pē mo e filí, ka ne tokoni i au 'e he mālohi 'o e Laumalié ke u kātaki' i ia 'i he fiefia.

'Aliana G., ta'u 16, Veisinia, USA

Ma'u 'a e 'Amanaki Lelei

'Okú ou pehē ko e me'a mahu'inga taha 'e lava ke tau fai ke tau pukepuke ai ha loto fakatu'amelie ko 'etau malimali pea ma'u ha 'amanaki lelei! Kuo tokoni i au 'e he 'amanaki lelei 'i he ngaahi founa kehekehe lolotonga 'eku mo'uí. Kuo pau foki ke tau fakakaukau ki hono faitāpuekina lahi kitautolú pea tau 'ilo' i 'a e 'ofa lahi 'a 'etau Tamai Hēvaní 'iate kitautolú. Te tau hanga kiate Ia ke ma'u mei ai ha melino 'i ha fa'ahinga me'a pē 'oku hoko. Na'e mamahi'ia Hono 'Aló koe'uhí ko kitautolu, ko ia 'okú Ne 'afio' i hotau ngaahi mamahí. 'E lava ke tau ma'u 'a e 'amanaki lelei, fakamo'uí 'a kitautolu, pea tau fiefia foki, 'o fakafou 'iate Ia.

Koli D., ta'u 18, Tuatā, USA

Fakakaukau ki he Fakalelei

Te tau ma'u ma'u pē ha 'amanaki lelei 'i he'etau fakalaulauloto ki he Fakalelei 'a e Fakamo'uí pea 'e tokoni ia ke tau fakatu'amelie ai ki he kaha'ú. 'Okú tau a'usia kotoa pē 'a e ngaahi faingata'a 'i he mo'uí ni. Ka 'i he Fakalelei, 'oku 'i ai e ngaahi founa ke fakalelei' i 'aki e ngaahi faingata'á mo e ngaahi palopalemá, 'i he tafa'aki fakatu'asinó mo e fakalaumalié. 'I he Fakalelei, 'oku lava ke tau sio ai ki he ngaahi founa ko 'ení. Ko e Fakalelei ko hano faka'ali'ali ia 'o e 'ofa 'a e 'Otuá ki He'ene fānaú. 'Okú ta'efakangatanga ia, pea 'oku pehē foki mo 'Ene 'ofa kiate kitautolú. Te tau ma'u heni 'a e loto to'a mo e mālohi ke fehanga'angai ta'e manavahē mo e kaha'ú.

Telolo A., ta'u 18, Laguna, Filipaina

Mo'ui Faivelenga

Ko e ngaahi taimi faingata'á ni ko ha kongapē ia 'o e palani 'a e 'Eiki pea kuo tā tu' o lahi hono tomu'a tala ia talu mei he kuonga 'o e Fuakava Motu'á. 'Okú tala'ofa 'a e 'Eiki' i he kotoa 'o e

'Okú fakataumu'a pē 'a e ngaahi tali ko ha tokoni mo ha fakakaukau, ka 'oku 'ikai ko hano fakahaa' i 'o ha tokāteline 'o e Siasi.

ngaahi tohi folofolá 'o pehē, 'e faitā-puekina mo fakahaofi 'a e kakai mā'oni'oni. 'I ho'o mo'ui faivelengá, 'e 'i ai 'a e Laumālie Mā'oni'oni ke tatakí koe 'i he ngaahi taimi faingata'á ni, ke fakafiēmālie 'i koe, peá ke fakamanatu atu 'oku 'i ai e palani 'a e 'Eikí ma'au. Kapau 'okú ke ma'u ho tāpuaki fakapēteliaké, lau ia ke ke sio pe ko e hā e me'a kuo tokateu 'e he 'Eikí ma'au

Lei B., ta'u 17, Uasingatoni, D.C., USA

Fakakaukau ki Ho Ngaahi Tāpuakí

Ko e taha 'o e ngaahi me'a 'oku ou fiefia mo ma'u ai 'a e amanaki lelei 'i he ngaahi taimi faingata'á ni ko 'eku ki' tu'u si'i hifo 'o fakakau-

kau ki hoku ngaahi tāpuakí pea mo 'eku 'ilo ki he ongoongolelé. 'Oku fakafiefia kiate au 'a e ki'i me'a si'i 'o hangē ko e 'i ai haku kaume'a lelei pe ha me'a faka'ofa'ofa 'o hangē ko e palani 'o e fakamo'uí 'a ia 'okú ne fakafonu 'aki au 'a e fiefiá mo ngaohi au ke u fie vahevahe 'a e fiefia ko iá mo e ni'ihí kehé. Ko e me'a 'eni 'okú ne pukepuke hoku loto fakatu'amelié.

Āneti M., ta'u 15, Misikeni, USA

Manatu ki he Tempalé

'I he taimi 'oku ou lotofa'í a'í, 'oku ou fakalaululoto ki he ngaahi lea 'oku 'i he kongá faka'osi 'o e kaveinga 'a e Kau

Finemu': 'Oku tau tui kapau te tau tali mo faka'aonga 'i 'a e ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'ingá ni 'i he'etau mo'uí, te tau mateuteu ai ke fakamālohia 'a e 'apí mo e fāmilí, fakahoko mo tauhi 'a e ngaahi fuakava topu-tapú, ma'u 'a e ngaahi ouau 'o e tempalé mo fiefia 'i he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui hakeaki'í." 'Oku lava ke u ma'u ha fakafiēmālie 'i he ngaahi leá ni, pea 'oku ou 'ilo 'e fakahoko kinautolu 'i he'eku mo'uí pea 'i he mo'ui 'a e kau finemui angama'a kotoa pē. 'Oku ou ma'u ta'e toe

veiveiua, ha 'amanaki lelei 'i he ngaahi ouau topu-tapu 'o e tempalé. 'Oku 'ikai hano ngata'anga 'o e ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui anga mā'oni'oni, pea 'i he'eku manatu 'i e ngaahi me'a ni, 'oku fonu 'a hoku lotó 'i he fiefia, 'amanaki lelei, 'ofa, mo e lototo'a.

Natalia M., ta'u 18, Melita, Venesuela

Kau ki he Timi 'Oku Ikuná

Ke pukepuke ha loto fakatu'amelié, 'e fie ma'u ke ke 'ilo 'i 'a e mo'oni mahinongofuá ni: ko e timi 'a e 'Eikí 'e ikuna 'i he ngata'angá.

'Oku faingofua. 'Oku 'ikai ke mālohi hake 'a Sētane 'i he 'Otuá. Koe'uhí 'oku tau 'osi 'ilo 'i 'a e tokotaha 'e ikuná, 'e fie ma'u ai ke tau tokanga taha ke kau 'i he timi 'a e 'Eikí. 'I he taimi 'oku tau mo'ui taau ai ke hū he tempalé, 'oku tau tui ai 'a e teunga 'okú ne fakahā ki he 'Eikí 'oku tau kau 'i He'ene timí. 'I he'etau lau e folofolá, fai 'etau lotú, mo tokoni ki hotau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné, te tau ma'u ai 'a e fiefia mo'oni 'a ia 'e faingofua ange ai ke tau ma'u ha tō'onga fakakaukau 'oku lelei.

Peleiteni F., ta'u 17, Tutā, USA

Fakatupulaki ha 'Ulungāanga 'o e Loto Fakafeta'í

'Oua 'e tuku ho'o tokangá 'i he ngaahi taimi faingata'á. 'Oku ou tauhi ha'aku "Tohinoa 'o e Loto Fakafeta'í."

FEHU 'I HOKÓ

""E anga fēfē ha'aku tali e ngaahi fehu'i hoku kaungāme'á 'o kau ki he tempalé lolotonga iá 'oku 'ikai lahi 'eku 'ilo kau ki a'í?"

'I he 'aho kotoa pē 'oku ou tohi ai ha me'a 'e taha pe lahi ange ne u fakamālō ai he 'aho ko iá. Neongo 'ene ngali fakamamahi 'a e 'ahó, ka 'oku ou 'ilo ma'u pē ha me'a ke u fakahounga'i. Tānaki ho ngaahi tāpuakí. 'E lava ke tokoni'i koe 'e ha'o fakatupulaki ha 'ulungāanga hounga'ia ke tuku taha ho'o tokangá 'i he ngaahi me'a lelei 'i ho'o mo'uí.

Esili H., ta'u 18, 'Okalahoma, USA

KO HO KAHA'U FAKA'OFO'OFÁ

"Si'oku ngaahi kaume'a kei talavou, 'oku finangalo e 'Eikí ke ke holi 'aki ho lotó kotoa ke tauhi e

ngaahi tu'unga mo'ui ko 'eni pea mo'ui 'aki e mo'oni 'o e ongoongolelé 'oku hā he folofolá. 'I ho'o fai 'eni, te ke sio fakalaka atu ai mei he taimi ni ki ho kaha'u ngingila mo faka'ofa'ofa, 'oku fonu he ngaahi faingamālie mo e fatongia. Te ke loto fiemālie ke ngāue mālohi mo kātaki fuoloa pea te ke fakatu'amelié pē ki he mo'uí."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí, "Sio ki he Iku'angá mei he Kamata'angá," Liahona, Mē 2006, 44.

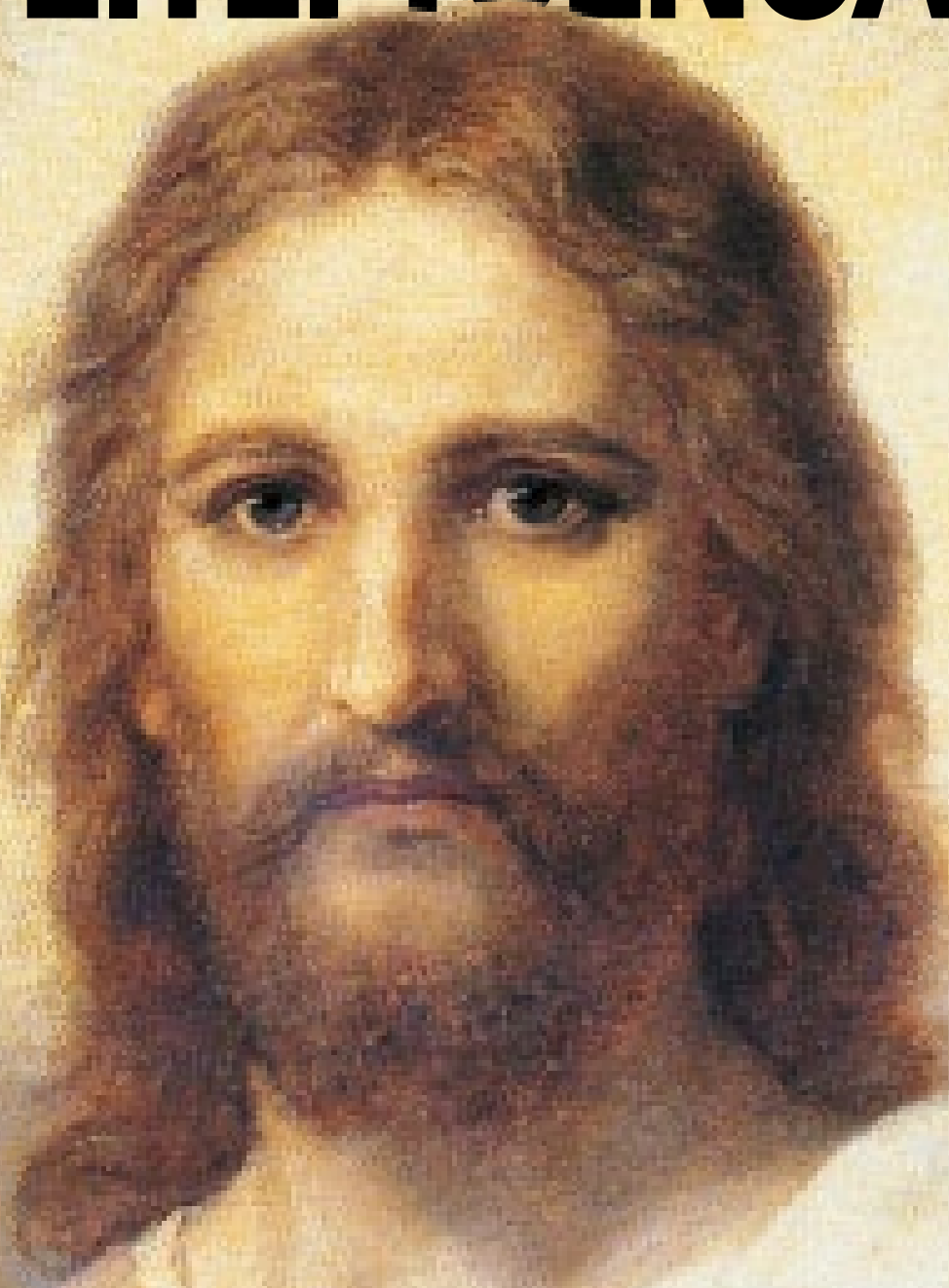
'Omi ho'o talí ki mu'a he 'aho 15 'o Sānuali 2012, ki he:

Liahona, Questions & Answers 1/12
50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA
Pe 'i-meili ki he: liahona@ldschurch.org

'E lava ke 'ētita 'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohi 'a e ngaahi fakamatala ko 'eni mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fá'ele'í, (3) uotí pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke paaki ho'o talí mo e taá.

'OKU 'IKAI TE KE TEITEI TUĒNOA

“E 'ikai te u tuku ke tuēnoa 'a kimoutolu;
te u ha'u kiate kimoutolu”

(Sione 14:18).

Na'e Lilingi Hifo 'e he 'Eikí e Ngaahi Tāpuakí

Ne u fifili, "Ko hai 'a e 'Otuá? Ko Puta, Sīsū Kalaisi, pe ha toe 'otua kehe?"

Fai 'e Kim Koung

Na'e fā'ele'i au 'i Kemipoutia 'a ia ko e tokolahi 'o e kakai aī ko e kau lotu faka-Puta. Hili hono tāmāte'i ha kakai tokolahi 'i he pule 'a e Khmer Rouge, na'e 'ikai mahino ki he tokolahi 'o kinautolu na'e mo'u'i hono 'uhinga na'e tuku ai 'e he 'Otuá, kapau na'e 'i ai ha 'Otuá, ke hoko e me'á ni ki homau kakaí. Ne u fifili ki he me'a tatau pē 'i hoku ta'u 14.

'I he 'osi 'a e pule ko 'ení, na'e kamata ke tali 'i Kemipoutia ha ngaahi tui fakalotu lahi. Ne u puputu'u he na'e kehekehe fau e ngaahi me'a na'e akonaki 'aki 'e he ngaahi siasí. Ne kei tui faka-Puta pē hoku fāmīlī, ka ne u fie ma'u ha tali ki he ngaahi fehu'i 'a hoku lotó: na'a tau ha'u mei fē, ko e hā 'oku tau 'i heni aī, pea te tau 'alú ki fē hili e mo'u'i ní?

'I he'eku foki mai mei he akó he 'aho 'e taha, na'e talamai 'e hoku mehikitungá na'e ha'u ki hono 'apí ha ongo talavou sote hina mo hēkesi 'o fakamatala kau kia Sīsū Kalaisi. Na'á ne ofo he'ena poto lelei he lea faka-Kemipoutiá. Ne u loto ke u 'ilo kia Kalaisi. Ne u fie ma'u ke u 'ilo'i pe ko hai na'á ne ngaohi kitautolú. Ne u fifili, "Ko hai 'a e 'Otuá? Ko Puta, Sīsū Kalaisi, pe ha toe 'otua kehe?"

Ne ma tali mo hoku mehikitungá e ongo faifekaú. Lolotonga e lēsoni 'uluakí, na'á ma ongo'i hono talamai 'e he Laumālié kiате kimaua na'e mo'oni e me'a na'á na lea 'akí. Na'á na 'omai ha'ama Tohi 'a Molomona mo palōmesi mai kapau te ma lau ia, pea kole ki he 'Otuá 'i he loto fakamātoato, 'o tui kiате Ia, te Ne fakahā 'a e mo'oní kiате kimaua. Na'e 'uhingamālie 'aupito ia kiате au. Ne

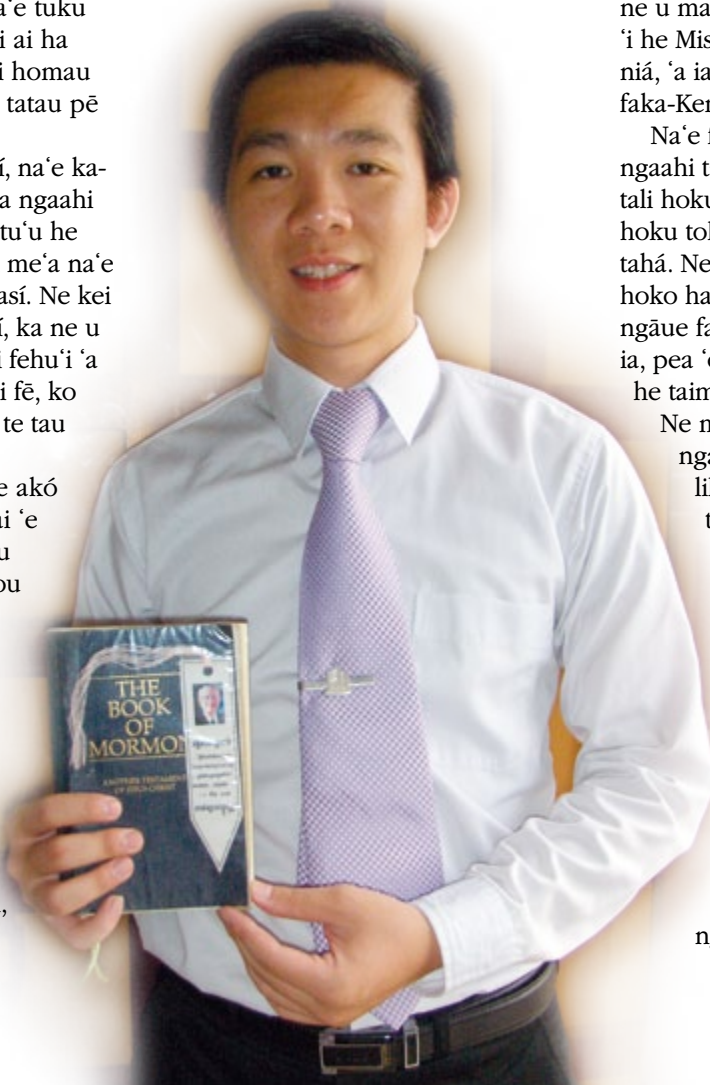
u tali fakataha mo hoku mehikitungá mo 'ene fānaú 'a e ongoongolelé. Na'e papitaiso pea hilifakinima ki-mautolu hili ha māhina 'e taha mei ai.

Ne u 'alu ki he semineli 'i ha ta'u 'e fā pea ta'u 'e taha 'i he 'inisitiutiú peá u hoko ko ha faiako semineli. 'I hoku ta'u 19, ne u ongo'i pē 'oku totonu ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Na'á ku talanoa ki he'eku ongomātu'á, peá na talamai mahalo ko ha fakakaukau lelei ia, ko ia ne u fakafonu leva 'eku foomu kolé. Hili ha māhina 'e taha ne u ma'u hoku uui'i ke u ngāue 'i he Misiona Sakalamenitō Kalefō-niá, 'a ia na'e lea faka-Pilitānia mo faka-Kemipoutia.

Na'e foaki kiате au 'e he 'Otuá ha ngaahi tāpuaki lahi koe'uhi ko 'eku tali hoku uui'i. Na'e 'ikai ke fai 'e hoku tokoua si'i e ngaahi fili lelei tahá. Ne u 'aukai mo lotua ia, pea ne hoko ha mana he te'eki ai ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekaú. Na'á ku papitaiso ia, pea 'okú ne ngāue mālohi he Siasí he taimí ni mo 'alu ki he semineli.

Ne ma'u 'e hoku fāmīlī mo ha toe ngaahi tāpuaki lahi, pea na'e lilingi hifo 'e he 'Eikí ha ngaahi tāpuaki kiате au lolotonga 'eku ngāue fakafaifekaú.

Ko Sīsū 'a e Kalaisí. 'Okú Ne mo'ui. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu takitaha peá Ne 'afio'i hotau hingoá. 'Okú Ne 'afio'i hotau ngaahi faingata'a'ia mo e ngaahi me'a 'oku nau fakafaingata'a'ia'i 'etau ngāue, pea 'oku ou 'ilo te Ne tāpuaki'i 'a kitautolu 'i he'etau feinga ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú. ■

Fai 'e 'Eletā
Carl B. Pratt
'O e Kau Fitungofulú

KO HA FAKAMO'ONI PAU

Koe'uhí ko 'eku tupu hake 'i ha fāmili na'e mālohi he Siasí, 'oku ou fakakaukau ne u tupu hake pē mo ha fakamo'oni. Ne te'eki 'aupito ha taimi te u veiveia ai 'i he mo'oni 'o e ongoongolelei. Hangē ko e to'u tupu tokolahi, ne fa'a 'i ai pē ha ngaahi fehu' 'i hoku 'atamaí, ka ne te'eki ai 'aupito ke u ongo'i na'e 'ikai mo'oni e Siasí.

Ko e tui 'eni na'á ne ue'i au ke u 'alu 'o ngāue fakafaifekau. Ne u 'ilo na'e fie ma'u ke u ngāue fakafaifekau. Pea neongo ne 'ikai ha'aku veiveia fēfē kau ki he Siasí, ka na'á ku 'ilo'i na'e totonu ke u ma'u ha'aku fakamo'oni 'iate au pē.

Na'e kamata 'eku ngāue fakafaifekau 'i Fēpueli 'o e 1961, 'o u mavahe mei he fa'ahita'u momoko 'o Sōleki Sití ki he 'ea vela 'o e fa'ahita'u māfana 'o 'Āsenitiná. Na'e 'ikai ke fai ha ako lea fakafonua ia ma'á e kau faifekau he taimi ko iá, ka na'e palōmesi mai 'eku palesiteni fakamisioná te mau lea faka-Sipeini lelei hili 'emau lau le'olahi e Tohi 'a Molomoná ke 'osi. Ne u ako e lea faka-Sipeini he'eku kei si'i, pea 'i he 'osi pē 'a e ngaahi uike si'i he kamata'angá kuó u lea faka-Sipeini lelei 'aupito, ka ne u kei muimui pē 'i he ngaahi fakahinohino 'a 'eku palesiteni fakamisioná.

'I he 'uluaki kolo ne vahe au ki aí, ne ma nofo mo hoku hoá 'i ha fale

na'e tu'u 'i he tafa'aki ki mui 'o ha falekoloa motu'a. Na'e 'ikai ke ma lava 'o malanga 'i he taimi ho'ataá lolotonga e taimi mohe ho'atā (siesta) 'o 'Āsenitiná, ko ia ne u faka'aonga 'i e taimi ko iá ke u lotu ai mo lau e Tohi 'a Molomoná 'i he hū'anga 'i mu'a 'o e falekoloa motu'á.

'I he 'aho 'e taha, 'i he tafa'aki ki mu'a 'o e falekoloa ko iá 'i ha maile 'e lauafe mei 'api, ne u tu'u ai 'o fakakaukau ki he me'a na'á ku lau. 'I he taimi 'okú ke lotu ai mo fakalaululoto ki he Tohi 'a Molomoná, 'e lava ke takiekina koe 'e he Laumālié. Na'á ku fakalaululoto ki he akonaki na'e 'omai 'e he Tohi 'a Molomoná, na'á ku fakakaukau ki hono liliu 'e Siosefa Sāmīta e 'ū lau'i peletí, pea na'e 'alu hake fakafokifā ha ongo 'iate au. Ne u 'ilo'i he momeniti ko iá na'e mo'oni 'a e me'a kotoa pē na'e ako'i kiate au 'i he kotoa 'o 'eku mo'uí. Ne mahino fakafokifā kiate au ko Siosefa Sāmīta ko e palōfita ia pea na'á ku lau e folofola 'a e 'Otuá. Ne mo'oni kotoa ia.

Ne fakafiefia 'a e ongo fakafokifā ko ia ne u ma'ú. Ne u ongo'i kotoa ia 'i hoku sinó mei hoku 'ulú pē 'o a'u ki hoku louhi'iva'é. Na'e 'ikai ke momoko pe vela. Ka ko ha fakamo'oni pau ia.

Kuo te'eki ai ngalo 'iate au 'a e 'aho ko iá, pea talu mei ai mo

e tu'o lahi 'eku ongo'i e Laumālie Mā'oni'oni. Tupu mei he me'a ko ia na'e hokó, 'oku ou 'ilo'i e Laumālie Mā'oni'oni 'i he taimi 'okú Ne fakamo'oni ai kiate aú. 'Oku 'ikai ke tatau ma'u pē 'a e ongo ko iá, ka ko ha ongo'i māfana mo malu ma'u pē ia.

Neongo 'oku lea fakatāutaha 'a e Laumālié kiate kitautolu, ka ko e palōmesi 'a Molonái 'oku ma'á e tokotaha kotoa pē (vakai, Molonai 10:3–5). 'Oku pehē 'e he palōmesi 'a Molonai 'i he Tohi 'a Molomoná 'e fakamo'oni'i kiate koe 'e he Laumālié 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná 'o kapau te ke lau, ako, fakalaululoto pea lotua ia 'i he loto fakamātoato mo'oni. Ko e palōmesi ko iá kiate au, kiate koe, pea ki he kakai kotoa pē 'i he māmaní. 'E ma'u ha fakamo'oni pau 'e kinautolu 'oku nau fekumi ki aí. ■

'UNU'UNU OFI ANGE KI HE 'OTUÁ

"Na'á ku fakahā ki he kau takí ko e Tohi 'a Molomoná ko e tohi tonu taha ia 'i ha toe tohi he funga māmaní, mo e maka-tu'u-loto 'o 'etau tui fakalotú, pea 'e ofi ange ai ha tangata ki he 'Otuá 'aki ha'ane tauhi hono ngaahi akonaki, 'i ha toe tohi."

Siosefa Sāmīta 'i he *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta (2007), 73.*

Faka'ilonga kiate Koe

“Na’a mo e kau palōfita kotoa pē na’e kikite talu mei he kamata’anga ‘o māmaní—ikai kuo nau lau ki he ngaahi me’a ‘e ni’ihi ‘o e ngaahi me’á ni?” (Mōsaia 13:33).

Fai ‘e Whitney Hinckley

Ko e Kilisimasí ko ha taimi ia ‘oku fonu ‘i he ‘amanaki lelei—‘amanaki lelei ki ha ngaahi me’a ofa, me’akai lelei, mo e ngaahi fakafiefia. Hangē ‘oku fu’u lōlōá ‘a e tatali ‘i he ngaahi ‘uluaki ‘aho ‘e 24 ‘i Tisemá. Fakakaukau atu ā kapau ko ho’o tatali ‘i ha ta’u ‘e 1,000!

Kuo ta’u ‘e laungeau hono kikite ‘i ‘o e ‘Uluaki Kilisimasí—‘a hono ‘alo’i ‘o e Fakamo’uí—meia ‘Īsaia ‘i he Fua-kava Motu’á kia Samuela ko e tangata Leimaná ‘i he Tohi ‘a Molomoná. Na’e ‘ilo’i mo ‘amanaki atu e kau palōfita ‘o e kuonga mu’á ki he ngaahi faka’ilonga ‘o e hā’ele mai ‘a Sīsū Kalaisí, pea na’a nau tatali ‘i he kātaki ki he ngaahi faka’ilonga ko iá. Na’a nau kikite ‘i ‘Ene hā’ele maí koe’uhi kae lava ‘e he kakai kehé ‘o ‘ilo’i ‘a e ngaahi faka’ilongá mo ‘inasi ‘i he fiefia ‘o hono ‘ilo’i kuó Ne hā’ele maí! Ko hono fakahoko ‘o e ngaahi kikite ko iá ko ha fakamo’oni ia Hono uiui’i fakalangi ko e Fakamo’ui mo e Huhu’i.

Lau e ngaahi kikite ko ‘eni ki hono ‘alo’i ‘o Sīsū Kalaisí mo e ngaahi mana ne hoko aí peá ke ‘ilo’i e founa ne fakahoko ‘aki e ngaahi kikité ni.

Fā’ele’i ‘e Mele, ko ha Tāupo’ou

Ngaahi kikitē: ‘I he ta’u ‘e fitungeau kimu’a pea toki fā’ele’i ‘a Melé, na’e kikite’i ai te ne hoko ko e fa’ē ‘a Kalaisí. Na’e tohi ‘e ‘Īsaia ‘o pehē, “Ko [e ‘Eikí] pē te ne ‘oatu kiate koe ‘a e faka’ilongá; Vakai, ‘e tu’itu’ia ‘a e tāupo’ou, pea ‘e fā’ele’i ‘a e tama, pea ‘e ui hono huafá ko ‘Imanuela” (‘Īsaia 7:14).

Ne tala foki ‘e ‘Alamā ko e Si’i ko Mele ‘a e fa’ē ‘a e Fakamo’uí ‘i ha ta’u ia ‘e 80 pea toki ‘alo’i ‘a Sisuú pea mama’o ‘aupito ia mei he feitu’u na’e ‘i ai ‘a ‘Īsaia: “‘E ‘alo’i ia ‘ia Mele, . . . pea ko ha tāupo’ou ia, ko ha me’angāue mahu’inga ia kuo fili, ‘a ia ‘e ‘ō’ofaki pea te ne tu’itu’ia ‘i

he mālohi ‘o e Laumālie Mā’oni’oni, pea fakahifo ha tama, ‘io, na’a mo e ‘Alo ‘o e ‘Otuá” ‘Alamā 7:10).

Fakahokó: Hili ha ta’u ‘e valungofulu mei ai, na’e hā ‘a e ‘āngelo ko Kepalelí “ki ha tāupo’ou kuo fakanofu ki he tangata na’e hingoa ko Siosefa, . . . pea ko e hingoa ‘o e tāupo’ou ko Mele” (Luke 1:27). Ko Melé ko e fa’ē ia ‘a Sisuú, ‘a ia ko e ‘Alo ‘o e ‘Otuá.

Kuo Fanau’i Kiate Kitautolu ha Tamasi’i

Kikitē: Na’e kikite ‘i ‘e ‘Īsaia hono ‘alo’i ‘o e Mīsaia: “He kuo fanau’i kiate kitautolu ‘a e tamasi’i, kuo foaki kiate kitautolu ‘a e foha: pea ‘e ‘i hono umá ‘a e pulé: pea ‘e ui hono huafá ko Faka’ofo, ko Akonaki, ko e ‘Otua Māfima’i, ko e Tamai Ta’engata, ko e ‘Eiki ‘o e Melinó” ‘Īsaia 9:5

Fakahokó: Na’e fakahoko ‘e he ngāue fakafaifekau ‘a e Fakamo’uí ‘a e me’a kotoa pē ne kikite ‘i ‘e ‘Īsaia, ka na’e ‘alo’i ‘a Kalaisi ‘i ha potu mā’ulalo: “He kuo ‘alo’i kiate kimoutolu he ‘ahó ni, ‘i he kolo ‘o Tēvitá, ‘a e Fakamo’uí, ‘a ia ko Kalaisi ko e ‘Eikí. . . . Te mou ‘ilo’i ‘a e tamasi’i kuo takatakai ‘aki ia ‘a e kofu, pea tokoto ia ‘i he ‘ai’anga kai ‘o e manú” (Luke 2:11–12).

‘Alo’i ‘i Pētelihema

Kikitē: Na’e mo’ui e palōfita ko Maiká ‘i he taimi tatau pē mo ‘Īsaia. Na’á ne kikite ‘e ‘alo’i ‘a e ‘Eikí ‘i he kolo ko Pētelihemá: “Ka ko koe, Pētelihema ‘Efalata, neongo ‘okú ke si’i hifo ‘i he ngaahi toko afe ‘o Siutá, ka ‘e ha’u ia meiate koe kiate au, ‘a ia ‘e pule ‘i ‘Isilelí; ‘a ia kuo talu mei mu’a ‘ene hā’ele atu, mei he kamata’angá” Maika 5:2).

Fakahokó: Hili mei ai ha ta’u ‘e fitungeau, na’e fekau ‘e Hēlota ki he’ene kau tangata tohí ke nau talaange ‘a e feitu’u ‘e ‘ilo ai ‘a e pule fo’ou: “Na’e fakapapu ia meiate

kinautolu pe 'alo'i 'i fē 'a e Kalaisí. Pea nau pehē ange kiate ia, 'I PēteliHEMA 'i Siutea" (Mātiu 2:4–5).

'O e Hako 'o Tēvitá

Kikitē: Ne fakahā 'e Selemaia 'i he senituli 'e ono kimu'a pea 'alo'i 'a Kalaisí te ne ha'u mei he hako 'o Tēvitá: "I he ngaahi 'aho ko iá, pea mo e kuonga ko iá, te u fakatupu kia Tēvita 'a e Va'a 'o e mā'oni'oní; pea te ne fai 'a e fakamaau mo e angatonu 'i he fonuá" (Selemaia 33:15).

Fakahokó: 'Oku 'omai kiate kinautolu 'e Mātiu 'a e tohihohoko 'o Kalaisí, 'o fakahā ai e ha'u 'a e 'Eikí mei he tu'i ko ia 'o e kuonga fuoloá: "Ko e tohi 'o e tupu'anga 'o Sisū Kalaisí, ko e 'Alo 'o Tēvita, ko e 'Alo 'o 'Ēpalahame. . . . Pea ko e to'u tangata kotoa pē meia 'Ēpalahame 'o a'u kia Tēvita ko e to'u tangata 'e hongofulu mā fā; pea mei he fetuku ki Papiloné 'o a'u ki he Kalaisí, ko e to'u tangata 'e hongofulu mā fā" (Mātiu 1:1, 17).

Hā'elea 'e he Ngaahi Tu'i

Ngaahi kikitē: Neongo e ngaahi tūkunga mā'ulalo na'e 'alo'i ai 'a Kalaisí, na'e fakahā 'e he kau palōfitá 'e ha'u ha ngaahi tu'i 'o mamata kiate ia: "Pea 'e ha'u 'a e kakai Senitailé ki ho'o māmá, mo e ngaahi tu'í ki he maama lahi 'o ho'o 'alu haké" ('Isaia 60:3).

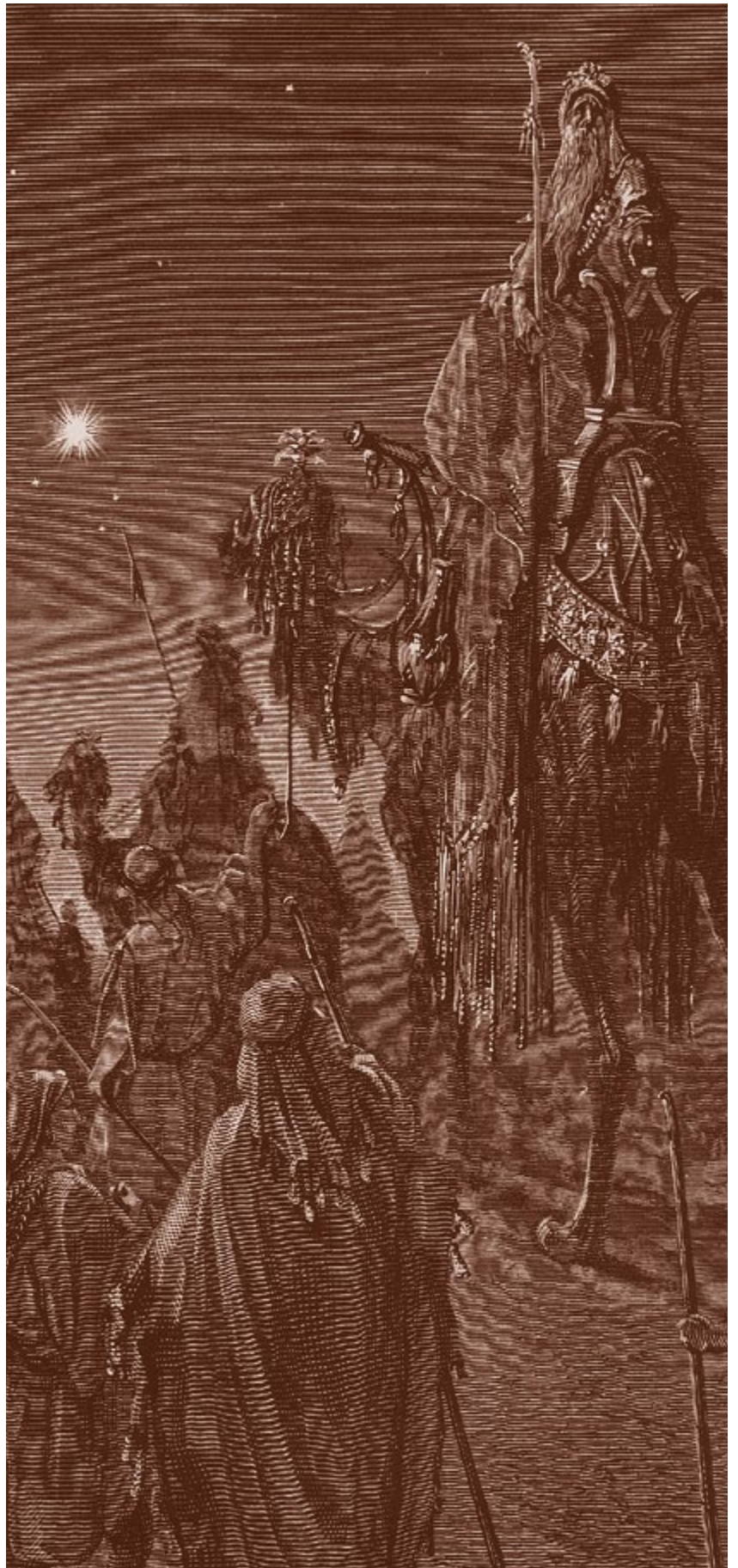
Na'e fakahā 'e Samuela ko e tangata Lei-maná ki he kau Nifái 'i he ta'u 'e nima kimu'a

pea 'alo'i mai 'a Kalaisí 'a e ngaahi faka'ilongá te ne fakamelomelo 'Ene hā'ele maí. Ko e taha 'o e ngaahi faka'ilongá ni 'a e fetu'u ko ia na'e muimui ai e Kau Tangata Potó: "E hopo hake ha fetu'u fo'ou, 'a ia ko ha fetu'u kuo te'eki ai ke mou mamata ki ai, pea 'e hoko 'eni foki ko ha faka'ilonga kiate kimoutolu" (Hilamani 14:5).

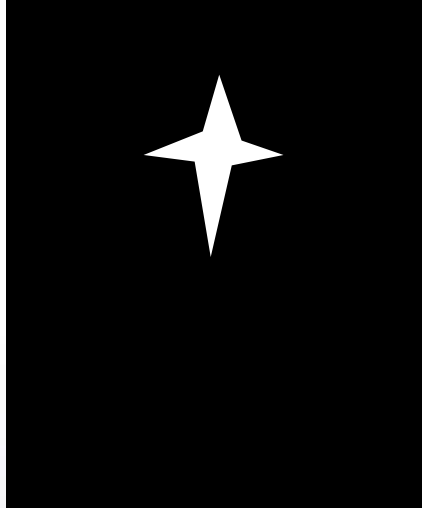
Fakahokó: Na'e 'ilo'i 'e he Kau Tangata Potó 'a e faka'ilonga ke nau fekumi ki aí he kuo pau na'a nau fekumi ki hano fakahoko 'o e ngaahi kikité. Na'a nau pehē, "Oku 'i fē ia 'a ia kuo 'alo'i ko e Tu'i 'o e kakai Siú? he kuo mau mamata 'i he potu hahaké ki hono fetu'ú, pea kuo mau ha'u ke hū kiate ia" (Mātuu 2:2).

'I he Maama Fo'ou, na'e 'ilo'i foki 'e he kau Nifai 'a e ngaahi faka'ilongá pea nau 'ilo'i kuo fakahoko e ngaahi kikité: "Pea na'e hoko 'o pehē, 'io, 'a e kihii momo'i me'a kotoa pē, 'o fakatatau ki he ngaahi lea 'a e kau palōfitá. Pea na'e hoko 'o pehē foki na'e hā mai ha fetu'u fo'ou, 'o fakatatau ki he folofolá" (3 Nifai 1:20–21).

Fakakaukau ki ho'o fiefia 'i he faifai peá ke fakaava ho'o ngaahi me'a'ofa Kilisimasí. 'E fēfē hano fakafehoanaki ki ai kapau na'á ke tatalí ki he ngaahi faka'ilongá 'o hono 'alo'i 'o Kalaisí pea faifai kuó ke mamata ki honau fakahokó? Na'e teuteu'i 'e he'etau Tamai Hēvaní 'a e ngaahi faka'ilongá ni kimu'a, 'o 'ikai koe'uhí pē ke fiefia fakataha 'a e kakai faivelenga 'i he māmaní 'i hono 'alo'i mai Hono 'Aló ka ke fakamo'oni 'a e uiui'i fakalangi 'o Kalaisí. ■

Ngaahi Me'a'ofa Ne Fakakaukau'i Fakalelei

Laipeno

'Aongá: Makehe mei hono mahu'inga fakapa'anga 'o e laipenó, na'e faka'aonga'i ia ko ha me'a fakanamu lelei mo e kaloni.

'Uhingá mo e fakataipé: 'Oku ma'u 'a e laipenó mei he huhu'a namulelei (lesini) 'o ha fu'u 'akau pea na'e faka'aonga'i ia 'i he ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí ki he feilaulau tutú (vakai, Levitiko 2:1), pea 'i he lolo ki hono pani 'o e kau taula'eikí. Ko ia, 'oku lava ke ne fakafonganga'i e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Eikí mo Hono fatongia ko e Lami 'a e 'Otuá 'e feilaulau 'aki koe'uhí ko kitautolu (vakai, Sione 1:29).

Mula

'Aongá: Na'e mahu'inga fakapa'anga foki mo e mulá, ko ha lolo mahi 'oku ma'u mei he huhu'a 'o ha fu'u 'akau, kae mahalo na'e 'aonga ange ia kia Mele mo Siosefa 'i hono ngāue 'aki fakafaito'ó.

'Uhingá mo e fakataipé: 'I he Fuakava Fo'ou, 'oku fa'a faka'aonga'i 'a e mulá ki he fakatolonga 'o e sino kuo pekiá mo hono telió koe'uhí ko e ngaahi me'a na'á ne ma'u 'o lava ai e fakatolonga (vakai, Sione 19:39–40). 'Oku lava ke fakataipe 'e he ngaahi 'aonga fakafaito'ó 'o e mulá 'a e tufakanga 'o Kalaisi ko e Fai Fakamo'ui Pulé, pea lava ke fakataipe 'e hono faka'aonga'i ki he telio 'o ha sino kuo pekiá 'a e "ipu vai mahi" te Ne inu 'i he taimi te Ne mamahi ai koe'uhi ko 'etau ngaahi angahalá (vakai, T&F 19:18–19). ■

Ko e hā ne foaki ai 'e he Kau Tangata Potó 'a e koula, laipeno, mo e mula kia Siosefa mo Melé?

Oku tui e kakai tokolahi ko e taimi 'oku foaki ai ha me'a'ofa, ko e fakakaukau 'oku mahu'ingá. Mahalo ko hono 'uhingá he 'oku hanga 'e he fakakaukau 'oku ne fakatupu hono foaki e me'a'ofa 'o 'ai ke laka hake ia 'i he'ene 'aongá pē pe fakamānakó—'okú ne 'ai 'e ia ke hoko 'a e me'a'ofá ko ha faka'ilonga 'o e 'ofa 'a e tokotaha 'okú ne foakí pe faka'atu'i 'o e tokotaha 'oku foaki ki aí. 'Oku mahu'inga ange foki e ngaahi me'a'ofa ia 'e ni'ihí 'i he fakakaukau pē 'okú ne fakatupu hono foaki e me'a'ofá; 'oku ma'u 'e he ngaahi fa'ahinga me'a'ofa ko 'ení ha ngaahi fakataipe 'oku lahi hono talí 'a ia 'okú ne 'ai 'o toe mahu'inga ange. 'I he taimi 'oku ma'u ai 'e ha me'a'ofa e ngaahi me'a kotoa 'e tolú—'ene 'aongá, hono mahu'inga fakatāutahá, mo e fakataipe 'o hono 'uhingá—mahalo ko

e me'a'ofa ia 'oku fakakaukau'i mo fakahounga'i lahi tahá.

Fakakaukau ki he 'uhinga na'e foaki ai 'a e ngaahi me'a'ofa ko e koula, laipeno, mo e mula ne foaki 'e he kau Tangata Potó ki he valevale ko Kalaisí (vakai, Mātiu 2:11). 'Oku 'ikai talamai 'e he Tohi Tapú hono 'uhinga ne 'omi ai 'e he Kau Tangata Potó e ngaahi me'a'ofa ko 'ení, ka na'e mahu'inga 'aupito e ngaahi me'a'ofa 'e tolú pea mahalo na'e 'i ai honau 'uhinga fakataipe ki he 'Alo 'o e 'Otuá mo 'Ene ongomātu'a fakaemāmaní.

Koula

'Aongá: Ko ha me'a'ofa mahu'inga 'aupito e koulá ki ha ongome'a kei talavou 'e vavé ni pē 'ena fakamole ki ha'ana fononga ki 'Isipite ke hola mei he houhau 'a Hēlotá.

'Uhingá mo e fakataipé: Ko e me'a'ofa angamaheni ia ma'á e ngaahi tu'í 'a e koulá (vakai, 1 Ngaahi Tu'í 9:14, 28) he ko e fakataipe ia 'o e tu'í mo e tu'unga faka'e'i'eiki—ko ha me'a'ofa na'e tāu mo e "Tu'í 'o e ngaahi tu'í" (1 Tīmote 6:15).

‘OKU TOTONU KE Nau LILIU

Na’e ‘ikai ke tali ‘e hoku fāmilí ‘a e Siasí ‘i he taimi na’e papitaiso ai aú. Kuo pau ‘eni ke u fika ‘i pe ko e hā ‘eku me’a ‘e fai ‘i he taimi ‘e fepaki ai ‘enau founga mo ‘uí mo e ngaahi tefito ‘i mo’oni ‘o e ongoongoleléi.

Fai ‘e Francisco Javier Lara Hernández

‘I he taimi ne papitaiso ai aú, ko au toko taha pē ‘i hoku fāmilí ne u tali ‘a e ongoongoleléi. Na’á ku ta’u 10, pea na’á ku fiefia ‘i hono papitaiso aú. Na’e talitali lelei au ‘e he hou’eiki tangata mo fafine ‘o e Uooti Panuko ‘Uluakí ‘i Velakulusi, ‘i Mekisikou. ‘Ikai ko ia pē, ka na’e kamata ‘eku teuteu ke u ngāue fakafaifekau taimi kakatō ‘i he ‘osi pē ‘a e ta’u ‘e taha mei he’eku kau ki he Siasí. Me’a faka-‘ofo’ofa mo’oni ke ‘ilo’i ‘a e Siasí mo’oní, pea na’á ku loto ke u vahevahe ‘a e ongoongoleléi mo e kakai kehé.

Na’e ‘ikai ke tali ‘e he’eku tamaí, hono mali uá (na’e mālōlō ‘eku fa’éé ‘i he’eku ta’u 12), mo hoku ngaahi tokoua ‘e toko tolú ‘a e Siasí. Me’apangó, he na’e ‘ikai ke u tali lelei kiate kinautolu. Na’á ku anga ta’efaka’apa’apa kiate kinautolu. Na’e ‘ikai ke u fakakaukau ‘i ‘e au ‘eku tamaí pe ko ‘ene ngaahi fakakaukau. ‘I he’eku talaange ki ai ‘e vavé ni pē ‘eku ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau, na’e ‘ikai ke ne fiefia koe’uhí he ‘e tuku ‘eku ngāue kae tautefito ki ha’aku ‘alu ki ha feitu’u mama’o. Na’e ‘ikai ke u fiemālie ‘i he taimi kotoa pē na’e fepaki ai e tō’onga mo’ui ‘a hoku fāmilí mo e ngaahi tefito ‘i mo’oni ne u tui ki aí, hangē ko ‘enau sio TV pe

fanongo ‘i ha ngaahi polokalama hiva ne u ongo’i na’e ‘ikai fe’unga mo e ‘aho Sāpaté pe ko hono fakaafe’i au ‘e he’eku tamaí ke u kai ho’atā ‘i he ‘aho Sāpate ‘aukaí.

Ne u fakatonuhia ‘i ‘eku ‘ulungāanga ta’efe’unga ki hoku fāmilí ‘aki ‘eku pehē na’e ‘ikai ke u fai ‘e au ha me’a na’e hala—‘oku totonu ke u mo’ui ‘aki e ngaahi tefito ‘i mo’oni ‘o e ongoongoleléi ‘i he’eku hoko ko e mēmipa ‘o e Siasí, tatau ai pē pe ‘oku sai’ia ai hoku fāmilí. Ne u pehē loto pē ko kinautolu na’e totonu ke nau liliú. Koe’uhí ko ‘eku faka’uhinga ko ‘ení, na’e ‘ikai ke lelei hoku vā mo ‘eku tamaí. Na’e faka’au pē ke kovi ange tupu mei he’eku tō’ongá mo ‘eku fielahí. Ne hokohoko atu pē ‘eku tō’onga ko ‘ení—‘o ‘ikai ke u tokanga ki he’ene lelei fakalaumālié.

Lolotonga ‘eku ako he ‘aho ‘e taha ki he’eku kalasi ‘inisititiutí, ne u sio hifo ki he 1 Nifai 16, ‘i he motu e kaufana ‘a Nifai, ‘o faingata ‘a ke ma’u ha’anau me’akaí. Na’e lāunga e toko taha kotoa pē—‘a Leimana mo Lē-miuela, ‘o hangē pē ne na anga ‘akí, fakataha mo ‘enau tamaí, ‘a e palōfita ko Lihaí. Ko e me’a na’e fai ‘e Nifai ko hono ngaohi ha kaufana mo ha ngahau mei he ‘akaú pea fehu’i ki he’ene tamaí pe ko e fē ‘a e feitu’u ‘oku totonu ke ne ‘alu ki ai ke ma’u ha’anau me’akaí. Na’e lotu ‘ene tamaí ke ma’u ha fakahinohino pea na’e valoki’i ia ‘e he ‘Eikí ‘i he’ene lāungá. Na’e tali lelei pē ‘eni ‘e Lihai pea toe hoko atu hono fatongia ko e taki ‘o hono fāmilí pea mo ha palōfita ‘a e ‘Eikí. Na’e ‘ikai fakamāu’i ‘e Nifai ‘a ‘ene tamaí ‘i hono vaivaí, pe te ne pehē ‘oku ‘ikai totonu ke ne kei hoko ia ko ha palōfita, neongo ne ‘osi fefolofolai ‘a Nifai mo e ‘Eikí pea mamata ‘i ha ngaahi me’a-hā-mai.

‘I he taimi ne u lau ai pea mahino kiate au ‘a e fakamatala ko ‘ení, ne u fakakaukau hake pē he taimi ko iá ki he kovi hoku ‘ulungāangá ki hoku fāmilí. Ne u mā ‘i he’eku tō’ongá—‘i he’eku ongo’i ne u lelei ange au ‘iate kinautolú—pea ne u ongo’i ta’efiemālie ‘i he ‘ikai ke u anga faka’apa’apa ki he’eku tamaí. Ne u loto mamahi ‘i he ‘ikai ke u fakamu’omu ‘a hono vahevahe ‘o e ongoongoleléi mo kinautolú.

Ne liliu māmālie pē 'eku tō'ongā mo hoku 'ulungāangā. Neongo ne 'ikai ke u fa'a loto tatau mo 'eku tamaí, ka ne u feinga ma'u pē ke faka'apa'apa'i 'ene ngaahi fakakaukáu.

Na'e 'ikai ke u sio ki he tu'unga 'e lava ke a'usia 'e hoku fāmīlī. Ne u nofo 'ata'atā pē au 'i honau ngaahi vaivaí. Na'e kamata mei he 'aho ko iá mo e liliu māmālie 'eku tō'ongā mo hoku 'ulungāangā. Ne u feinga ke faka'apa'apa'i ma'u pē 'a e ngaahi fakakaukau 'a 'eku tamaí, neongo ko e taimi lahi na'e 'ikai ke u loto tatau mo ia. Kapau na'á ne fakaafe'i au ki he kai ho'ataá he taimi na'á ku 'aukai aí, ne u kole fakamolemole ange pē ka he 'ikai te u lava 'o kai mo ia. Ne 'ikai ke u kei ongo'i ta'efiemālie 'i he ngaahi polokalama pe ngaahi polokalama hiva ne nau sio pe fanongo ai he 'aho Sāpaté, he ne u manatu'i kuo te'eki ai ke nau fai 'e kinautolu ha ngaahi fuakava mo 'etau Tamai Hēvaní, 'o hangē ko ia kuó u faí.

'I he 'aho 'e taha lolotonga 'eku tokoni ki he'eku tamaí he feime'akaí, ne u fakahā ange 'eku 'ofa lahi kiate iá mo kole fakamolemole ange 'i he'eku anga ta'efaka'apa'apá. Ne u talaange 'eku laukau 'aki ia ko 'eku tamaí pea ne u loto ke melino homa vaá.

Ne kamata ke liliu e me'a kotoa pē. Na'e holo ke si'isi'i e fakakikihí pea puli ai pē. Neongo ne u fakakaukau 'e taimi lōloa pea toki kau hoku fāmīlī ki he Siasí, ka na'e fakalalakaka 'enau tō'onga ki he Siasí. Ne 'ikai mei hoko ha taha 'o e ngaahi liliu ko 'ení kapau na'e 'ikai ke u 'uluaki liliu au.

'I he 'osi e ta'u 'e taha 'eku kau ki he Siasí, na'á ku ngāue fakafaifekau taimi kakato 'i he Misiona Mekisikou Tiwana Mekisikou. 'I he māhina 'e tolu peá u foki ki 'apí, ne u ma'u ha tohi 'o talamai kuo talí 'e hoku fāmīlī 'a e ongoongoleléi pea 'e papi-taiso kinautolu. 'I he'eku foki atú, kuo nau 'osi kau ki he Siasí.

'I he ta'u 'e 15 ne u kau ai ki he Siasí, ko e taha 'o e ngaahi lēsoni mahu'inga taha kiate aú ne u ma'u ia mei he'eku ako e Tohi 'a Molomoná mo e fānau 'a e 'Otuá ne ofi taha kiate aú: 'a hoku fāmīlī. ■

‘E‘iloaki mo Siosefa

‘O kú ke ‘ilo‘i ko Siosefa Sāmita ‘a e ‘uluaki palōfita ‘i he ngaahi ‘aho kimui ní, ka na‘á ke ‘ilo‘i koā ‘ene manako ke katá mo ‘ene ‘ai ke kata e kakaí? pe na‘á ne pusiaki‘i mo hono uaifi ko ‘Emá ha ongo māhanga? Mahalo ko ha ngaahi me‘a si‘i ‘eni ‘oku ‘ikai te ke ‘ilo ‘o kau ki he Palōfita ko Siosefá:

- Na‘e fā‘ele‘i ‘a Siosefa Sāmita ko e Si‘i he ‘aho 23 ‘o Tisema 1805, ‘i Seiloni ‘i Veamoniti, USA, pea na‘e fakahingoa ia ki he‘ene tamaí. Ko e fakahokohoko ‘eni e ngaahi tokoua mo e tuofāfine ‘o Siosefá ‘o fakatatau ki honau ta‘u motu‘á, ko ‘Alavini, Hailame, Sōfolonia, Samuela Halisoni, ‘Ifalame, Uiliani, Kataline, Tani Kālosi, mo Lusi.

- Na‘e puke ‘a Siosefa ‘i he mofi taifoti ‘i hono ta‘u fitú. Na‘e sai e mofi kae tupu ha hangatāmaki ‘i hono va‘e to‘ohemá. Na‘e to‘o ta‘efakaongonoa ha konga hui ‘e hiva mei ai. Na‘e ‘alu ketuketu ‘i he toenga ‘o ‘ene mo‘uí.¹
- Na‘e ta‘u 14 ‘a Siosefa ‘i he taimi na‘á ne fuofua lotu le‘olahi ai pea sio ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí (vakai, Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:17).
- Na‘e mālōlō ‘a ‘Alavini ko e tokoua lahi taha ‘o Siosefá, ‘i he ta‘u 17 ‘a Siosefá. ‘I he ‘osi ha meimei ta‘u ‘e 13 mei ai, na‘á ne sio kia ‘Alavini ‘i ha me‘a-hā-mai kau ki he pule-‘anga fakasilesitalé (vakai, T&F 137:5–7).
- Na‘e ‘ikai loto e tamaí ‘a ‘Emá ko ‘Aisake Heili, kia Siosefa pea ‘ikai ke ne loto ke na mali. Na‘e fili ‘a Siosefa mo ‘Ema ke na hola pea na‘á na mali ‘i he ‘aho 18 ‘o Sānuai 1827.²
- Na‘e mali ‘a ‘Ema mo Siosefa ‘i ha ta‘u ‘e 17 pea ‘i ai ‘ena fānu ‘e toko 11, na‘e mate kei iiki pē ‘a e toko 6.
- Hili ha matoli e fo‘i nifo ‘o Siosefá ‘i ha taimi ne ‘ohofi ai ia ‘e ha kau fakatanga ‘i he 1832, ne ‘ilonga pē ia ‘i he‘ene leá.³
- Na‘e manako ‘a Siosefa ke va‘inga. Na‘e kau he ngaahi va‘inga ko iá ‘a e ‘akapulú, fangatuá, tautolo ‘aki e ngaahi fo‘i pulu ngaohi mei he sinoú, taumāta‘ú, mo e heu ‘akaú.⁴
- Na‘e fakamatala‘i ‘e ha taha Siasi fuoloa e le‘o ‘o Siosefá ‘o pehē ‘oku tatau mo e “ngaahi mana ‘o e Langí.”⁵
- Na‘e sino mālohi mo mā‘olunga ‘a Siosefa, na‘e 6’2" (1.9 m) pea pāuni ‘e 200 (91kk) nai hono mamafá.⁶
- Na‘e ‘ikai ngata pē ‘i he hoko ‘a Siosefa ko e Palesiteni ‘o e Siasí, ka na‘á ne kau foki ‘i he fili palesiteni ‘a e ‘Iunaiteti Siteití.⁷

- Hili hono fakapoongi ‘o Siosefá, na‘e hiki ‘e ‘Eletā Sione Teila (1808–87), ‘i he‘ene kei ‘i he Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘a e fakamatala ko ‘ení kau ki ai, “Kuo fai ‘e Siosefa Sāmita, ko e Palōfita mo e Tangata Kikite ‘a e ‘Eikí, ha me‘a lahi ange ki hono fakamo‘ui ‘o e fa‘ahinga ‘o e tangatá ‘i he māmaní, tuku kehe ‘a Sīsū pē, ‘i ha toe tangata ‘e toko taha ‘a ia na‘e mo‘ui ‘i ai ‘i ha kuonga” (T&F 135:3). ■

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Presidents of the Church* (Church Educational System student manual, 2003), 3–4.
2. Vakai, “Life of the Prophet: Joseph and Emma,” JosephSmith.net.
3. Vakai, “Life of the Prophet: Friend of Man,” JosephSmith.net.
4. Vakai, Alexander L. Baugh, “Joseph Smith’s Athletic Nature,” ‘i he *Joseph Smith: The Prophet, the Man*, ed. Susan Easton Black and Charles D. Tate Jr. (1993), 137.
5. Joseph L. Robinson, ‘i he “Life of the Prophet: Teacher of God’s Truth,” JosephSmith.net.
6. Vakai, Baugh, “Joseph Smith’s Athletic Nature,” 138–39.
7. Vakai, “Life of the Prophet: Leading with Love,” JosephSmith.net.

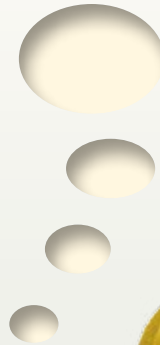

Te u Lava Fēfē 'o MUIMUI 'i he FAKAMO'UÍ?

Ko e vahevahe 'e
'Eletā Kuenitini L.
Kuki 'o e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá ha
ngaahi fakakaukau
fekau 'aki mo e tefito
ko 'ení.

'Oku tau fakahā 'etau 'ofa ki
he 'Otuá 'i he taimi 'oku tau
tauhi ai 'Ene ngaahi fekaú
mo tokoni 'i 'Ene fānaú.

Na'e fakahā 'e he Fakamo'uí
'e 'iloa kitautolu ko 'Ene kau
ākonga 'o kapau te tau fe'ofa'aki
'iate kitautolu.

'I he sākalamēnití 'oku tau lava
ai 'o fakamo'oni 'i ki he 'Otuá
te tau manatu ki Hono 'Aló
mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú 'i
he 'etau fakafo'ou 'etau fuakava
'i he papitaisó.

Muimui 'i hotau palōfita mo'uí, 'a Palesi-
teni Tōmasi S. Monisoni. Ko ha fa'ifa'i-
taki'anga lelei 'aupito ia 'o ha taha 'oku
muimui 'i he Fakamo'uí.

Kuo pau ke tau to'o kiate kitautolu 'a
e huafa 'o Sīsū Kalaisí pea ma'u Hono
'Imisí 'i hotau fofongá koe'uhí ke tau
tatau ange mo la 'i he taimi te Ne há'ele
mai aí.

‘A e Ngaahi Lea Kō Iá

Fai ‘e Angie Bergstrom Miller

Makatu‘unga ‘i ha talanoa mo‘oni

*“Oua na‘a mou fuakava loi ‘i hoku hingoá,
pea ‘oua na‘á ke takuanoa ‘a e hingoa ‘o ho
Otuá” (Levitiko 19:12).*

Na‘e ‘ikai ke sai‘ia ‘a Silipa he fanongo ki he
lea koví, kae tautefito ki he takuanoa ‘e
hono ngaahi kaungāme‘a he akó e huafa
‘o e ‘Eikí.

Na‘á ne pehē ange ki hono ngaahi kaungāme‘á,
“Kātaki mu‘a ‘o ‘oua te mou lea ‘aki ‘a e ngaahi lea
ko iá ke u fanongo ki aí.”

Ka na‘e ngalo ia ‘iate kinautolu he taimi ‘e ni‘ihi,
pea te ne toe fakamanatu ange.

Na‘e fakamāhiki e mata ‘o e kaume‘a ‘o Silipa ko Petí
he ‘aho ‘e taha mo pehē ange, “Io, na‘e ngalo ia ‘iate au.
‘Oku ‘ikai ke lea ‘aki ‘e ha taha ‘a e ngaahi lea *ko iá* ke fa-
nongo ki ai ‘a Silipa. Ko ‘ene feingá ke tau *sai* ‘o hangē ko iá.”
Ne kata e tamaiki fefine kehé.

Na‘e mā ‘a Silipa. Na‘á ne ongo‘i ta‘eoli‘ia ‘i he‘ene kole
ma‘u pē ki hono ngaahi kaungāme‘á ke ‘oua te nau lea ‘aki
‘a e ngaahi lea ko iá ‘i he feitu‘u na‘á ne ‘i aí—kae tautefito ki
he‘enau pehē ‘oku ‘ikai kovi e ngaahi lea ko iá.

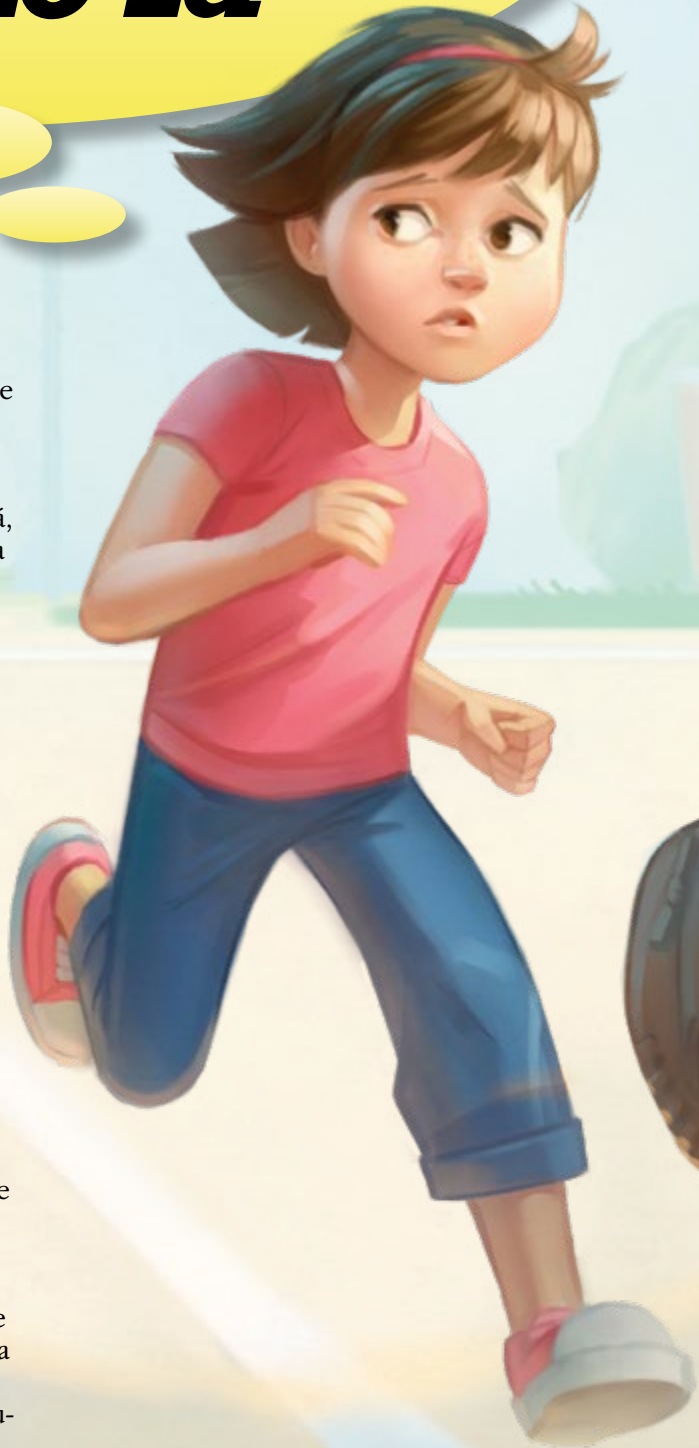
‘I he a‘u atu ‘a Silipa ki ‘api mei he akó, na‘á ne tō tangutu
hifo ‘i hono mohengá. Ne toki hū mai ‘ene fa‘eé hili ha
ngaahi miniti si‘i mei ai, pea talaange ki ai ‘e Silipa e me‘a
na‘e hokó.

Na‘e talaange ‘e he Fine‘eikí, “Oua te ke hoha‘a koe ki ai.
Hokohoko atu pē ho‘o fai e me‘a ‘oku totonú, pea ‘e faifai pē ‘o
‘ikai toe fie lea ‘aki ho ngaahi kaungāme‘á ‘a e ngaahi lea ko iá.”

Ne fehu‘i ange ‘e Silipa, “Ko e hā hono kovi kapau ‘e lea ‘aki ‘e
hoku ngaahi kaungāme‘á e ngaahi lea ko iá? He tahá te u kape-
kape ai au.”

Na‘e pehē ‘e he Fine‘eikí, “Kuo akonekina kitautolu ‘e he kau
palōfitá ‘oku totonu ke tau tauhi kitautolu ke tau taau ke ongo‘i e
Laumālié ‘i he taimi kotoa pē. ‘Oku fakamamahi‘i ‘e he ngaahi lea
koví ‘a e Laumālié.”

Na‘e manatu‘i ‘e Silipa e ngaahi taimi na‘á ne ongo‘i ai ‘a e Lau-
mālié: ‘i he efiati fakafāfili ‘i ‘apí, ‘i he‘ene fai ‘ene fakamo‘oní,
‘i he taimi na‘e foaki ange ai hono tāpuaki ‘e he‘ene tamaí. Na‘e

sai'ia 'a Silipa 'i he'ene ongo'i e Laumālié, pea na'e 'ikai ke ne fie fai ha me'a te ne maumau'i 'a e ongo māfana mo nonga ko iá.

Na'á ne fakapapau'i ke kei hoko atu pē 'ene hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga ki hono ngaahi kaume'á mo tokoni'i kinautolu ke mahino na'e 'ikai ke sai'ia he fanongo ki he ngaahi lea ko iá.

Na'á ne toe fanongo pē he ngaahi lea ko iá 'i 'apiako he 'aho hono hokó.

Na'e kole ange 'e Silipa kia Peika, "Kātaki mu'a 'o 'oua 'e lea 'aki 'a e ngaahi lea ko 'enā ke u fanongo ki aí."

Na'e 'ai e fu'u sio atu 'a Peika kia Silipa pea 'ikai toe tokanga ia ki ai. Na'e fiefia 'a Silipa na'á ne lea ange ki ai ka ne ongo'i loto mamahi he 'ita hono kaungāme'á.

'I he taimi mālōlō ne fanongo 'a Silipa ki hano toe

lea 'aki 'e ha taha 'a e ngaahi lea ko iá. Ko Peti ia.

Na'e pehē ange 'e Silipa, "Kātaki mu'a 'o 'oua te ke lea 'aki ia ke u fanongo ki aí."

Na'e pehē ange 'e Peti, "Kātaki," mo fakamāhiki mai hono matá.

Ne toe ongo'i ngali vale pē 'a Silipa.

Na'e taa'i 'e Silipa e fo'i pulú 'i he'enau ako sofipolo he tuku 'a e akó. Ne a'u e fo'i pulú ia ki he kolo 'uluakí 'oku te'eki a'u atu ki ai 'a Silipa ia. Ne fanongo atu 'a Silipa ki he takuanoa 'e Poni ko e ta'ahine fo'ou he timí, 'a e huafa 'o e 'Eikí.

Na'e 'ai 'ene ki'i tu'u. Kuo pāhia ia he kole ange ki he kakaí ke 'oua te nau lea 'aki 'a e lea ko iá kae fanongó. Na'e 'ikai ke ne loto ke fakakata 'aki ia 'e he tamaiki fefine kehé.

"Kātaki mu'a 'o 'oua te mou lea 'aki 'a e lea ko 'ení he feitu'u 'okú ne 'i aí."

Na'e tafoki hake 'a Silipa ke sio pe ko hai na'e leá.

Na'e talaange 'e Peti kia Poni ko e ta'ahine Siasi 'a Silipa pea na'e 'ikai ke ne lea 'aki e ngaahi lea ko iá pea na'e 'ikai foki ke ne ongo'i fiemālie he fanongo ki he ngaahi lea ko iá.

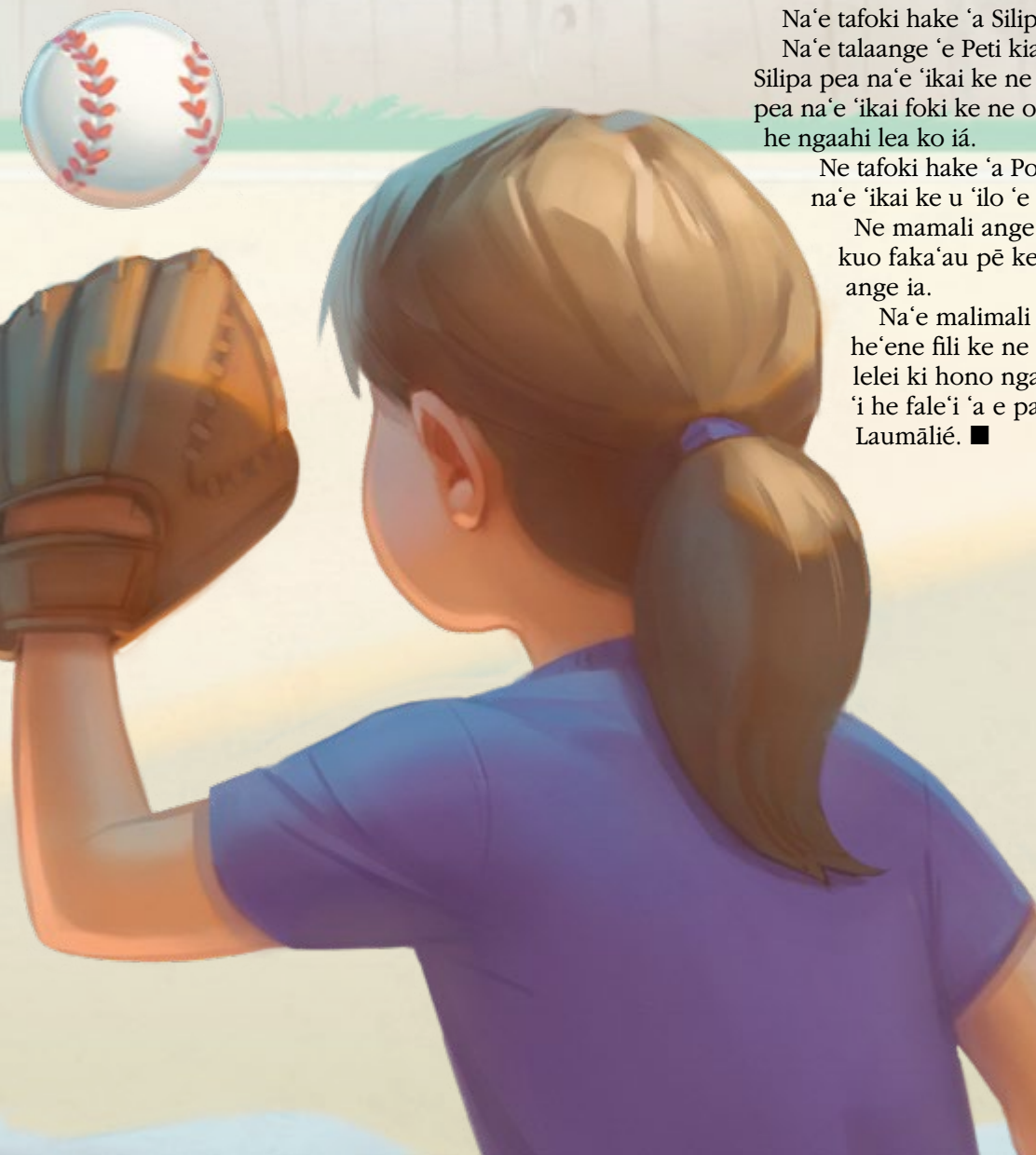
Ne tafoki hake 'a Poni 'o sio kia Silipa. "Kātaki, na'e 'ikai ke u 'ilo 'e au."

Ne mamali ange 'a Peti kia Silipa. "Mahalo kuo faka'au pē ke mau hangē ko koé," ko Peti ange ia.

Na'e malimali 'a Silipa. Na'á ne fiefia 'i he'ene fili ke ne hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei ki hono ngaahi kaungāme'á mo muimui 'i he fale'i 'a e palōfitá ke ne tauhi ma'u e Laumālié. ■

Te u ngāue 'aki e huafa 'o e Tamai Hēvaní mo Sísū Kalaisí 'i he anga 'apasia. He 'ikai ke u kapekape pe lea 'aki ha ngaahi lea ta'efe'unga."

Ko Hoku Ngaahi Tu'unga 'Ulungāanga 'i he Ongongoleleí

Ko 'Etau Pēsi

'Enisī D., ta'u 11, Pelū

'Aliana A., ta'u 9, Palāsila

Ko e 'Alo'i 'o Sīsūú, tā 'e Angeles R., ta'u 10, Polivia

Lepeka A., ta'u 7, Venesuela

'I he Kilisimasi 'e taha ne u 'oange ai ha ngaahi kaati tufa lahi ki hoku ngaahi kaungāme'á mo 'eku kau faiako 'i 'apiakó. 'I Sā-nuali ne talamai ai 'e ha faiako ne u 'oange 'a e kaati ki ai na'á ne telefoni ki he fika 'i he kātī pea na'e ma'u mai ha'ane DVD Kilisimasi. Na'á ne sio ai pea na'á ne sai'ia 'aupito ai. 'Oku ou pehē 'oku makehe 'a e ngaahi kaati tufá. 'I he taimi 'oku ou hanga ai 'o tufá, 'oku lava pē ke u ongo'i e Laumālié. 'Oku ou fiefia he'eku vahevahe 'a e ongoongolelei mo e ni'ihī kehé. 'Oku ou 'ilo 'oku mo'ui 'a Sīsū Kalaisi pea 'okú Ne 'ofa 'iate kītautolu hono kotoa.

Leieni R., ta'u 11, Palāsila

'Ave ho'o tā fakatātaá, la'itaá, me'a na'á ke a'usia, pe fakamo'oní ki he Ko 'Etau Pēsi ki he liahona@ldschurch.org, 'o fokotu'u 'a e "Our Page" 'i he laine ki he kaveingá. Pe meili ki he:

Liahona, Our Page

50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024,
USA

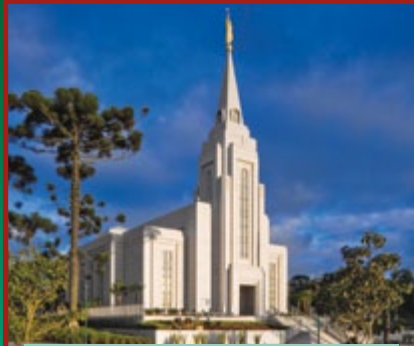
Ko e me'a kotoa pē 'oku fakahū mai, kuo pau ke fakakau mai ai 'a e hingoa kakato 'o e fānaú, tangata pe fefine, mo hono ta'ú (kuo pau ke ta'u 3 ki he 12) pea fakahā mo e hingoa 'o e mātu'á, hono uōtí pe koló mo e siteikí pe vahefonua, pea mo e tohi fakangofua 'a 'ene mātu'á ('e tali pē kapau 'e 'i-meili mai) ki hano faka'ao-nga'i e tā 'o e fānaú mo e me'a na'e fakahū mai. 'E lava pē ke 'ētita'i 'a e me'a 'oku fakahū mai ke mahino mo lōloa fe'unga.

Ngaahi Kaati Temipalé

Ke ngaohi ha’o Ngaahi Kaati Temipale pē ‘a’au, to’o e peesi ko ‘ení mei he makasiní, fakapipiki ia ki ha pepa fefeka, pea kosi ‘o to’o e ngaahi kātí. Te ke lava ‘o tĀnaki atu e ngaahi kaati ko ‘ení ki he ngaahi kaati ‘oku ha ‘i he makasini takitaha ‘o e 2003 mo e makasini ‘o ‘Epeleli 2005 mo Sepitema 2007. Ke paaki ha toe ngaahi tatau lahi ange, hū ki he liahona.lds.org.

Temipale Lekisipeeki ‘Aitahoó
Na’e fakatapui he ‘aho 10 ‘o Fēpueli 2008,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Kulitipa Palāsilá
Na’e fakatapui he ‘aho 1 ‘o Sune 2008,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Panamā Siti Panamāá
Na’e fakatapui he ‘aho 10 ‘o ‘Aokosi 2008,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Tuini Folo ‘Aitahoó
Na’e fakatapui he ‘aho 24 ‘o ‘Aokosi 2008,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Tuleipa ‘Iutaá
Na’e fakatapui he ‘aho 20 ‘o Mā’asi 2009,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale ‘Ōkē Mauniteni ‘Iutaá
Na’e fakatapui he ‘aho 21 ‘o ‘Aokosi 2009,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Venikuva Pilitisi Kolomupia
Na’e fakatapui he ‘aho 2 ‘o Mē 2010,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Tele’a Hila ‘Alesoná
Na’e fakatapui he ‘aho 23 ‘o Mē 2010,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

Temipale Sepu Filipaini
Na’e fakatapui he ‘aho 13 ‘o Sune 2010,
‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni

‘U TĀ ‘O E TEMIPALE LEKISPEEKI ‘AITAHOÓ NA’E FAI ‘E DAVID D. WOOLF; TEMIPALE KULITIPA PALĀSILÁ NA’E FAI ‘E JOHN LUKE; TEMIPALE PANAMĀ SITI PANAMĀÁ, VENIKUVA PILITISI KOLOMUPIÁ, MO E SEPU FILIPAINI NA’E FAI ‘E MATTHEW REIER © IRI; TEMIPALE TUINI FOLO ‘AITAHOÓ NA’E FAI ‘E ANDREA NIELSON © IRI; TEMIPALE TULEIPA ‘IUTAÁ NA’E FAI ‘E CHRISTINA SMITH © IRI; TEMIPALE ‘ŌKĒ MAUNITENI ‘IUTAÁ NA’E FAI ‘E DONALD MEYERS; TEMIPALE TELE’A HILA ‘ALESONÁ NA’E FAI ‘E JOHN LUKE

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitivitī ko 'enī ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

'Oku Ako'i Au 'e he Folofolá fekau'aki mo e **'Alo'i 'o e Fakamo'uí** **pea mo e Hā'ele 'Angauá**

Fai 'e Jennifer Maddy

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

"He ko e Foha 'o e tangatá 'e ha'u ia 'i he nāunau 'o 'ene Tamaí mo 'ene kau 'āngeló; pea te ne toki totongi ai ki he tangata kotoa pē 'o fakatatau ki he'ene ngāuē" (Mātiu 16:27).

Ne ta'u 'e lauiafe mo e fakamo'oni'i 'e he kau palōfitá 'e 'alo'i 'i māmani 'a Sīsū Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otuá. 'Oku lava ke tau lau 'i he folofolá e ngaahi me'a ne lea 'aki 'e he kau palōfitá ni. Na'e pehē 'e 'Īsaia 'i he Fuakava Motu'á 'e hoko 'a Sīsū ko e Pilinisi 'o e Melinó pea te Ne hoko ko e 'ulu 'o e Siasi mo'oní. 'I he Tohi 'a Molomoná, na'e mamata 'a Nifai kia Mele, ko e fa'ē 'a Sisuú 'i ha me'a-hā-mai, peá ne mamata ki hono ako'i 'e Sīsū 'a e kakai he māmani. Na'e akonaki 'a e Tu'i ko Penisimaní ki hono kakai 'o kau ki he ngaahi me'a mana 'e fakahoko 'e Kalaisi 'i he taimi te Ne hā'ele mai ai ki māmani.

'I he ngaahi ta'u si'i pea toki 'alo'i mai 'a e Fakamo'uí, na'e tu'u 'a e palōfita ko Samuelá 'i ha funga 'ā ke

fakahā ki he kakai Nifai 'a e ngaahi faka'ilonga ko ia 'e haá. Na'á ne pehē ko e taimi ko ia 'e 'alo'i ai 'a e Fakamo'uí, 'e hā 'i he langí ha fetu'u fo'ou. 'Oku lava ke tau lau 'i he Fuakava Fo'ou 'o kau ki he fetu'u tatau pē—na'e muimui ai e Kau Tangata Potó ke fekumi ki he vavevale ko Kalaisí.

'I he folofolá, na'e toe malanga'i 'e he kau palōfitá 'a e Hā'ele 'Angaua 'a Sīsū Kalaisi ki māmani. 'I he Tohi 'a Molomoná,

'oku fakamo'oni ai 'a Molonai ki he toe hā'ele mai 'a e Fakamo'uí. 'I he Fuakava Motu'á, 'oku lea ai 'a Malakai 'o kau ki he me'a 'e hoko 'i he ngahi 'aho faka'osí kimu'a pea toki hoko 'a e Hā'ele 'Angauá.

'Oku 'i he folofolá 'a e ngaahi fakamo'oni 'a e kau palōfitá kia Sīsū Kalaisi mei he ngaahi kuonga kehekehe 'i he hisitōliá. 'E lava foki ke tau lau mei he folofolá 'o kau ki he fa'ifa'itaki'anga 'a Sisuú. 'Oku fie ma'u ke tau muimui 'i He'ene fa'ifa'itaki'angá 'i he'etau teuteu ki He'ene toe hā'ele mai ke nofo 'i he māmani.

'EKITIVITÍ

Te ke lava 'o ngaohi ho'o tohi fakatātā pē 'a'au 'o e mo'ui 'a Sīsū Kalaisí. Kosi 'o to'o e ngaahi fakatātā 'i he peesi 65. Fakaava e peesi takitaha 'i he feitu'u 'oku fakahā atú pea fokotu'utu'u maa faka-taha e 'ū pēsí. Ngāue 'aki ha afo 'o fakahū he ngaahi avá ke nono'o fakataha e 'ū pēsí. Te mou lava 'o sio he tohi ni mo ho fāmilí lolotonga ho'omou efafi fakafāmilí 'i 'apí pea mou talanoa ai ki he mo'ui 'a e Fakamo'uí. ■

1

2

3

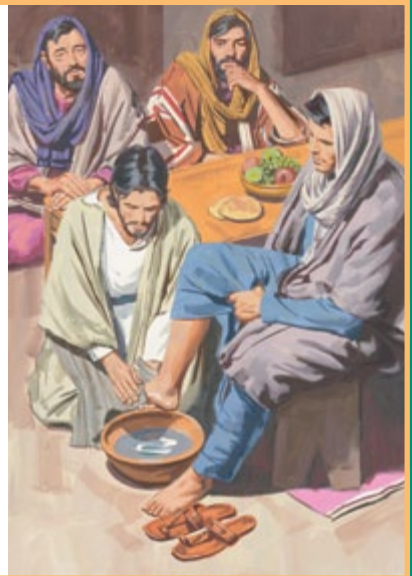
4

5

6

7

8

9

Ko e Fu'u 'Akau **KILISIMASÍ**

Fai 'e Harriet R. Uchtdorf

Kuo toki 'osi e Tau Lahi hono II 'a Māmani, pea ko e toko-lahi taha 'o e kakai 'i Siamané na'e si'isi'i 'enau me'akai pe pa'angá. 'E hoko hoku 'aho fā'ele'í 'i ha ngaahi uike si'i pē kimu'a he Kilisimasí. Na'e 'ikai ke u 'amanaki atu 'e 'i ai ha'aku me'a'ofa Kilisimasi pe 'i hoku 'aho fā'ele'í, he na'á ku 'ilo lelei—neongo 'eku kei si'i—ne fāinga 'eku ongomātu'á ke feau 'emau ngaahi tefito'i fie ma'ú. Na'e 'i ai ma'u pē 'a e fiekaia ia 'i homau koló. Ko ha taimi fakamamahi mo fakata'elata.

Ne u 'ohovale mo fiefia 'i he hoko hoku 'ahó 'i he tuku mai ha me'a'ofa faka'ofa'ofa—ma'aku toko taha pē—'i he tēpile 'i peitó. Ko e me'a'ofa faka'ofa'ofa taha ia ne lava ke u fakakaukau atu ki ai:

ko ha ki'i *Weihnachtsbaum*, ko ha fu'u 'akau Kilisimasi na'e fute pē 'e taha (30 cm) hono mā'olungá, pea teuteu'i 'aki e fanga ki'i me'a teuteu foila na'e ngaohi nima pē. Na'e tapa e maama 'i homau loki talanoá 'i he foilá 'i ha founga na'e faka'ofa'ofa. 'I he'eku sio fakalelei ki he fanga ki'i me'a teuteu foilá, ne u 'ohovale hono fakatokanga'i na'e fakafonu 'aki kinautolu ha lole suka kalamelo. Na'e hangē ia ha maná. Na'e ma'u nai mei fē 'e he'eku fa'eé 'a e ki'i fu'u 'akaú, foilá, mo e suká 'a ia ne faingata'a hono ma'ú?

'Oku a'u mai ki he 'ahó ni mo e 'ikai te u 'ilo pe na'á ne fakahoko fēfē 'a e mana ko 'ení 'i ha taimi na'e 'ikai ma'u ai 'e ha taha e ngaahi me'a mahu'inga ko iá. 'Oku kei toka ia 'i hoku lotó ko ha faka'ilonga 'o e 'ofa mamae 'a

'eku ongomātu'á kiate aú, ko ha faka'ilonga 'o e 'amanaki lelei, 'ofa, mo hono 'uhinga totonu 'o e Kilisimasí.

'Oku mau kei ma'u pē 'i homau 'apí ha fu'u 'akau Kilisimasi lolotonga e fa'ahita'u Kilisimasí, pea 'oku teuteu'i 'aki 'eni ia e ngaahi maama 'uhila mo e ngaahi me'a teuteu kehekehe. 'I he taimi 'oku mau fakataha ai mo 'ema fānaú mo e makapuná, 'oku hanga 'e he faka'ofa'ofa 'o e fu'u 'akaú mo e fetapaki 'a e ngaahi māmá 'o ngaohi ke māfana hoku lotó pea fakafoki mai e ngaahi manatu fiefia ki ha momeniti fakafiefia he fāmílí na'e tupu mei ha ki'i fu'u 'akau mo hano ngaahi me'a teuteu ngaohi mei he foilá. ■

'Oku mali 'a Harriet R. Uchtdorf kia Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki.

Ngaahi Me'a Teuteu 'Oku Ngaohi Nima Pē

Faka'ohovale'i homou fāmilí 'aki ha'ō ngaohi nima pē 'e koe ha ngaahi me'a teuteu! Ko e ngaahi me'a 'eni te ke fie ma'ú:

me'a tofi kükisi fōtungā faka-Kilisimasi pe ha ki'i ipu
 sio'ata si'isi'i
 pepa fekefeka hangē ko ha la'i kaati pe pepa ngaohi
 pousikaati
 penivahevahe
 helekosi
 foila 'alaminiume (fa'iteliha pē)
 kulū huhu'a hinehina
 'ū peni maaka (pe kala pe peni kala)
 filo niti, loufau, pe afo

1. Tā e fōtungā 'o e me'a tofi kükisi pe ipu sio'atā 'i he la'ipepa fekefekā.
2. 'Ai ke tokoni atu ha taha 'o e ongomātu'á 'i hono kosi 'o to'ó.
3. Hae'i ha konga foila 'o kofu 'aki e pepa ne kosí. Faka-pipiki hifo tapa 'o e foilá 'i he tafa'aki ki mui 'o e me'a teuteú. (Kapau 'oku 'ikai te ke faka'aonga'i e foilá, hiki fakalaka koe mei he sitepu ko 'eni pea muimui 'i he toenga 'o e ngaahi sitepú.)
4. Laine'i takai holo e tafa'aki ki mu'a 'o e me'a teuteú 'aki ha kulū. Tuku ke mōmoa lelei e kuluú.
5. Ngāue 'aki ha peni maaka ke valivali e vaha'a laine kuluú. (Kapau 'oku 'ikai te ke ngāue 'aki ha foila, 'e lava pē ke ke faka'aonga'i ha kala pe peni kala.)
6. 'Ai ke tokoni atu ha taha 'o e ongomātu'á 'i hono fakaava e tafa'aki ki 'ounga 'o e me'a teuteú. Fakahū ha me'i filo, loufau, pe afo 'i he avá 'o ha'iha'i 'i 'olunga.
7. Tautau ho'o me'a teuteú 'i he *Weihnachtsbaum* ho fāmilí pe foaki ko ha me'a'ofa.

Fai 'e Spencer S.

Oku ou 'ilo'i 'e ongo ngali kehe nai 'eni, ka na'á ku tånaki pē 'a e pa'anga ke totongi 'aki 'eku ngāue fakafaifekau kimu'a pē ia pea fā'ele'i aú. 'I he 'ilo'i pē 'e he'eku fa'eé 'e 'i ai 'ene pēpeé, na'á ne 'omai ha nge-'esi kapa hu'akau 'o tohi ai 'a e "Pa'anga Ngāue Fakafaifekau." Talu mei he 'aho ko iá mo e fakahaofi 'e hoku fāmili ha pa'anga ki he'eku ngāue fakafaifekau.

Ko e me'a fakafāmili 'a hono tånaki 'o e pa'anga ki he'eku ngāue fakafaifekau. Hili pē hono fā'ele'i aú, na'e 'a'ahi mai 'a kinautolu ne u tamai 'aki mo fa'ē 'akí, ngaahi fa'ē tangata mo e mehikitangá, 'o fa'o e peso Filipaini 'i he kapa pa'angá. Pea 'i he taimi ne hokosia ai e ngaahi 'aho mālōlō hangē ko e Kilisimasí mo e Ta'u Fo'ou, na'e foaki mai 'e he kau mēmipa 'o e fāmili ha pa'anga ke u tånaki atu ki he'eku pa'anga ngāue fakafaifekau.

Taimi 'e ní'hi na'e foaki mai ai 'e he'eku ngaahi kuí ha pa'anga kiate au ko e lelei 'eku akó mo e ngaahi fe'auhi. Na'e 'alu pē foki mo e ngaahi me'a'ofa ko 'ení ki he'eku pa'anga ngāue fakafaifekau. Ne tu'o taha 'eku ma'u ha 'ū

Ko 'Eku Pa'anga Ngāue Fakafaifekau

mētali lahi, pea na'e lau kotoa 'e he tokoua 'eku fa'eé 'a e 'ū mētali peá ne totongi taha taha mai kinautolu. Hili 'eku totongi vahehongofulú, na'e toe 'ave pē foki mo e pa'anga ko 'ení ki he'eku pa'anga ngāue fakafaifekau.

'I he taimi ne papitaiso ai aú, na'e toe lahi ange 'eku fie ngāue fakafaifekau. Na'e fokotu'u 'e hoku fāmili ha taumu'a ke tånaki ha pa'anga fe'unga ke totongi kakato 'eku ngāue fakafaifekau. Kuo 'i ai foki 'eni hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine, pea na'e tånaki atu foki e pa'anga ne mau fakahaofi ki he'enau pa'anga ngāue fakafaifekau 'anautolú.

Ko hoku ta'u hiva 'eni he taimi ni pea kuó u mei a'u ki he vaeuamālie 'o e ta'u motu'a ke u ngāue fakafaifekau aí. Kuo toe lahi ange 'eku faka'amu ke u ngāue fakafaifekau tupu mei he'eku 'ilo'i 'oku tokolahi 'aupito e kakai kuo nau fai e foaki ko e tokoni ki he'eku pa'anga ngāue fakafaifekau.

'E kei hokohoko atu pē 'eku fakahaofi ha pa'anga ki he'eku ngāue fakafaifekau. 'Oku ou 'ilo'i 'e tāpuaki'i au 'e he Tamai Hēvaní ke u lava 'o ngāue fakafaifekau Ma'ana 'i ha 'aho. ■

KO E NGAAHI TEFITO 'O E TUI

'O E SIASI 'O SĪSŪ KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAAHI 'AHO KIMUI NĪ

1 'Oku mau tui ki he 'otua, ko e Tamai Ta'e-ngatá, pea ki Hono 'Alo, ko Sisū Kalaisí, pea ki he Laumālie Mā'oni'oni.

2 'Oku mau tui 'e tautea'i 'a e tangatá koe'uhi ko 'enau ngaahi angahala 'anautolú pē, kae 'ikai ko e maumau-fono 'a 'Ātamá.

3 'Oku mau tui 'e lava 'o fakamo'ui 'a e fa'ahinga 'o e tangatá kotoa pē 'i he Fakalelei 'a Kalaisí, tu'unga 'i he talangofua ki he ngaahi fono mo e ngaahi ouau 'o e Ongoongolelei.

4 'Oku mau tui ko e ngaahi 'uluaki tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e Ongoongolelei ko e: 'uluaki, Tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí; uá: Fakatomalá; tolú, Papitaiso 'i he fakauku ke fakamolemole'i 'a e ngaahi angahalá, faá, Hilifaki 'o e nimá ke ma'u 'a e me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oni.

5 'Oku mau tui kuo pau ke ui ha tangata 'e he 'Otuá, 'i he kikite, pea 'i he hilifaki 'o e nima 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e mafaí, ke malanga 'aki 'a e Ongoongolelei mo fakahoko hono ngaahi ouaú.

6 'Oku mau tui ki he ngaahi lakanga tatau ko ia na'e fokotu'u 'i he Siasí 'i he kuonga mu'á, 'a ia ko e kau 'apsetolo, kau palōfita, kau faifekau, kau akonaki, kau 'evangeliō, mo e ngaahi lakanga peheé.

7 'Oku mau tui ki he me'a-foaki 'o e lea 'i he ngaahi lea kehekehé, kikité, fakahaá, ngaahi me'a-hā-maí, fakamo'ui 'o e mahakí, fakamatala'i 'o e ngaahi lea kehekehé, mo e ngaahi me'a peheé.

8 'Oku mau tui ko e Tohi Tapú ko e folofola ia 'a e 'Otuá 'i he ngaahi me'a kotoa pē 'oku liliu totonú; 'oku mau tui foki ko e Tohi 'a Molomoná ko e folofola ia 'a e 'Otuá.

9 'Oku mau tui ki he ngaahi me'a kotoa pē kuo fakahā mai 'e he 'Otuá, mo e ngaahi me'a kotoa pē 'okú Ne fakahā mai 'i he taimi ní, pea 'oku mau tui te Ne kei fakahā mai 'amui ha ngaahi me'a lalahi mo mahu'inga 'o kau ki he Pule'anga 'o e 'Otuá.

10 'Oku mau tui ki hono tānaki fakataha mo'oni 'o 'Isilelí pea ki hono fakafoki mai 'o e Fa'ahinga 'e Hongofulú; pea ko Saione (ko e Selusalema Fo'ou) 'e langa ia 'i he konitinēniti 'o 'Ameliká; pea ko Kalaisi pē 'e pule 'i he māmaní; pea, 'e fakafo'ou 'a e māmaní 'o ma'u 'e ia 'a hono nāunau fakapalataisí.

11 'Oku mau 'ekea 'a e faingamālie ke hū ki he 'Otua Māfimaí 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'a homau konisēnisi 'omautolu pē, pea tuku ki he kakai kotoa pē 'a e faingamālie tatau, 'o tukuange ke nau lotu, pe 'e founa fēfē, pe 'e fai 'i fē, pe ko e hā te nau lotu ki aí.

12 'Oku mau tui 'oku totonu ke fakaongoongo ki he ngaahi tu'i, kau palesiteni, kau pule, mo e kau fakamaau fakapule'anga, 'i he talangofua, faka'apa'apa'i, mo pou pou ki he laó.

13 'Oku mau tui 'oku totonu ke faitotonu, angatonu, sino ma'a, angalelei, anga-mā'oni'oni, pea failelei ki he kakai kotoa pē; ko e mo'oni, 'oku mau lava ke pehē 'oku mau muimui ki he na'ina'i 'a Paulá—'Oku mau tui ki he ngaahi me'a kotoa pē, 'oku mau 'amanaki lelei ki he ngaahi me'a kotoa pē, kuo mau kātaki'i 'a e ngaahi me'a lahi, pea 'oku mau 'amanaki ke mau lava 'o kātaki'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē. Kapau 'oku 'i ai ha me'a 'oku mā'oni'oni, faka'ofa'ofa, pe ongoongo lelei pe fe'unga mo hono vīkivikī'i, ko e ngaahi me'a ia 'oku mau fekumi ki aí.

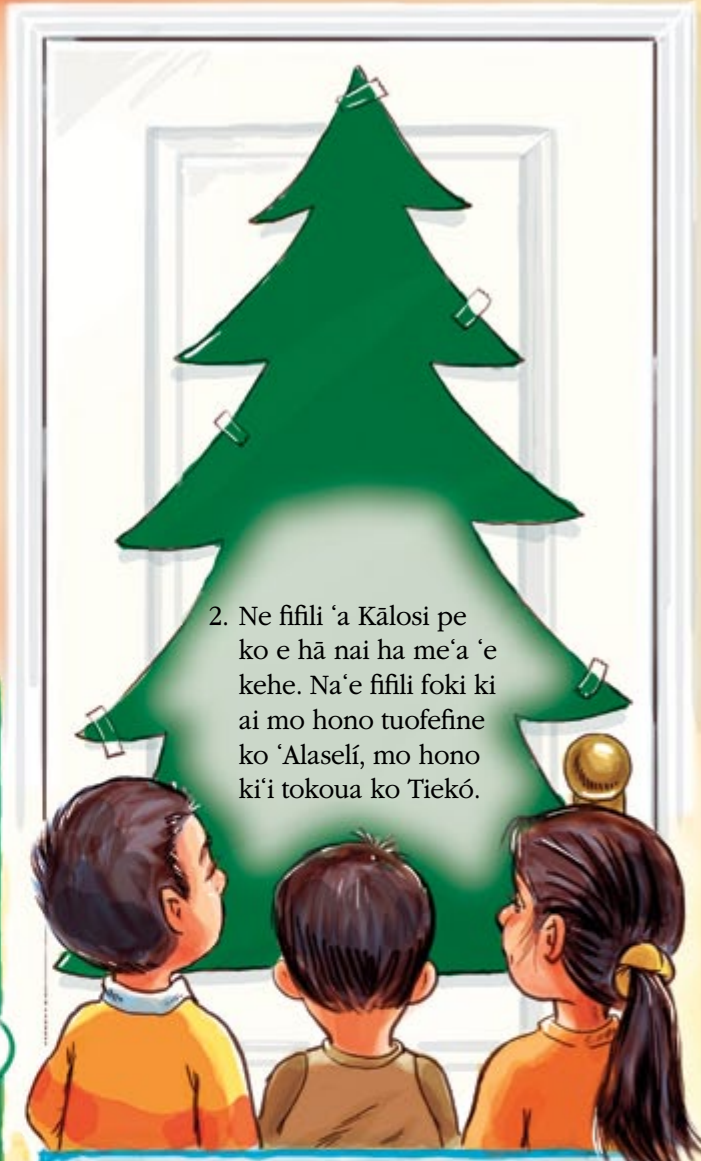
Siosefa Sāmita

Ko ha Fa'ahinga 'Akau Kilisimasi Na'e Kehe

Fai 'e Eliana Osborn

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"To'o 'eku ha'amongá kiate kimoutolu, pea mou ako 'iate au" (Mātiu 11:29).

2. Ne fifili 'a Kālosi pe ko e hā nai ha me'a 'e kehe. Na'e fifili foki ki ai mo hono tuofine ko 'Alaselí, mo hono ki'i tokoua ko Tiekó.

1. Na'e fiefia 'a Kālosi he Kilisimasi. Na'e 'i ai ha me'a fo'ou 'i hono 'apí he ta'u ko 'ení. Na'e fakapipiki ki he matapā lahi ha fu'u 'akau lahi na'e ngaohi 'aki e pepa ngingila lanumata.

Fine'eiki, ko e hā 'oku 'ai ai e fu'u 'akau he matapaá?

Te tau fai ha me'a 'e ki'i kehe 'i he Kilisimasi 'o e ta'u ní.

4. Na'e sai'ia 'a Kālosi he fakakaukau ko iá. Na'e lele 'a 'Alaselí ki he ngaahi me'a teuteú pea to'o mai ha peni kulokula.

Na'e papitaiso 'a Sīsū.

3.

Na'á ku ngaohi e ngaahi me'a teuteu ko 'ení 'aki ha pepa ke 'ai he fu'u 'akau. Te tau tohi'i he me'a teuteú ha me'a 'o kau kia Sīsū 'i he 'aho takitaha pea fakapipiki ia he fu'u 'akau. Ko 'ene a'u pē ki he efiafi kimu 'a he Kilisimasi kuo fonu e fu'u 'akau!

Fo'i me'a lelei ia. 'E lava ke u tohi'i na'e fakahoko 'e Sīsū ha ngaahi me'a mana lahi?

Faka'ofu'ofa ia. Fakatou tōtō atu ho'omo fakakaukā!

5.

6. 'I he pō kotoa pē hili e kai efiāfi, na'e ngaohi 'e 'Alaseli mo Kālosi ha me'a teuteu 'e taha 'o 'ai ki he fu'u 'akaū. Na'e tokoni 'a Tiekō 'aki 'ene tala-ange 'okū ne 'ofa 'ia Sīsū.

7. Ko 'ene faingata'a pē ke na ma'u ha toe ngaahi fakakaukā, na'á na sio ki he folofolá. Na'e 'ikai ke 'ilo'i 'e Kālosi ia ne fu'u lahi pehē e ngaahi veesi kau kia Sīsū!

8. 'I he efiāfi kimu'a he 'aho Kilisimasí, na'e fai 'e he fāmilí ha ngaahi fo'i hiva mo lau e ngaahi me'a teuteu kuo nau 'ai ki he fu'u 'akaū. Na'e fiefia 'a Kālosi he na'á ne 'ilo ha me'a lahi 'aupito 'o kau kia Sīsū. Na'á ne 'ilo'i kuó ne mateuteu atu ki he Kilisimasi 'o e ta'u ní.

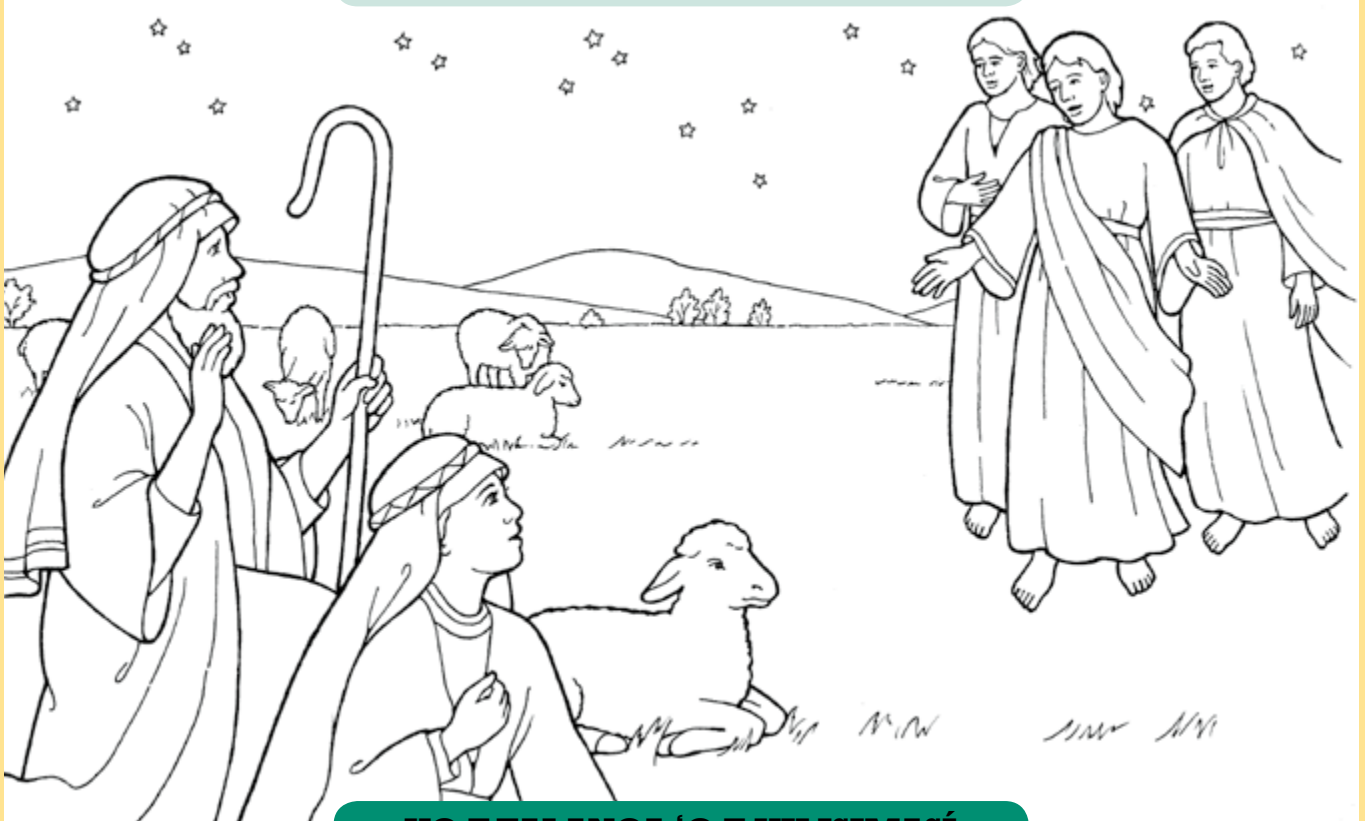

KUMI E NGA AHI FAIKEHEKEHE

‘O ku ako e fānau ko ‘enī ‘o kau ki hono ‘alo‘i ‘o Sīsū Kalaisī ‘aki ‘enau fakafaiva‘i e ngaahi me‘a na‘e hoko ‘i he taimi na‘e ‘alo‘i ai

‘a Sīsū. Sio angé pe te ke lava ‘o ‘ilo‘i ‘a e ngaahi faikehekehe ‘e hiva ‘i he ongo fakatātaá.

KO E TALANOA 'O E KILISIMASÍ

Ngaahi Tokoni Ma'á e Mātu'á

Lau e talanoa 'o e 'uluaki Kilisimasí 'i he Luke 2. 'I ho'o laú, tokoni'i ho'o fānaú ke fakafanongo ki he ngaahi me'a na'e hoko 'oku fakahaa'i atu 'i he ongo fakatātaá pea 'oange ha taimi fe'unga ke valivali ai 'e ho'o fānaú 'a e ongo fakatātaá.

Ngaahi Ongongo 'o e Siasí

Tāpuekina e Kau Palesiteni Fakamisiona Fo'ou 'i hono Mo'ui 'Aki e Tuí

Fai 'e Heather Whittle Wrigley

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e fakaafe'i 'i Sune ha kau palesiteni fakamisiona fo'ou 'e toko 128 mo honau uaifi ki he MTC 'i Polovo, 'Iutā, 'Ameliká, ke ma'u ha fakahinohino kimu'a pea nau mavahe atu ki honau uiui'i.

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i hono fakaava e ako 'aho 'e fā, ne fai mei he 'aho 22 ki he 26 Sune 2011, "Kuo fili kimoutolu mei he kau faivelenga taha 'o e Siasí, pea 'oku mou ma'u 'eni e faingamālie ke laka atu 'o kau he ututa'ú 'i he ngoue'anga 'a e 'Eikí. . . . 'Oku 'ikai ke u 'ilo ha toe mala'e 'okú ne 'omai ha ngoue lose 'alaha manongi mo ta'efa'alaua 'e hangē ko e mala'e 'o e ngāue fakafaifekau 'a ia 'oku uiui'i kimoutolu ki ai."

'Oku omi ha ngaahi hoa mali mei he tapa kehekehe 'o e māmaní—fonua kehekehe 'e 22—pea te nau ngāue 'i he māmaní 'i ha lea fakafonua kehekehe 'e 18. 'Oku kehekehe honau puipuitu'á, ka 'oku 'i ai ha me'a 'oku nau faitatau ai.

'I he feilaulau ko 'eni 'a kinautolu ne toki uiui'i fo'ou ko ha kau palesiteni fakamisioná mo honau ngaahi uaifi ke teuteu fakatu'asino mo fakalau-mālie, 'oku meimei ke nau mamata leva ai ki he tāpuaki 'o 'enau mo'ui 'aki e tuí.

Fakahoko 'o e Feilaulá

'Oku fakatou faingata'a mo fakafiefia fakalau-mālie 'a e uiui'i ko ia ke ngāue ko ha palesiteni fakamisiona 'i ha ta'u 'e tolu. 'I he 'enau tukupā ko ia ki he uiui'i ni, 'oku lahi ha ngaahi hoa mali 'oku nau ki'i tuku fakatatali ai e mo'ui ne nau 'i ai kimu'á, kau ai 'enau ngaahi ngāue ma'u'anga mo'uí mo e fāmilí.

'I he taimi 'e ni'ihhi ko ha mole fakapa'anga ia 'a hono fakatatali ko ia 'a e ngāue ma'u'anga mo'uí. Neongo 'oku 'oange 'e he Siasí ha ki'i pa'anga fe'unga ke mo'ui 'aki 'e he kau palesiteni fakamisioná, ka 'oku fa'a 'i ai pē ha ma'u'anga pa'anga 'a e ongo me'a malí ke tñaki atu

ki he pa'anga ko 'eni 'oku 'oange 'e he Siasí.

'I hono ma'u ko ia 'e Mākisi Mātini mo hono uaifi ko Milaní 'a hona uiui'i ki he Misiona Palāsila Sao Paulo Noaté, ne akonaki ai 'a 'Eletā Sefilí R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, ki he ongo mātu'a Hauai'i ni kuo pau ke fai ha feilaulau, ka na'á ne tala ange ke 'oua 'e fu'u tōtu'a 'ena feilaulá.

Na'e 'alu 'a e fāmilí Mātini ki 'api peá na lotua ke 'ilo e founa te na lava ai ke tali 'a e faingamālie ni. Na'á na fakatau atu e me'a kotoa. Na'e pehē 'e Sisitā Mātini, "Ko e tāpuaki—ne ma fakatau atu e me'a kotoa he 'aho pē 'e taha. Ko ha mana ia kiate kimaua."

'E 'ikai ke tau feilaulau kotoa he tafa'aki fakapa'angá, ka 'e fehanganagai 'a e palesiteni fakamisiona kotoa mo hono uaifi mo ha fa'ahinga feilaulau ki hono sivi'i 'o e tuí.

'I hono tali 'e Keli mo Pāmela Lasimūseni 'o Tūsoni, 'Alesona, 'i he USA, 'a e uiui'i ki he Misiona Siapani Senitaí na'á na mavahe ai mei he'ena fānau 'e toko onó mo e makapuna 'e toko 23.

Na'e pehē 'a Sisitā Lasimūseni, "Oku ou 'ilo 'e lelei ange 'a hono tokanga'i 'e he Tamai Hēvaní 'a e fānau 'iate au, ko ia 'okú ma fiefia ke fai 'eni mo ongo'i ko ha tāpuaki ma'ongo'onga ia kiate kinautolu."

'Oku fakahaa'i 'e ha tokolahi 'oku nau tali 'a e uiui'i ko ia ke ngāue ko e kau palesiteni fakamisiona mo e hoa ki he kau palesiteni fakamisioná 'a e 'ulungāanga 'o e loto 'aki e feilaulá.

Na'e pehē 'a Palesiteni Mātini, "Oku ou fa'a fakakaukau pe ko e hā koā 'a e feilaulau, he 'oku 'i ai e me'a 'oku faingata'a ki he ni'ihhi kae faingofua ia ki he ni'ihhi. 'I he taimi lahi 'i he'etau mo'uí. . . . 'oku tau pehē te tau fakamu'omu'a 'a e 'Eikí pea te tau fai ha me'a pē, pe 'alu ki ha feitu'u pē ma'á e 'Eikí. Ko ia 'oku 'ikai ke tau fu'u fakakaukau ki he feilaulá. . . . Ko ha faingamālie; ko ha lāngilangi ke tukuange 'a e me'a kotoa pē."

Ko 'Ete Mateuteú

'Oku lahi ha teuteu fakalaumālie mo faka-tu'asino 'a e kau palesiteni fakamisioná mo honau uai'í kimu'a pea kamata 'a honau uiui'i fakafai'efekau. 'Oku anga 'aki 'a hono uiui'i 'o e kau palesiteni fakamisioná 'i ha māhina 'e ono kimu'a, ka 'i ha taimi 'e ni'ihi 'oku fa'a fakasi'i-si'i e taimi ko ia ke teuteú. Na'e uiui'i 'a Peleni mo Ane Sikoti 'o 'Īteni, 'Iutā, USA, ke tokanga'i 'a e Misiona Kānata Tolonitoó 'i ha uike 'e taha kimu'a he ako 'a e kau palesiteni fakamisioná pea ko e māhina ia 'e ua kimu'a pea kamata 'a 'ena ngāué.

Makehe mei hono fakahoko ki hona ngaahi kaungāme'á mo e fāmilí pea mo e feinga ke alea'i 'a hona 'apí, na'á na ako e ngaahi tohi lēsoní, fanongo ki he ngaahi CD, mo fai ha ngaahi teuteu fakalaumālie kehe. Ka na'á na pehē ko 'ena teuteu lelei tahá na'e fai ia 'i he ako he MTC.

Na'e pehē 'a Palesiteni Sikoti, "Ko ha ma'u-anga 'ilo fakalaumālie mo'oni ia, ke kau fakataha mo ha falukunga kakai kuo nau [feilaulau ke ngāue ma'á e 'Eikí] pea ke ako'i 'e ha kau palōfita, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma'u fakahā . . . pea ko e taha ia 'o e ngaahi a'usia ma'ongo'onga taha 'i he'etau mo'uí."

'Ako 'a e Potó

'I he ako 'aho 'e fā 'i Suné, ne fafanga fakalaumālie 'aki e kau palesiteni fakamisioná mo honau uai'í e ngaahi pōpoaki mei he Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e ni'ihi e kau mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Na'e pehē 'a Sisitā Sikoti, "I he'emaui fakafanongo ki he'enu ako'i kimautolú, [na'a mau ongo'i] na'e 'i ai 'a e 'Eikí, 'okú Ne tokanga mai, ko 'Ene ngāué 'eni, pea ko 'Ene kau tamaio'eikí 'eni, pea 'oku tau ma'u 'a e faingamālie ke ō atu 'o fakafofonga'i hotau Fakamo'uí."

Na'e fakahā mai 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e kongā 'o 'ene ngaahi 'amanaki ki he kau palesiteni fakamisioná mo honau ngaahi hoá.

Na'á ne pehē, "Fakatauange ke mou ma'u ha mo'ui lelei fakaesino, fakaeloto, mo fakalaumālie [pea] lavame'a 'i he akó, ako'í, pea mo hono mo'ui 'aki e tokāteline 'o Sisū Kalaisí. 'Oku ou fakamu ange 'e lava ke fakatahataha'i e mālohi 'o e kāingalotú; ke nofotaha 'i he ngaahi ouaú; [pea] ke hoko 'o taha mo e 'Eikí, kau mēmipa 'o e Siasí, mo e kau faifekau pelepelengesi kuo fakafalala atu ke mou tokanga'í." ■

Ne kau atu e kau palesiteni fakamisiona ne uiui'i fo'ou ki ha fakataha ako 'aho 'e fā 'i he MTC 'i Polovo, 'Iutā, USA, 'i ha ki'i taimi nou-nou kimu'a pea nau hū ki he mala'e 'o e ngāue fakafai'efekau.

Ko Hono Fakaulo 'e ha Kau Tautehina Fefine 'e Toko Fitu 'a 'Enau Māmá 'i he Mala'e Ngāue Fakafaifekau

Ko e Peliatisí, pe ko e Kau Tautehina Fefine 'e Toko Fitú, ko ha pupunga fetu'u kinautolu 'o ha fo'i fetu'u 'e fitu 'oku kilukilua honau mama'ó, pea fie ma'u ki ai ha ta'u 'e 350 kae toki a'u mai honau hueló ki he māmaní.

Ko e kau tautehiná ni 'oku 'i he vaha'a 'o e ta'u uofolu tupú ki he tolungofulu tupú, pea na'a nau fakaulo atu 'enau māmá ki he fāmilí pea 'i he mala'e 'o e ngāue fakafaifekau 'i he 'enau vahevahe 'a e ongoongolelé ki ha kakai 'i ha fonua 'e nima.

Ko Malisolo (Silei 'Osōno), 'Anitonia (Āsenitina Lesisitenisia), Tenieli (Kositā Lika Seni Hōsē), Folōlenisia (Honitulasi Komeiakuela), Velonika (Silei Senitiako 'Īsite), 'Anau (Kuatemala Siti Noate), mo Palapina Nava 'Akuila ('Asenitina Pahia Palanaka) ko 'enau omí mei Mekisikou pea 'oku nau ngāue fakafaifekau ma'á e Siasí 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni- 'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

Ne fuofua fetaulaki e kau fafiné

ni mo e kau faifekau LDS 'i he 'enau fuofua kau atu ki he ngaahi kalasi lea faka-Pilitānia ta'etotongi 'i ha falelotu fakalotofonua. 'I he 2006—na'a nau papitaiso— fakataha mo ha fefine kehe mo honau tuonga'ané. Ne toe foki mai 'enau mātu'á 'o mālohi 'i he Siasí he taimi ko 'ení, 'a ia ko 'Alapino Nava mo 'Isitala 'Akuila he ne na kau ki he Siasí 'i ha ngaahi ta'u lahi kimu'a.

Na'e pehē 'a Sisitā 'Akuila 'oku lava ke ne vakai ki he lelei 'oku ma'u 'i he 'ave ko ia 'a hono ngaahi 'ōfefine 'e toko fitu ke ngāue fakafaifekau.

Na'á ne pehē, "Oku nau 'i he to'ukupu 'o e 'Eikí, 'o ngāue mo malanga 'i 'Ene ongoongolelé ke 'omi ha ngaahi laumālie lahi ange [kiate Ia]."

Na'e pehē 'a Fololenisia, "Oku ou 'ofa 'i he ongoongolelé ni pea 'oku ou 'ilo 'oku liliu 'e he ngāue ha kakai. Na'á ne liliu 'eku mo'uí pea te ne liliu e mo'ui 'a kinautolu 'oku ou ako'í."

'E kamata 'osi mai e kau tautehiná 'i he faka'osinga 'o e ta'u 2011. ■

'Oku toutou 'a'ahi 'a e Kau Taki Mā'olungá ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i he funga 'o e māmaní. 'E ma'u atu 'i he news .lds.org ha ngaahi fakamatala ki he 'enau ngaahi ngāue, pehē foki ki he Prophets and Apostles Speak Today (Lea he 'Ahó ni 'a e Kau Palōfitá mo e Kau 'Aposetoló) 'i he prophets.lds.org 'i he lea faka-Pilitāniá, Falanisē, Siamane, 'Itali, Potukali, mo e faka-Sipeini. Ko ha ki'i fakamatala nounou 'eni ki he ngaahi folau fakamumuitahá.

- 'I he 'aho 26 'o Mē 2011 ne lea ai 'a Palesiteni Tieta F. 'Ukitofa, ko e Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki, ki ha toko 800 ko e kakai 'o e koló, kau pisinisi, mo ha kau taki lotu ne nau kau atu ki he Los Angeles World Affairs Council, ko ha kautaha tau'atāina 'oku fakatefito ki hono fakamahino 'i ngaahi me'a fakaemāmanilahí. Na'e talanoa 'a Palesiteni 'Ukitofa ki he tupulaki 'o e Siasí talu mei he 1830 ki he 'ahó ni. Fekumi 'i he news.lds.org ki he "Uchtdorf, Los Angeles."

- 'I he 'aho 5 'o Sune 2011, na'e fokotu'u ai 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e 'uluaki siteiki 'i Lūsiá—'a e Siteiki Mosikou Lūsiá pea ko e fika ua 'i he 'ēlia na'e tokanga 'i 'e he Sovieti 'Iunioní (Soviet Union). Na'e tokolahi hake he toko 1,100 e kakai ne kau maí. Fekumi 'i he news.lds.org ki he "Nelson, Moscow."

- 'I Meé, na'e 'a'ahi ai 'a 'Eletā Sefili R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki 'Initia, Hongo Kongo ('a ia ne kau fakataha ai mo 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá), pea ki Mongokōlia. Fekumi 'i he news.lds.org ki he "Holland, India."

- 'I he 'aho 15 'o Sune 2011, na'e 'a'ahi ai 'a e Pisope Pulé, 'a H. Tēvita Pētōni ki Hikasi Matisūsima, Siapani, ke vakai 'i e tu'unga 'o e fonuá hili e mofuike mo e peaukula 'o e 'aho 11 Mā'así pea vakai 'i e tokoni 'oku fakahoko atu 'e he Siasí. Fekumi 'i he news.lds.org ki he "Burton, Japan." ■

'Oku ngāue fakafaifekau taimi kakato 'a e kau tautehina ko 'eni mei Mekisikou Siti 'i he taimi tatau pē 'i ha ngaahi misiona he tapa kehekehe 'o e māmaní.

Fakatapui e Fai'anga Hele'uhila Selusalemá

Kuo fakatapui e Fai'anga Hele'uhila Selusalemá ne langa 'e he Siasí ki hono fakafaiva 'i e ngaahi faiva fakataumu'a ki he ongoongolelei pea 'oku lolotonga ngāue 'aki ia ki hono faitaa 'i 'o ha ngaahi faiva. Na'e fuofua ngāue 'aki ki hono fa'u 'o e New Testament Scripture Library Project—ko ha ngaahi vitiō hoko-hoko 'oku fakafaiva 'i ai e ngaahi konga mahu'inga mei he mo'ui 'a Sīsū Kalaisi mo e kau 'Aposetolō.

'Oku tu'u 'eni 'i he LDS Motion Picture Studio South 'i he 'Apiako 'i Kōseni, 'Tutā, USA, 'oku meimei maile 'e 60 (97 km) ki he faka-Tonga 'o e 'ulu 'i 'ōfisi 'o e Siasí 'i Sōleki Sītí. 'Oku 'ikai ke tatau tofu pē ia mo Selusalema, ka ko hono toe fokotu'u pē 'o ha ngaahi feitu'u mahu'inga 'i he kolō.

Na'e fili 'a e ki'i kolo si'isi'i ko Kōseni he 'oku faitatau e 'ātaka'i mo e tu'unga fakasioloki 'o Selusalemá—ngaahi tafungo-fungá, tokalelei, 'ulu 'akau ko e sitá, fokotu'unga 'one'oné, mo ha vai tafe. Pea 'e hoko leva 'a e Anovai Ofi 'i 'Iutaá ko e Tahī Kāleli.

'I he taimi 'e ni'ihī, 'e tokoni e ngaahi me'a fakakomipiutá ke fakakakato e fanga ki'i me'a 'oku 'ikai ke ma'ú. ■

Liliu 'o e Tu'utu'uni ki he Kau Faifekau Toulekeleka pe Matu'otu'a Angé

Ne toki fakangofuá ni 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí mo e

'E faka'aonga'i 'a e feitu'u fai'anga hele'uhila 'i Kōseni, 'Iutaá, ke faitaa 'i ai ha ngaahi 'ata mei he mo'ui 'a Sīsū Kalaisi 'o hangē ko ia 'oku hiki 'i he Fuakava Fo'ou.

Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ha ngaahi liliu ki he ngaahi tu'u-tu'uni fekau'aki mo e lōloa e taimi ngāue fakafaifekau 'a e kau faifekau matu'otu'a angé, ke poupu'i ke tokolahi ange 'a e mātu'a mali ke ngāue fakafaifekau taimi kakatō pea mo toe lelei ange 'a e me'a te nau a'usia he'enau ngāue fakafaifekau.

'I he 'aho 1 Sepitema 2011, 'e ala ngāue e ngaahi hoa malí 'i ha māhina 'e 6, 12, 18, pe 23. Tānaki atu ki a'i, kuo fokotu'u ha \$1,400 (US) he māhina ki he fakamole ki he nofo'angá.

'E hokohoko atu e totongi 'e he ngaahi hoa malí e fakamole ki he me'aka'i mo e fakamole fakatāutaha kehé.

'I he kuohilí, ko e ngaahi hoa mali ko ia ne uiui'i ke nau ngāue ki ha fonua kehe mei honau fonua tupu'angá, ne uiui'i ke nau ngāue 'o 'oua 'e si'i hifo he māhina 'e 18. 'E ala lava ke ngāue 'a kinautolu 'oku fie ngāue ki tu'a mei he fonua 'oku nau nofo a'i 'i ha taimi nounou ange 'i he māhina 'e 18 'o kapau te nau fua e fakamole ki he fefolau'akí.

'E ala 'ave e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngāue

fakafaifekau 'a kinautolu 'oku matu'otu'a angé ki he seniormissionaryservices@ldschurch.org. ■

Fakalahi 'e he Siasí e Ngaahi Tokoni 'i he 'Initanetí 'i he Ngaahi Lea Fakafonua Lahi

'Oku toe fakalahi atu e ngaahi lea fakafonua 'e ma'u 'i he LDS.org. Kuo 'i ai 'eni ha lea fakafonua fo'ou 'e 48 ne toki tĀnaki ki he uepisaiti fakalao 'a e Siasí. 'I ho'o lomi'i ko ia 'i ha lea fakafonua 'i he "Languages" 'i he tuliki to'omata'u ki 'olunga 'o ha peesi pē he LDS.org, 'e lava ke ke sio ki he ngaahi fakafehokotaki ki he nāunau 'a e Siasí 'oku lolotonga ma'u atu 'i he 'initanetí 'i he lea fakafonua ko iá.

'E 'i ai ha lea fakafonua fo'ou 'e 10 ki he 15 'oku 'amanaki faka'atā atu 'i he LDS.org. 'I he taimi ko 'ení, 'e 'ikai leva ke toe faka'aonga'i e ngaahi peesi lea fakafonua ia ki he ngaahi lea fakafonua ko iá. (Hangē ko 'ení, 'oku 'ikai ha peesi lea fakafonua ia ki he lea faka-Pilitāniá, Falanisē, Siamane, Potukali pe faka-Sipeini, he 'oku 'osi 'i ai ha konga lahi ia he LDS.org 'i he ngaahi lea fakafonua ko iá.)

'Oku lolotonga ngāue foki 'a e kau ngāue 'a e Siasí ke faka'atā 'a e ngaahi makasini mo e ngaahi nāunau kuo liliu mei he LDS.org ki he ngaahi telefoni to'oto'ó. ■

Takimamata 'i he Tempale Kuetisaltenakou, Fanongonongo Hono Fakatapuí

'E kau atu e to'u tupu 'o e Siasí 'i he fonuá ki hono kĀtoanga'i e fakatapuí 'o e Tempale Kuetisaltenakou Kuaternalá, 'i ha hiva mo e faiva fakafonua 'i he 'aho Tokonaki 10 Tisema 2011.

Pea 'e fakatapuí leva 'a e tempalé 'i he 'aho Sāpate, 11 Tisema 2011 'i ha fakatahá'anga 'e tolu, 'a ia 'e fakamafola ki he 'iuniti kotoa 'i Kuaternalá.

Hili e fakatapuí, 'e 'atā leva e tempalé ki hono fakahoko 'o e ngaahi ouaú 'i he 'aho Tūsita 13 Tisema 2011.

'Amanaki 'a e Siasí ke Langa ha Tempale 'i Falanisē

Ná'e fanongonongo 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i Siulai 'oku 'amanaki ke langa 'e he Siasí e fuofua tempale 'i Falanisē 'i ha konga kekelele 'i he faka'uta 'o Pālesi.

Kuo ngāue fakataha e Siasí 'i ha ngaahi māhina lahi mo e kau ma'u mafai fakalotofonuá.

Kuo 'i ai ha ngaahi feinga kimu'a ke ma'u ha feitu'u lelei ki ha tempale 'i Falanisē, ka ne 'ikai fakapapau'i. Ko e si'i kāingalotu ko ia 'o e Siasí 'i Falanisē 'oku fie 'alu ki he tempalé 'oku nau fa'a ō pē ki he ngaahi fonua kaungā'api 'i 'Iulopé.

Lahi Ange Hono Ma'u e Fa'unga Fo'ou ki he Folofolá 'i he Ongó

Kuo faka'atā mai 'e he Siasí e ngaahi folofola 'a e LDS 'i he ongó ke lava 'o download 'i he iTunes 'i he audiobook ('oku ui ko e "enhanced audio content" 'i he iTunes) pe MP3.

'Oku ma'u atu e tu'unga kakato 'o e ngaahi tohi folofola kuo fakamafai'i 'e he Siasí 'i he ongó 'i he lea faka-Pilitāniá mo e faka-Sipeini, pea ma'u atu foki mo e ngaahi folofola 'e tolu kuo fakatahá'i, 'i he lea faka-Siapani, Potukali, mo e faka-Kōleá.

Ke ma'u atu e nāunau fo'ou ni, vakai ki he tafa'aki ki he ngaahi folofolá 'i he sēnolo 'a e Siasí 'i he iTunes.lds.org. ■

'Oku ma'u atu e ngaahi tatau 'o e ngaahi folofola kuo fakamafai'i 'e he Siasí 'i he ongó 'i ha ngaahi lea fakafonua 'i he iTunes.lds.org.

**Na'á ku Mātu'aki
Hounga'ia Mo'oni**

'Oku hoko 'a e Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko e taha 'o e ngaahi fuofua fakamatala 'oku ou sio ki ai 'i he'eku ma'u 'eku makasiní 'i he māhina kotoa. Pea ko e me'a 'eni ne hoko 'i he'eku lau 'a e "Ko Kimoutolu 'a e Kau 'Āngeló" (*Liahona*, Tis, 2010, 38). Na'á ku ongo'i ia 'i ha fu'u ivi fakalaumālie mālohi, pea na'á ku mātu'aki hounga'ia 'i he misiona 'a hotau Fakamo'uí mo kinautolu ne nau ngāue tā'e siokita 'i Hono huafá. 'Oku ou hounga'ia mo'oni 'ia Haiti Uinitisi Fenanitesi ki hono vahevahe 'a 'ene a'usia fakaofó.

Larry D. Kump, West Virginia, USA

**Fakahoko 'e he Liahoná
ha Liliu**

'Oku tokoni ma'u pē 'a e ngaahi pōpoaki 'o e *Liahoná* kiate au ko e tokotaha, tamai, husepāniti, mo e taki, pea 'oku 'omai 'e he makasiní 'o e konifelenisi lahi ha laumālie makehe ki homau 'apí. 'Oku ou totongi ma'u pē e makasiní 'o e konifelenisi lahi ma'aku, uaifí mo hoku ngaahi fohá kotoa ke mau lava 'o lau pea faka'ilonga'i e ngaahi pōpoaki fakatatau ki he'emaui fie ma'ú pea 'oua te mau fetalí'aki ke ma'u e makasiní. 'Oku mau fakataha'i e ngaahi makasiní he faka'osinga 'o e ta'ú pea 'oange e toengá ki he ngaahi kaungāme'a māmālohí pe 'ikai kau ki he Siasí. 'Oku ou fakamo'oni 'oku fakahoko 'e he *Liahoná* ha liliu 'i he'emaui mo'uí.

Fabio Allegretti Cooper, Palásila

Kātaki 'o 'omi ho'o tokoni pe ngaahi fokotu'ú ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava ke fakanou-nou 'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino. ■

'Oku 'i he makasiní ko 'ení ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke faka'aonga 'i ki he efiafi fakafāmili 'i 'apí. Ko ha ngaahi sīpinga pē 'eni 'e ni'ihí.

"Ko 'Eku Tokoni ko ha Mēmipa Tāutahá,"

peesi 12: Hili ho'o lau e talanoa 'a Sisitā Pētetí, fakakaukau ke alea'i e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he ngāue 'i he Siasí. Te ke lava fakafāfē'i e kau mēmipa 'o e fāmili ke vahevaha ha a'usia mahu'inga ne nau ma'u lolotonga 'enau fua ha fatongía.

"Ko e Melino mo e Fiefia 'i Hono 'Ilo'i

'Oku Mo'ui 'a e Fakamo'uí," peesi 18: Fakakaukau ke fehu'i ki he kau mēmipa 'o e fāmili ko e hā te nau lava 'o fai ma'á e Fakamo'uí 'i he ta'u kaha'ú. Lau 'a e palakalafi faka'osi 'i he talanoa "Ko 'Etau Me'a'ofa Ma'aná." Ko e hā e me'a'ofa ma'ongo'onga taha te tau lava foaki ma'á e 'Eikí na'e talanoa ki ai 'a 'Eletā Nalesoní?

"Mou Omi, Ke Tau Hū Kiate Ia," peesi 42:

Kimu'a pea fai e lēsoní, lotua pea fili ha kongape ngaahi kongape 'oku kaunga tonu mo ho fāmili. Kapau te ke fili 'a e kongape fekau'aki mo e kau tauhi sipí, te ke ala vahevahe e akonaki 'a Palesiteni Monisoni ke "'oua 'aupito na'a tau teitei fakatoloi ha'atau muimui ki ha ue'i 'a e

Laumālié" pea alea'i mo ho fāmili 'a e mahu'inga 'o e kongape leá ni. Ke fakatāta'a 'eni ki ho'o fānaú, fanafana ange ha fakahinohino ki honau telingá pea fakalotolahi'i kinautolu ke muimui ki ai.

"Fe'iloaki mo Siosefa," peesi 58: Fakakaukau ke faka'alí'ali ha fakatātā 'o Siosefa Sāmīta 'i ho'o lau e lisi 'o e ngaahi mo'oni fekau'aki mo iá 'oku hā 'i he fakamatalá. Te ke ala fakahoko ha 'ekitiviti 'i he 'osi 'a e lēsoní ke vakai'i pe ko e ngaahi mo'oni 'e fiha 'oku manatu'í 'e homou fāmili.

"A e Ngaahi Lea Ko Iá," peesi 60: Hili hono lau fakafāmili e talanoá, fakakaukau ke alea'i pe ko e hā 'e ala lea 'aki 'e he kau mēmipa 'o e fāmili kapau 'e 'i ai ha taha 'e lea kovi 'iate kinautolu. Te ke lava ke fakamatala ki he fānaui ikí 'a hono 'uhinga 'oku fekau'í ai kinautolu 'i he 'Ekesōtosí 20:7 ke 'oua 'e takuanoa 'a e Huafa 'o e 'Eikí (vakai foki, T&F 63:60–64). ■

Vahevahe e Ngaahi Fakauluí mo e Laumālié

'I he taimi ne u 'i ha uooti kakai lalahi kei talavou aí, ne mau efiafi fakafāmili mo e uōtí. Ko e taha e ngaahi efiafi fakafāmili 'e 'ikai toe ngalo ne u kau atu ki aí ko ha pō ne tataki ia 'e he kau faifekau taimi kakató.

Na'e fakafāfē'i 'e he kau faifekau tangatá ha kau papi uluí 'i homau uōtí ke vahevahe 'enau ngaahi talanoa ki honau fakauluí. 'I he taimi ne lea ai e kau papi uluí, ne ongo mālohi e 'i ai e Laumālié.

Hili hono vahevahe e ngaahi talanoá, ne foki 'eku manatu'í ki he'eku ngaahi a'usia he ngāue fakafaifekau—'i he'eku fakatou hoko

ko e faifekau taimi kakato mo ha faifekau ki he kotoa 'o 'eku mo'uí. Na'á ku toe vakai'i ai 'eku ngaahi tō'ongá 'i hono vahevahe 'o e ongoongolelé 'i he 'aho takitaha pea hokohoko atu 'eku fakakaukau ki aí 'i he ngaahi uike ka hoko má.

'I hono ui ko ia ke u tokanga'i kimui ange e efiafi fakafāmili 'i he uōtí, na'á ku fokotu'ú ai ke hokohoko atu 'a hono fakahoko ma'u pē "'e ngaahi pō talanoa fakauluí," 'o kole ki he kau ului kehekehe 'i he uōtí ke nau kau mai ki ai. ■

Janna McFerson, Kalefōnia, USA

KO E MAAMA 'O E 'ALÓ

Fai 'e Jeff S. McIntosh

Hili 'eku ngāue 'i ha ngaahi falekoloa vala 'i he ngaahi ta'u lahi 'o fakatau atu e vala 'o e kakai tangatá, ne u poto lelei 'i hono fakahoa e ngaahi soté mo e hēkesí mo e ngaahi suti ko ia ne u fakatau atú. Ne ola lelei 'a e malava ko ia ke fakahoa lelei kinautolú, pea na'e fiefia ma'u pē 'a e kau fakataú 'i he ngaahi suti ne u fili ma'anautolú.

Ka 'i ha falekoloa ia 'e taha, na'e tuku e ngaahi suti ia 'i ha feitu'u na'e 'i ai e maama tiupi kae faka'alí'ali e soté mo e hēkesí 'i ha feitu'u ia 'e taha na'e fo'i 'uhila fuopotopoto pē. Na'e ki'i faingata'a 'a e faikehekehe ko 'eni 'i he māmá.

Na'e fa'a hoko 'a e 'osi ange pē hono fili 'e ha taha na'e ha'u 'o fakatau ha suti 'e taha pe ua, te u 'alu 'o fili ha 'ū sote mo ha 'ū hēkesi ne u pehē 'e fe'unga mo ia. Ka ko hono to'o mai pē 'o e 'ū soté mo e hēkesí mei he feitu'u 'e tahá 'o tuku he tafa'aki 'o e ongo sutí, na'e faka'ohovale 'a e me'a na'e hokó—na'e "liliu" e ngaahi lanú ia 'i he maama fo'ou pea 'ikai ke nau hoa.

Na'e lelei ange he taimi ne u 'ave ai ha suti ki he feitu'u na'e faka'alí'ali ai e 'ū soté mo e hēkesí. Ka na'a mo e founga ko 'ení, na'e fa'a puputu'u e kau fakataú ia, he na'a nau fakatokanga'i na'e 'ikai tatau e ngaahi suti ia 'i a'i mo e ngaahi suti ne tau toki filí. Ko e suti ko ia na'e lanumata 'i he maama tiupí na'e 'asi lanu tukumisi ia, melomelo-tukumisi, pe lanu melomelo 'i he ngaahi fo'i 'uhila fuopotopoto. Na'e hoko mo e ngaahi liliu tatau pē ki he lanu 'uli'ulí, tukumisi mālohí, mo e lanu pulū mālohí.

*'Oku tokoni
e māmá ke
tau sio ki he
mo'oni—pea
ke tau sio lelei
ange ki ai.*

Na'e fa'a fie ma'u ke u fakalelei'i e palopalemá 'aki 'eku 'ave e kau fakataú ki ha matapā ofi mai pē ke nau sio ki he ngaahi suti na'a nau filí 'i he maama 'o tu'á. 'I he'emaui sio 'i he maama 'o e la'aá, na'e vave 'a 'emaui malava ke tala 'a e ngaahi lanu mo'oni pea fai leva e ngaahi fili 'oku fe'ungá.

'Oku tau fehanganagai mo ha ngaahi fili he 'aho kotoa pē 'i he māmání 'i tu'a he falekoloa valá. Taimi 'e ni'ihi 'oku hā kehe 'a e ngaahi filí ni 'i he ngaahi akonaki 'a e tangatá. 'Oku nenefu 'a e ni'ihi tupu mei he ngaahi 'ahi'ahi 'a e māmání. Mahalo 'e 'ikai hā ngali tonu ma'u pē 'a e ngaahi fili 'oku tuku 'i mu'a 'iate kitautolú, pe te tau puputu'u pe ko e hā e me'a 'oku mo'oni pe 'ikai mo'oni. Mahalo pē te tau fifili pe 'e founga fēfē ha'atau 'ilo'i 'a e me'a 'oku mo'oni.

Kuó u 'ilo'i 'a e founga vakai ki he ngaahi fili ko 'ení 'aki 'a e maama, pe fa'ifa'itaki'anga, 'a e 'Aló, he na'á Ne palōmesi, "*Te u hoko foki ko ho'omou maama*" 'i he feitu'u maomao-nganoá; pea te u tofa 'a e hala ki mu'a 'iate kimoutolu, 'o kapau te mou tauhi 'eku ngaahi fekaú; . . . pea te mou 'ilo nai ko au 'oku tataki 'a kimoutolú" (1 Nifai 17:13; ko e toki tātaki atu hono fakamamafa'í).

'E tokoni'i kitautolu 'e he'etau feinga ke fili 'aki 'a e maama mo'oni ke tau fai 'a e ngaahi fili totonú ma'a hotau ngaahi fāmilí pea ma'a-tautolú. Pea 'i he'etau fekumi ki he 'Otuá 'i he tataki 'a e Laumālie Mā'oni'oni, 'e 'ikai kākāa'i 'a kitautolu ka te tau 'ilo 'a e lelei mei he kovi (vakai, Molonai 7:16).

'I he'etau fai e ngaahi fili ke muimui kiате Iá, kuo tala'ofa ai foki hotau Fakamo'ui 'ofeiná te Ne vahevahe 'Ene māmá mo kitautolu: "Ko e me'a ko ia 'oku mei he 'Otuá, ko e māmá ia, pea ko ia ia 'okú ne ma'u 'a e māmá pea fai atu ai pē 'i he 'Otuá, te ne ma'u 'a e maama lahi ange; pea 'e tupulaki 'a e maama ko iá 'o ngingila ange kae 'oua ke a'u ki he 'aho haohaoá" (T&F 50:24). ■

'I Hono Fuofua 'e Melé, tā 'e Simon Dewey

“Vakai, 'oku ou ha'u ki hoku kakai 'o'okū, ke fakahoko 'a e ngaahi me'a kotoa pē kuó u fakahā ki he fānau 'a e tangatā talu mei hono 'ai 'a e tu'unga 'o e māmaní, pea ke fai 'a e fnangalo 'o e Tamaí pea mo

e 'Aló fakatou'osi—'o e Tamaí koe'uhi ko au, pea mo e 'Aló koe'uhi ko hoku kakanó. Pea vakai, kuo hokosia 'a e taimí, pea 'e fakahā 'i he poó ni 'a e faka'ilongá” (3 Nīfai 1:14).

*Na'e tohi 'e 'Eletā Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā 'o pehē, "Oku ou fakamo'oni
ko Sīsū Kalaisi 'a e 'Alo fakalangi 'o e 'Otua mo'uí. Te Ne 'ofa
'iate koe, hiki hake koe, pea fakahā Ia kiate koe 'o kapau te ke
'ofa kiate Ia mo tauhi 'Ene ngaahi fekaú (vakai, Sione 14:21).
Ko e mo'oni, 'oku kei 'ofa kiate Ia 'a e kakai tangata mo
fafine potó." Vakai, "Ko e Melino mo e Fiefia 'o Hono
'Ilo'i 'Oku Mo'uí 'a e Fakamo'uí," peesi 18.*